

T.C.
NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE PUTİN DÖNEMİ
VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf DURSUN

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Nazlı KAZANOĞLU

AĞUSTOS-2022

T.C.
NIŞANTAŞI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE PUTİN DÖNEMİ
VE ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yusuf DURSUN

ORCID:0000-0002-9518-5778

Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Enstitü Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 19/08/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dr.Öğr.Üyesi Nazlı Kazanoğlu	Başarılı	
Dr.Öğr.Üyesi Hakan Sezgin Erkan	Başarılı	
Doç.Dr. Enes Bayraklı	Başarılı	

Enstitü Müdürü

Onay

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yusuf DURSUN

19.08.2022

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek takip eden danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Kazanoğlu'na değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Pandemi döneminde cesaretlendirici ve yol gösterici olarak tekrardan akademiye dönüşümde ciddi katkısı olan kıymetli dostum Sn. Bahadır Küçükıdır'a, bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Güler Dursun ve babam Müslüm Dursun'a ve son olarak kıymetli eşim ve hayat arkadaşım Nesibe Sümeyye Dursun ve yaşam enerjim, oğlum Yusuf Bilge Dursun'a şükranlarımı sunarım.

Yusuf DURSUN

19.08.2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
1.1. Dış Politika Kavramı.....	5
1.2. Dış Politika Davranışları ve Analizi	6
1.3. Ekonomi Politik Kavramı	7
1.4. Karşılıklı Bağımlılık Kavramı.....	8
1.5. Enerji Kavramı	11
1.6. Enerji Kaynakları	13
1.6.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları	13
1.6.2. Yenilenemez Enerji Kaynakları	17
BÖLÜM 2: PUTİN ÖNCESİ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ	22
2.1. Osmanlı-Rusya Çarlığı İlişkileri	22
2.2. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri	25
2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri.....	31
2.4. Türkiye'nin Dış Politikasını Etkileyen Dış Faktörler	34
2.5. Türkiye'nin Dış Politikasını Etkileyen İç Faktörler.....	35
2.6. Rusya'nın Dış Politikasını Etkileyen Dış Faktörler	37
2.7. Rusya'nın Dış Politikasını Etkileyen İç Faktörler	39
BÖLÜM 3: PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ	42
3.1. Rus Enerji Politikasında Tarihsel Süreç.....	42
3.2. Rusya Federasyonu'nda Enerji İhracatı	43
3.3. Rus Dış Politikasına Yön Veren Temel Belgeler.....	44
3.3.1. Ulusal Güvenlik Konsepti	46
3.3.2. Dış Politika Doktrini	47
3.3.3. Askeri Doktrin.....	48

3.4. Gücün Kremlinde Toplanması	49
3.5. Rus Ekonomisinde Toparlanma Süreci	51
3.6. Rus Dış Politikasında Enerji Kartı	52
3.7. Putin Dönemi Rusya'nın Enerji Jeopolitiği	55
BÖLÜM 4: PUTİN DÖNEMİ VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ VE ENERJİ BOYUTU.....	58
4.1. 2000-2008 Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem ve Enerji Boyutu.....	58
4.2. 2008-2013 Çeşitlenen İlişkilerde Enerji Boyutu.....	65
4.3. 2013-2015 Arası Olağan Dönemde Enerji Boyutu	70
4.4. 2015 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Krizler	73
4.4.1. SU-24 Uçak Krizi.....	73
4.4.2. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve İkili İlişkiler.....	77
4.4.3. Fırat Kalkanı Harekatı.....	78
4.4.4. Rus Büyükelçisine Suikast.....	79
4.4.5. 2015-2017 Arası Kriz Dönemi ve Enerji Boyutu	80
4.5. Türkiye-Rusya Arasında Yeni Bir Enerji İşbirliği: Nükleer Enerji	84
4.6. Akdeniz'deki Yükselen Rekabetin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi	88
4.7. Rusya'nın Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi.....	92
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTC	: Bakü Tiflis Ceyhan
BTE	: Bakü Tiflis Erzurum
CHS	: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
DPA	: Dış Politika Analizi
DPD	: Dış Politika Davranışları
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
FKH	: Fırat Kalkanı Harekatı
FSB	: Federalnaya Slujba Bezopasnosti
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HES	: Hidro Elektrik Santral
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge

MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	: Millî İstihbarat Teşkilâtı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkeran Kurdistanê
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğı
SVR	: Sluzhba Vneshney Razvedki
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
UEP	: Uluslararası Ekonomi Politik
ÜDİK	: Üst Düzey İşbirliğı Konseyi

Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Türk-Rus İlişkilerinde Putin Dönemi ve Enerji Jeopolitiği	
Tezin Yazarı: Yusuf DURSUN Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Kazanoğlu	
Kabul Tarihi: 19.08.2022	Sayfa Sayısı: IX(Ön Kısım) + 101(Tez) + 9(ek)
Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi	Bilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler. ve Kamu Yönetimi.
Enerji, yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilmesi için çok önemli bir girdi olup; 21.yy. ile birlikte kalkınmanın önde gelen unsurlarından biri haline gelmiştir. Dünya nüfusunun giderek artması, hızla yaşanan teknolojik gelişmeler ve devletlerin büyüme gereksinimleri nedeniyle enerjiye olan ihtiyaç da giderek artmıştır. Bu dönemde alternatif enerjiler üretilememiş ve enerji talebi artış göstermiştir. Bu artış, fosil yakıtların tükenmesine neden olmuştur. Bu talep doğrultusunda, enerji her alanda önem arz ederken; özellikle de uluslararası ilişkilerde, karar vericilerin devletler arası ilişkileri düzenlemede kullandıkları bir “diplomasi aracı” haline gelmiştir. Enerji kaynaklarına verilen bu değerin sürekli artan bir gidişat izlemesi, petrol ve doğal gazın, ekonomik ve politik açıdan stratejik önem kazanmasına neden olmuştur. Günümüzde, dünyada en fazla enerji ihraç eden ülkelerden olan Rusya Federasyonu, enerji alanındaki hegemonyasını sürdürebilmek adına enerji kaynakları ve boru hatlarını başarılı bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Bölgede bulunan devletler üzerinde de kontrol sahibi olan Rusya, yeni oluşturulacak olan enerji politikalarını ve bölge devletlerinin politikalarını da kendi istediği doğrultuda yönlendirebilmektedir. Bu araştırmada, Rusya Federasyonu ve Türkiye ilişkisinde enerjinin dış politikaya etkileri, Türkiye’nin enerji naklinde stratejik bir ülke haline gelebilmesi için gereklilikleri problem olarak ele alınmıştır. Araştırmada, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve nakli konusunda çeşitli politikaların geliştirilmesine yardımcı olmak için yapılan çok sayıda çalışma incelenmiştir. Türkiye’nin enerji konusunda söz sahibi olması için; kendi çıkarlarını koruyan ve gözetten bir enerji politikasının geliştirilmesi gerektiği, bunlar gerçekteşirildiği takdirde Türkiye’nin enerji alanında en önemli başat devletlerden biri olacağı sonucuna varılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, Putin, Enerji.	

Niğantaşı University, Graduate Education Institute Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: The Putin Era and Energy Geopolitics in Turkish-Russian Relations	
Author : Yusuf DURSUN	Supervisor : Assist.Prof.Dr. Nazlı Kazanoğlu
Date : 19.08.2022	Number of Pages: IX(Pre Text) +101(Thes)+9(App)
Department: Political Science and Public Administration	
Subfield : Political Science and International Relation	
Energy is a significant input for the maintenance of vital activities. Both in 20th and 21th Century it has become one of the leading elements of economic development. The need for energy has also gradually increased due to the ever-increasing population of the world, the rapid technological developments and the growth requirements of states. During this period, alternative energies were slowly introduced and energy demand increased rapidly. This increase has led to the depletion of fossil fuels. While energy is important in all areas it has also become a “tool of diplomacy” in international relations. Consequently, oil and natural gas have gained strategic importance from an economic and political point of view. Currently, the Russian Federation, one of the largest energy exporting countries in the world, uses energy resources and pipelines as a successful foreign policy tool in order to maintain its hegemony in the field of energy. Russia, which also has strong influence over its immediate neighborhood, can also affect energy policies and the policies of the regional states in the direction it wants. This study analyses the effects of energy on foreign policy in the relationship between the Russian Federation and Turkey. It further analyses the requirements of Turkey to become a strategic country in energy sector. Consequently, the issues of diversification of Turkey's energy resources, its aim of becoming an energy hub and an energy transfer country has been analyzed in detail.	
Keywords: Russia, Turkey, Putin, Energy.	

GİRİŞ

Enerji, toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren önemli bir kavramdır. Sanayi Devrimi'nden sonra buharlı makineler için kömüre gereksinim duyulmuş ve kömür, I. Dünya Savaşı'nın enerji-politik tarafını oluşturmuştur. Daha sonradan devrin küresel güçleri, enerjiyi çeşitlendirmek ve üretimde maksimizasyonu gerçekleştirmek adına yeni kaynak arayışına girmişlerdir. 20. yy'da özellikle petrol, en gözde enerji kaynağı olarak dünya siyasi tarihinde yerini almış, aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın da enerji-politik nedeninin açıklanmasında bizlere ipucu vermiştir. (Yılmaz, 2010:30).

Rusya Federasyonu, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla dünyanın önde gelen havzalarına sahiptir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Soğuk Savaş'ın ağır hasarlarını onarmaya çalışan Rusya için bu enerji kaynakları adeta “can simidi” görevi görmüştür. Soğuk Savaş Rusya'ya pahalıya mal olmuş ve Sovyetler Birliği parçalanırken Rusya Federasyonu'na bir enkaz devretmiştir. İlk iş olarak hantal durumda olan devlet kurumları hızla özelleştirilmiş, ülkenin iç ve dış sorunlarına yönelik, politika ve doktrinler ortaya atılmıştır.

Vladimir Putin'in iktidara gelmesinden sonra hızlı bir değişim süreci içine giren Rusya Federasyonu, çalışmamızın da konusunu kapsayan enerji bağlamında bir takım yeni stratejiler geliştirerek Rusya'nın ekonomik kalkınmasını sağlamıştır. Avrupa Birliği, Baltık, Asya ve Pasifik ülkelerine yaptığı enerji yatırımlarıyla, bu sektörde dünya lideri konumuna gelme hedefini pekiştirmiştir.

Devletler ulusal çıkarlarına uygun olarak kendilerine bir takım hedefler belirlemişlerdir ve dış politikada da bu hedeflere ulaşabilmek adına kullanılan en etkin enstrümanlardan bir tanesi de diplomasi'dir. Günümüzde, dünyadaki en büyük doğal gaz ihracatını gerçekleştiren ve bununla beraber en büyük üçüncü petrol ihraç eden ülkesi olan Rusya, zengin enerji rezervlerinin yanı sıra, doğal gaz ve petrolün diğer devletlere ulaştırılmasında da sahibi olduğu boru hatlarıyla stratejik olarak üstün durumdadır. Bu hususla enerjideki üstünlüğünün devam edebilmesi adına enerji kaynaklarını diplomasi araçlarından biri olarak başarıyla kullanmaktadır. Bölgesinde yer alan devletlerin üstünde de önemli düzeyde etkinliği bulunan Rusya, geliştirilen enerji politikalarında ve ülkelerin dış politika davranışlarında büyük bir öneme sahiptir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla değişen dengelerden etkilenen Türkiye, özellikle eski Sovyet Cumhuriyetleri ve Rusya Federasyonu ile enerji konusunda daha fazla etkileşim içerisine girmiştir. Türkiye'nin köprü olarak önemli bir rol üstlenmesi, bölgede kilit ülkelerden biri olması, petrol ve bilhassa doğal gazda yaşadığı dışa bağımlı olma durumunu ortadan kaldıramamıştır. 2021 yılında Türkiye, yaklaşık olarak 40.5 milyon ton petrol ithal etmiştir (<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-107/yillik-sektor-raporu>). Bu noktada yaşanan bağımlılık Türkiye'nin izlemiş olduğu politikalara da etki eder hale gelmiş; enerji konusunda ulusal çıkarları doğrultusunda, bağımsız politikalar izlemesine engel olmaya başlamıştır.

Türkiye ve Rusya Federasyonu ilişkileri özellikle 2000'li yıllardan bu yana çok hızlı gelişim göstermiştir. Rusya Federasyonu'nda, Boris Yeltsin sonrasında iktidara gelen Vladimir Putin ile birlikte, iki devlet arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanmıştır. Rusya Federasyonu'nun "enerji" konusunda geliştirdiği stratejiler ve uyguladığı politikalar, bölge devletlerini etkilediği gibi Türkiye'yi de oldukça etkilemiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi Rusya Federasyonu, sadece Türkiye ile olan bire bir ilişkileri ile değil, diğer kaynak ülkeler ve geçiş ülkelerinde izlediği politikalar ile de Türkiye'yi etkilemiştir. Geçiş lkesi olan Ukrayna ile Rusya Federasyonu'nun yaşamış olduğu doğal gaz krizi buna verilebilecek iyi bir örnektir. Yaşanan kriz esnasında Rusya Federasyonu'ndan doğal gaz temin eden Batılı ülkelerin duyduğu tedirginliği Türkiye de hissetmiştir. Enerjinin temini konusunda güvenilirlik önemli bir boyut kazanmış ve Rusya Federasyonu'nun etkinliğini kırmak için çeşitli boru hattı projeleri geliştirilmiş, Türkiye bu projeler neticesinde doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir. İşte bu noktada boru hatları diplomasisi büyük bir işlerlik kazanmıştır. Rusya Federasyonu, geçiş gzerghları ve kaynaklar üzerindeki kontrole sahip olmak için boru hatları diplomasisini yoğun bir şekilde uygulamış, Türkiye ve diğer ülkeler de bu çerçevede çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir.

Yazılan yüksek lisans tezinin çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bunlardan başlıcası; günümüzde devletlerin dış politikalarındaki en önemli enstrüman olan enerjinin Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerdeki etkisini belirlemektir. Tezin temel savunması ise; Rusya ile Türkiye arasındaki enerji temelli iş birliğinin Putin döneminde geliştiğidir. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında Türkiye-Rusya arasındaki ilişler bir çok boyutta ele alınmıştır. Yine Putin dönemi Rusya olgusu da birçok çalışmaya konu olmuştur.

Ancak Putin döneminde Türk-Rus ilişkilerini enerji odaklı inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Enerji temelli ilişkilerin temel çıkış kavramları olan karşılıklı bağımlılık ve ekonomi politik kavramlarının detaylı şekilde açıklanması, çalışmanın önem seviyesini arttırmaktadır.

Tezin ilk bölümünde, kavramsal olarak dış politika ve enerji kavramları işlenecektir. Bu doğrultuda enerji kavramının önemi, dış politika, karşılıklı bağımlılık, enerji kaynakları ve ekonomi politik gibi kavramlar açıklanarak çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, dönemsel ayrım yapılacaktır. Putin dönemi Türk-Rus ilişkilerinin daha net olarak açıklanabilmesi amacıyla tarihsel süreçte Türk-Rus ilişkileri açıklanarak farklılıkların ortaya konması planlanmaktadır. Bunun dışında her iki ülkenin dış politikalarını etkileyen faktörler açıklanarak, devletlerin ikili ilişkilerindeki sürdürdükleri politikaların nedenlerinin açıklanması planlanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Putin döneminde Rusya'nın dış politikası incelenecektir. Bu doğrultuda Putin ile beraber Rusya'nın değişen politikası vurgulanacaktır ve değişimlerin neler olduğu açıklanacaktır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise Putin dönemi Türk-Rus ilişkileri enerji özelinde incelenecektir. 20 yıldır iktidarda olan Putin döneminde Rusya ile yaşanan krizler ve bu krizlerin enerji sektörünü nasıl etkilediği belirtilmeye çalışılacaktır.

Günümüzde doğal kaynaklara verilen önemin artması ve özellikle 21. Yüzyıl ile birlikte enerjiye duyulan ihtiyacın artış göstermesi, bütün devletlerin enerjiye vermiş oldukları önemin seviyesini arttırmıştır. Enerji konusunda ihracatçı durumda olan devletler, diğer devletlerle olan ikili ve çoklu ilişkilerinde enerji olgusunu öne sürmekte ve bu doğrultuda bir dış politika oluşturmaktadırlar. Rusya ise enerji sektöründe dünyadaki en önemli ihracatçı devletlerden bir tanesidir. Türkiye, konumu itibarıyla enerji güzergahlarının geçiş noktasında yer almaktadır. Bu doğrultuda enerjiyi ihraç eden ülkeler de genellikle ikili ilişkilerini bu doğrultuda geliştirmiştir. Çalışmanın ana hedefi; Putin ile beraber enerjiye verdiği önem kat kat artan Rusya'nın Türkiye'yle ilişkisinde enerji boyutunun vurgulanmasıdır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Dış Politika Kavramı

Dış politika, uluslararası politikanın mihenk taşlarından birisi olmakla beraber ulusal politikanın da bir parçasıdır. Dış politika diğer devletlerle olan iyi ilişkilerin artmasını ve ulusal çıkarların korunmasını hedeflemektedir. Sadece siyasi meseleler dış politikanın konusu değildir. Siyasi meselelerle beraber devletler arası ilişkilerdeki hemen hemen her konu dış politika gündeminde yer almaktadır. Bir devletin dış politikasını anlamlandırmak aslında dış politika ve Dış Politika Davranışları'nın (DPD) anlaşılmasıyla mümkündür. Dış politika davranışının oluşmasında etkisi olan süreçleri ya da faktörleri belirlemek ve belirlenen bu etmenleri teorik bir çerçevede analiz etmek de gerekmektedir (Tayfur, 2014: 73).

Uluslararası İlişkiler, Dış Politika ve Uluslararası Politikayı kapsayan bir bilim dalıdır. Uluslararası politika sistem odaklı bir analiz yaparken dış politika ise devletler üzerine odaklanmıştır (Tayfur, 2014: 75). Bu çalışma içerisinde, dış politika ve Dış Politika Analizi üzerinde durulacaktır. Dış politika, üzerinde uzlaşmış bir tanımlı olmayan bir kavramdır. İlk tanımlamaları 'devletlerin başka devletler ile olan ilişkilerini idame ettirmek amaçlı almış olduğu kararlar' şeklinde cevaplanan dış politikanın temel odağı devlet olmuştur. Küreselleşmenin hızlanması ve dekolonizasyon süreçlerinin yaşanması, dış politika tanımının farklılaşmasının, dış politikada etkili olan farklı ve yeni aktörlerin de ortaya çıkışının miladı olmuştur.

Dış politikanın tanımı, bu çalışma içerisinde devletin ağırlık merkezinde olduğu tanımlamalarla hareket etmektedir. Buradaki kastımız, devletin yanı sıra bölgesel veya küresel anlamda etkili olan diğer aktörlerin var olmadığı anlamına gelmemektedir. Uluslararası arenadaki aktörlerin sayısı her ne kadar artmış olsa da bu çalışma aktörlerin sayısı ile değil etkileri üzerine odaklanmıştır. Devlet, bünyesinde barındırdığı nüfus ve sahip olduğu coğrafyayla birlikte uluslararası sistemde var olan yegâne aktör olacaktır. Çünkü devlet dışı aktörler devletler üzerinde, özellikle büyük devletler üzerinde etki oluşturacak boyutta değildirler. Bu açıklamalar ile birlikte dış politika, merkezinde resmiyetin ve devletin olduğu dış mecrada uygulanan ya da uygulanması planlanan etkinlik ve bağımsız devletlerin dış alanda yürütmüş oldukları politikadır (Tayfur, 2014: 78).

1.2. Dış Politika Davranışları ve Analizi

Dış politika ve DPD kavramları, birbirlerini anlam olarak çağrıştırıyor olsalar da ikisinin de kapsamında farklılıklar vardır. Örneğin, Hudson'un tanımlamasına göre dış politika, ulusal hükümetlerin dış varlıklarla ilişkilerindeki amaçlara ulaşmak için seçtikleri strateji ya da yaklaşım olup gözlenebilir unsurları içermektedir. Fakat Hudson'un deyimiyle DPD, dış politikadan farklı olarak rastlantısal ya da hükümetlerin öngörmedikleri davranışları da içermektedir (Hudson, 2005:14). Hakeza, Rosenau'un dış politika tanımı da Hudson'dan aktardığımız söylemleri destekler niteliktedir. Rosenau dış politikayı tanımlarken üç nokta üzerinde durmaktadır. Bu üç noktadan birincisi, siyasi iktidarın dış olarak tanımladığı ilişkilere olan bakış açısını anlatan bir kavram olduğudur. İkinci nokta ise birinci etmen ile bağlı olarak yine iktidarın dış olan aktörle ilişki kurarken tasarladığı öngörüsüdür. Son olarak, yine bu üç noktanın ortak paydası olan iktidarın dış olarak belirttikleri alanda olup bitenlere karşı takındıkları tutum ve davranışlardır.

Devletlerin DPD'si, DPA'daki aktör-yapı meselesiyle daha iyi kavranabilir. Aktör-yapı meselesi aktörlerin hareketlerini iç ve dış faktörler arasındaki ilişkiyle açıklamaktadır. Dış politika, sadece aktör-yapı meselesi üzerinden değil devletlerin kendisine etkisi bulunan iç ve dış bütün faktörlerin etkileriyle beraber oluşan, dış politikadaki karar verme süreçleri ve bu süreçlerin çıktılarından yapılan analizlerin dışında, dış politikadaki uygulamalar ve geri çıktı süreçlerinin bir bütün şeklinde analizi ile mümkün olmaktadır. Nitekim dış politika ve DPD birbirleri ile tam olarak örtüşe(meye)bileceği gibi DPD'nin, ülkelerin öngörülebilir davranışlarının dışında, rastlantı şeklinde veya devletlerin öngöremediği davranışların da kapsandığı söylenebilir (Ereker, 2013:49).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış politika çalışması, DPA olarak bilinen özel bir uzmanlık alanına dönüşmüştür. DPA; olaylar, süreçler, insanlar, devletler veya karar vericilerin kendi ulus-devletleri dışındaki diğer organlar üzerinde etkisi olan kararları açıklamaya veya anlamaya çalışır. Bu tür kararları açıklamak veya anlamak için DPA, karar almayı etkileyen faktörlere ve karar vericilere odaklanmaktadır. Dış politika çalışmaları, klasik realizm, neorealizm, liberal enternasyonalizm, feminizm ve sosyal yapılandırmacılık gibi uluslararası ilişkiler teorilerinin bazı varyantlarını içermektedir. Örneğin, uluslararası ilişkiler disiplininin kurulması sonrası disiplinde hâkim teori olan

Realizmin dış politikaya yönelik analizlerine, DPA yaklaşımından eleştiriler gelmiştir. Bu bağlamda DPA, Realizmin rasyonel insan kavramını reddetmiş ve rasyonelliğin kısıtlı olduğunu aktarmıştır. DPA, dış politikayı karar vericiler tarafından alınan kararların tamamı olarak görmektedir. Nitekim DPA, birincil analiz odağı olarak devleti kabul etmekle birlikte aynı zamanda karar vericilerin sahip olduğu ideoloji, kişilik ve psikolojik süreçlerin de göz önünde bulundurulması ve analiz sürecine dâhil edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Yalçın, 2021:880).

1.3. Ekonomi Politik Kavramı

Ekonomi Politik kavramı Fransızca “economie politique” den Türkçe’ye geçmiştir. Türkiye’deki araştırmalarda politik ekonomi şeklinde de karşımıza çıkabilen bu kavramı ilk olarak Fransız ekonomist Antoine de Montchrestien kullanmıştır. Montchrestien 1600’lü yıllarda yazdığı “Traicté de l’oeconomie politique” eserinde bu kavramı ilk olarak kullanmıştır. Ekonomi politik kavramına Louis de Mayerne-Turquet’nin La Monarchie aristodémocratique adı eserde de rastlamak mümkündür. Yazar, ekonomi politik kavramını egemen olan ülkelerin, vatandaşlarının karşısındaki görev ve sorumluluklarının açıklanması anlamında kullanmıştır. 1600’lü yılların başında literatüre girmeye başlayan ekonomi politik kavramı, günümüzdeki ekonomi kavramı ile aynı anlama gelmektedir (Ayhan, 2016: 10).

James Stuart, yazmış olduğu “Principles of Political Economy” adı eserinde ekonomi politik kavramını İngiltere’de ilk kez kullanmıştır. Kıt olan dünyadaki kaynakların verimli kullanılmasıyla alakalı olarak ülkeyi yöneten hükümetlerin uygulamaları olarak ele alınan ekonomi politik kavramı, toplumların refahlarının sağlanmasında kamu gücünün uygulanmasını öne sürmektedir. Bu kavram; Adam Smith’le beraber değişmeye başlamıştır ve hükümetlerin ekonomiye müdahalesi şeklinde algılanmaya başlanmıştır (Ayhan, 2016:11).

Uluslararası ekonomi politik kavramı; farklı disiplinleri de içerisinde barındıran bir alan olarak karşımıza çıkmakta ve en geniş anlamıyla uluslararası ortamda ülkelerin ve ekonomilerin birbirleriyle etkileşiminin analiz edilmesi anlamına gelmektedir (Balaam ve Dillman, 2015:149). Uluslararası ekonomi politiğin sosyal bilimler içinde; uluslararası ilişkilerdeki teorilerden biri olup olmadığı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. İktisadi olgular ve siyasetin birbirlerinden bağımsız şekilde analizinin

yapılmasına tepki olarak ortaya çıkan yaklaşım, teorik temellerini realizm ve liberalizm gibi ana teorilerden almasından dolayı uluslararası ilişkiler disipliniinde önemli bir alp disiplin olarak kabul görmektedir (Ateş ve Gökmen, 2013:65).

1.4. Karşılıklı Bağımlılık Kavramı

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde yaşanan değişimler bu sistemleri açıklamaya çalışan teorilerin değişimini/dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Hal böyle iken ulus-devletler savaşın yıkıcılığından kaçınmak ve uluslararası ilişkilerin çok boyutlu hale gelmesi için devlet dışı aktörlerin rolünün artırılması ve sorunların barışçıl yoldan çözülmesi ya da uluslararası platformda yaşanacak sorunların büyümeden çözülmesi için teoriler geliştirmeye çalışmışlardır. Karşılıklı bağımlılık teorisi de bu teorilerden öne çıkanıdır.

Uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde var olan diğer teoriler gibi Karşılıklı Bağımlılık teorisi de zaman içerisinde tekrardan yorumlanmış ve teori yeni varsayımlar geliştirmiştir. 1970'li yıllardaki uluslararası ilişkiler anlayışında aktörlerin tutum ve eylemleri farklı olacağı gibi bu gündem 1990'lı yılların başında iki büyük gelişme ile farklı bir boyut kazanmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması uluslararası sistemin dinamiklerini temelden sarsmış, yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasına ve var olan teorilerin başka bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Küreselleşme ve egemenlik fikirleri bu dönemin uluslararası gündemine hakim olmakla birlikte sistemin işleyişini ve çarklarını açıklamaya çalışan teoriler de hızla gelişmeye devam etmiştir. Karşılıklı bağımlılık teorisi de ilk varsayımlarının yanında Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye tarafından tekrardan düzenlenmiştir. Uluslararası ilişkilerde Karşılıklı Bağımlılık, ülkelerarası ve farklı ülkelerdeki aktörlerin arasındaki karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği koşulları ifade etmektedir. Karşılıklı Bağımlılık yaklaşımında taraflar üzerinde mutlak bir eşitlik söz konusu değildir. Örneğin karşılıklı iki devlet arasında meydana gelebilecek bir olaydan taraflar arasındaki olumsuz etkilenme dereceleri birbirinden farklıdır. Robert Keohane ve Joseph S. Nye'nin varsayımına göre bu etkilenme derecelerinin eşit olması durumu zaten mümkün değil. Ancak onların varsayımı bu etkilenmenin denk olabileceği şeklindedir. Aksi takdirde taraflar arasındaki bu ilişki asimetrik olarak veya bağımlılık ilişkisi olarak nitelendirilir. Bu ilişkide bahsettiğimiz denk etkilenmeden her iki devletin de önemli ölçüde etkilenmesidir. Genel anlamda Karşılıklı Bağımlılık yaklaşımının bağımlılık yaklaşımı

ve asimetrik ilişkiden çok daha farklı olduğunu söylemek doğru olacaktır (Gürkaynak ve Yalçın, 2009:76).

Karşılıklı bağımlılığın konusu ekolojik, ekonomik, sosyolojik konular olabilir. Bu konuların yanında güvenlik meselesi de Karşılıklı Bağımlılığın konuları arasında başlıca yerini alır. Bu gibi durumlarda bağımlılık önündeki sıfatı, konuya göre değiştirmek mümkündür. Karşılıklı bağımlılığın konusunu belirleyen sahada maliyet unsurunun olması önemlidir. Maliyet unsurunun her iki taraf için de geçerli olmadığı bir bağımlılık düzleminde karşılıklı bağımlılıktan söz etmek doğru olmayacaktır. Karşılıklı bağımlılıktan söz edebilmemiz için devletlerin özerk iradelerinin anlaşma devleti tarafından maliyet unsuru üzerinden sınırlandırılması şartı aranmalıdır. Maliyet unsurunu göz önünde bulundurmeyen bir bağımlılık ilişkisinde karşılıklı bağımlılıktan söz edilemez. Dolayısıyla Karşılıklı Bağımlılık kavramını yaparken bu varsayımların vurgusu yapıp teorinin benzer teorilerden farkı altı çizilerek değerlendirilmelidir (Sevim, 2006:92).

Uluslararası sistemdeki devlet dışındaki bütün aktörlerin önemine dikkat çekmeye çalışan Keohane ve Nye bu doğrultuda özellikle 20. yüzyılın son çeyreğiyle birlikte kitle iletişim teknolojilerindeki çarpıcı gelişmelere dikkat çekmektedirler. Bu teknolojik gelişmeler uluslararası sistemin yapısını, algılanmasını ve açıklanmasını, Uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin giderek daha karmaşık bir yapıya dönüştüğünü ve aktörlerin artık birbirlerinin ihtiyaçları konusunda daha hassas olduğunu savunan karmaşık karşılıklı bağımlılık kuramı devletlerin karar verici konumlarının giderek sınırlandığını açıklamaktadır (Gürkaynak ve Yalçın, 2009:78).

Karşılıklı bağımlılık teorisinin siyasal süreçlerine bakacak olursak yine karşımıza geleneksel realist yaklaşımın tersi önermeler çıkacaktır. Keohane ve Nye dış politikanın belirlenmesinde birçok etmenin etkili olduğunu savunmaktadır. Yani olanlara göre artık devletlerin asıl hedefi dış politikayı belirlememek değildir. Dış politikanın belirlenmesinde birçok eylem ve aktörün birbirine bağlı olması bunun temel sebebidir. Bunun için uluslararası politikayı belirlerken herhangi bir hiyerarşik sıralama yapmak doğru değildir (Pulat, 2018:2540).

Askeri güçlerini kullanamayan gelişmiş devletler bir diğer baskı aracı olan ekonomik güçlerini kullanabilirler. Ancak uluslararası aktörlerin, çıkar gruplarının ve uluslararası

örgütlerin baskısı bu ekonomik gücü kullanmayı da zorlaştıracaktır. Yani, karşılıklı bağımlılık varsayımı artık askeri gücün görece daha az önemli olduğunu, uluslararası platformda diğer aktörlerin uluslararası politikadaki konular arasındaki bağlantı stratejilerinin belirlenmesinde rollerinin olduğunu savunmaktadır. Askeri açıdan güçlü devletlerin kendisine göre görece zayıf olan devlet karşısında askeri veya ekonomik üstünlüğünü belirgin bir şekilde kullanması veya etki etmesi artık zorlaşmıştır (Keohane ve Nye, 2012:82).

Karşılıklı bağımlılık varsayımı uluslararası gündemin belirlenmesinde birçok değişkeni hesaba katar. Örnek olarak geleneksel realist yaklaşıma göre, uluslararası gündemin başat gündemi askeri meselelerdir. Ancak karşılıklı bağımlılıkta uluslararası gündemde herhangi bir hiyerarşi yoktur (Sevim, 2006:92).

Karşılıklı bağımlılık varsayımı, Realist yaklaşımın askeri ve siyasi konular birincil politikalar uluslararası gündemdeki diğer konular ikincil politikalar olarak yaklaşımını yeniden şekillendirir. Karşılıklı bağımlılık varsayımı uluslararası politikada konuların hiyerarşik bir sıra izlemesini reddeder. Keohane ve Nye uluslararası gündemin artık sadece askeri gücü görece güçlü olan devletler tarafından değil, uluslararası politikada kendisine yer edinmiş çıkar grupları, ulus ötesi aktörler ve uluslararası örgütler tarafından da belirlendiğini savunurlar (Pulat, 2018:2540).

Uluslararası gündemin belirlenmesinde etkili olan bu aktörler zamanla değişebilir. Zaten Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılığın siyasal süreçlerini belirlerken uluslararası gündem başlığının temel dayanağı budur. Yani geleneksel realist yaklaşımındaki askeri konuların en temel sorun olup geri kalan konuların ikincil politikalar olarak değerlendirmelerini bu sebeple doğru bulmaz. Çünkü uluslararası gündem değişkendir. Bunu etkileyen aktörlerin etkileme hacimleri de değişkendir. Bugün gündemde olan bir mesele zamanla kendini çevre sorunlarına bırakabilir ya da teknolojik gelişmenin uluslararası politikada yer edinmesi veya gündemden düşmesi tamamen zamana bağlıdır. Bu sebepten dolayı Keohane ve Nye uluslararası gündemdeki hiyerarşiyi reddeder. Dahası bu gündem belirlemelerin sadece devletler tarafından yapıldığını da reddeder. Günümüzde hızla gelişen kitle iletişim araçları sayesinde tüm aktörler birbirleri üzerinde etki kurabilmektedir. Yani uluslararası gündem belirlenirken artık sadece bir değişken veya belirleyici üzerinden değil tüm uluslararası meseleler ve bunu

gündeme taşıyan ve taşıyabilme kapasitesine sahip aktörler çeşitlenmiştir (Keohane ve Nye, 2012:83).

Uluslararası alanda artan kitle iletişim araçlarının kullanımı ve yayını uluslararası ilişkilerde de etkisini direkt olarak hissettirmiştir. Bugün uluslararası alanda gündem meşgul eden bir konunun yerele ulaşması çok kısa zaman aralığında gerçekleşir. Nitekim bu noktadan hareketle uluslararası bir meselenin kısa sürede iç politikayı etkilemesi an meselesidir. Aynı durum iç politikanın dış politikayı etkilemesi olarak da karşımıza çıkabilir. Dolayısıyla günümüzde uluslararası gündem belirlenirken iç politika-uluslararası mesele ayırımına gitmek çok zordur (Gürkaynak ve Yalçın, 2009:78).

Karşılıklı bağımlılık varsayımına göre uluslararası politikayı belirleyen birçok aktör vardır. Bu aktörler sadece hükümetler olmadığı gibi yalnız hükümet dışı aktörler de değildir. Bu aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri hükümetleri uluslararası meselede birbirine yakınlaştırarak ortam çözüm bulmaya iter. Bu da sorun yaratmaktan ziyade çözüm odaklı ilişkiler ortaya çıkmasına sebep olur (Toprak, 2021:756).

1.5. Enerji Kavramı

Sanayi devrimi ile başlayan süreç tarihin seyrini geleneksel çağdan modern çağa çeviren bir pencere açmıştır. Geleneksel toplum ve geleneksel toplumun birikimleri ile oluşan süreç ciddi anlamda yıkılmış ve yerini modern topluma bırakmıştır. Sanayi devrimi ile gelişen modern toplum kendi siyasi, kültürel, bilimsel ve toplumsal yapısını geleneksel yapının üzerine hızla inşa etmiştir. Başlarda her ne kadar insan gücü ile ağır sanayide üretim gerçekleşse de hızla fabrika çarkları kendi oluşturduğu güçle dönmeye başlamıştır. Bu süreç beraberinde temel hak ve özgürlükleri, sendikaları, uluslararası ittifakları, bölgesel birlikleri, iş gücünün önemini, bireysel zenginleşmeyi, teknolojiyi ve hızlı bir kentleşmeyi getirmiştir. Doğal olarak bu yeni düzenin kendi reel şartlarına göre avantajlı ve dezavantajlı yanları ortaya çıkmıştır. Ancak bu sistemin içerisinde öyle bir parça ortaya çıkmıştır ki bu parça bugünün toplumunda olmazsa olmaz bir konuma gelmiştir. Bu da dünyayı aydınlatan, seri üretimi gerçekleştiren, gökyüzünde uçmayı sağlayan, savaşlar çıkartan, denizlerde yol alan ve hayatın her alanında insanların yaşamını kolaylaştıran enerjidir (Erdoğan, 2016:25).

Her ne kadar temel tanımlar yapılsa da aslında enerji denince bizim aklımıza ilk gelen genellikle aydınlanmak için kullandığımız elektrik, araçlarımızı yürütmek için kullandığımız yakıtlar ve ısınmak amacı ile kullandığımız doğal gaz gelmektedir. Bu amaçla ortaya çıkan enerji kullanımları da bize sanayi devrimi sonrasını işaret etmektedir. Oysa insanların enerjiyi kullanımı insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır diyebiliriz. Çünkü insanlık enerjiyi ısınma, aydınlatma ve pişirme amacıyla yüzyıllardır kullanmaktadır (Erdoğan, 2016:26).

İnsanlık tarihi keşiflerin, gelişmelerin, ilerlemelerin, savaşların, barışların, istilaların ve geleceğin tarihidir. Bu akıp giden zaman içerisinde kuşkusuz zamanın seyrini ve insanlık tarihini derinden etkileyen ve değiştiren gelişmeler olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Geline nokta bugün bilim, sanat ve felsefe tarihin sınırlarını zorlamakta ve hızlı gelişmeler elde etmektedir. İnsanlığın keşfettiği birikimler çoktan emekleme aşamasını tamamlamış ve bugün hızla koşar duruma gelmiştir. Örneğin; tekerleğin icadı ile ulaşımı kolaylaştıran ve hızlandıran ilk adımları atan insanlık, bugün tekerlek sayesinde uzayda koşar duruma gelmiştir ve görünen o ki bu alanda daha da gelişme kaydedilecektir (Çanka, 2011:105).

Enerji de insanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından ve serüvenlerinden bir tanesini oluşturmaktadır. Bugün insanların hayatında ulaşımdan sağlığa, ekonomiden teknolojiye, giyimden günlük kullanılan aletlere, kentleşmeden çevreye kadar hemen her şeyin temelinde veya merkezinde enerji yatmaktadır (Doster, 2017:87). Isınma ve pişirme amacı ile kullanılan ateşle birlikte milattan önce kömürde kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra buharın kullanılması, buharla çalışan araçların yapılması, 1800'lü yılların içerisinde petrolün kullanılmaya başlanması, ampulün icadı, içten yanmalı motorların keşfedilmesi ve daha birçok teknolojik gelişmeyle birlikte odun ateşiyle başlayan serüven yerini fosil yakıtlara ve yenilenebilir enerji kaynaklarına bırakmıştır.

Bugün enerji hayatın en önemli parçasını oluşturmaktadır. Dumanla haberleşmeden akıllı telefonlara geçen, hayvanlarla ulaşımdan hızlı ulaşım araçlarına geçen, kılıç ile savaşmaktan nükleer silahlara geçen, ağaç kovuklarından akıllı binalara taşınan insanlığın geriye dönmesi mümkün görünmemektedir. Görünen bir şey vardır ki o da enerji ve enerjiye olan bağımlılığın her geçen gün arttığıdır. Enerji ile var olan bu sistem enerji olmadan çökmeye ve yıkılmaya mahkûmdur. Bu açıdan enerjiye ulaşmak, insan

yaşamının zorunlu bir gereksinimi ve toplumsal yapının vazgeçilmez bir parçasıdır (Çakmak, 2018:19).

Bu sebeple enerjinin tüm insanlara yani tüm tüketicilere çağdaş, yeterli, kaliteli, sürekli, çeşitlendirilmiş kaynaklardan, çevreyi gözeterek, ödenebilir koşullarda ve güvenilir bir şekilde sunulması veya ulaştırılması enerji politikalarının temel amacı olmalıdır. Bu hukuksal değerlerden ve hayatın dayatmış olduğu şartlardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz: devletlerin enerji politikaları iç ve dış politikalarında her geçen gün diğer politikalarından daha önemli bir konuma doğru evrilmektedir. Yani enerji bugünün koşullarında bir devletin olmazsa olmazı olan kara parçası, halkı, silahlı gücü, demokratik yapısı, uygarlığı, üretim ekonomisi ve dünya ile olan ilişkileri gibi hayati bir öneme sahiptir (Gautier, 2014:132).

Enerji, birçok işi yapabilme yeteneği sayesinde devletlerin en önemli yaşam damarlarından bir tanesidir. Bu durum bizlere göstermektedir ki sanayileşmiş modern ülkeler, enerji olmadan ayakta duramazlar (Koç ve Şenel, 2013:33). Kavramsal bir son olarak enerji, maddelerin yapısında ortaya çıkan, insan hayatında birçok işi yapabilme özelliğine sahip olan ve bugünün uluslararası sisteminde önemli bir aktör olarak kendini gösteren güç olarak tanımlanabilir.

1.6. Enerji Kaynakları

Enerji kaynakları kullanılışlarına ve dönüştürülebilirliklerine göre iki sınıfa ayrılmaktadır. Kullanılışlarına göre enerji kaynakları yenilenemez ve yenilenebilir kaynaklar olarak ikiye ayrılırken, dönüştürülebilirliklerine göre enerji kaynakları birincil ve ikincil kaynaklar olarak ayrılmaktadır (Koç ve Şenel, 2013:33).

Yenilenemez enerji kaynakları fosil kaynaklar (Petrol, Doğal gaz, Kömür) ve çekirdek kaynaklar (Toryum, Uranyum) olarak ikiye ayrılmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise güneş, rüzgâr, hidrojen, biokütle, termal, hidrolik, jeotermal, dalga ve gel-git olarak ayrılmaktadır (Koç ve Kaya, 2015:37).

Dönüştürülebilirliklerine göre sınıflandırdığımız enerji kaynaklarına geldiğimizde ise birincil enerji kaynakları kömür, petrol, doğal gaz, nükleer, biokütle, hidrolik, güneş, rüzgâr, dalga ve gel-git olarak sınıflandırılmaktadır. İkincil enerji kaynakları ise elektrik, benzin, mazot, motorin, ikincil kömür, kok kömür, kok, petrokok, hava gazı ve sıvılaştırılmış petrol gazıdır (Koç ve Kaya, 2015:38).

1.6.1. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir enerji fosil yakıtlara göre tükenmeyen ve devamlılığı olan enerji kaynakları olarak gösterilmektedir. Doğanın, ekosistemin ve dünya dışı aktörlerin kaçınılmaz olarak oluşturdukları enerjilerdir. Bu kaynakların tükenmesi Güneş'in doğmamasına, Dünya'nın dönmemesine ve suların akmasına bağlıdır.

Güneş ben bugün doğmuyorum, dünya ben dönmekten yoruldum artık dönmüyorum, rüzgârlar biz esmeyi bıraktık ve akarsular biz akmaktan vazgeçtik demeleri pek mümkün görülmediğinden bu kaynakların oluşturduğu enerji yenilenebilir olarak adlandırılmıştır. Burada en önemli kıstas yenilenemez enerji kaynaklarının insan ömrüne göre daha uzun sürede ve fosil kalıntılardan oluşmasının dikkate alınmasıdır. İnsan ömrü karşısında çok hızlı bir süreçte oluşan bu kaynaklar yenilenebilir olarak gösterilmiştir. Örneğin güneş enerjisi güneşin doğması ile başlayıp batması ile biterken, bu kaynağın yeniden oluşma ömrü gecenin uzunluğu kadar kısa bir süreyi kapsamaktadır. Bu örnek yenilenebilir enerji tanımını daha basitleştirmek ve anlamlı kılmak için yeterli görülmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynakları güneş, rüzgâr, hidrojen, hidroelektrik, jeotermal, biokütle ve deniz-okyanus enerjisi olarak yedi kaynak şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca atık yakılması ile elde edilen enerji bazı ülkelerin hukukları açısından yenilenebilir enerji kaynağı olarak kabul edilse de Almanya gibi bazı ülkeler tarafından yenilenebilir enerji olarak kabul görmemektedir. Yenilenebilir enerji ile ilgili en büyük yanlış ise tamamen temiz ve doğaya zararsız bir enerji kaynağı olduğu algısıdır. Ancak bu algı tamamen yanlıştır. Çünkü her ne kadar yenilenebilir ve temiz enerji kaynakları olsa da bu kaynaklar üretimleri esnasında çevreye zararlar verebilmektedirler. Ancak bu zararlar fosil yakıtların oluşturduğu zararlarla karşılaştırıldığında yok denecek kadar az miktardadır (Kaplukan, 2014: 71).

Yenilenebilir enerji kaynakları aşağıda belirtilmiştir.

Güneş Enerjisi

Güneş, enerji kaynaklarının en önemlisi, birinci sırada yer alan ve diğer enerji kaynaklarının hammaddesidir. Bütün enerji kaynakları ya doğrudan ya da dolaylı yollardan güneş enerjisine bağlı olarak meydana gelmiştir. Güneş enerjisine kendi özelinde baktığımızda iki alanda enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır. İlk olarak

güneşin ısısından yararlanılarak doğrudan suyun ısıtılmasından kullanılmaktadır. İkincisi güneş ışınlarının elektriğe çevrilmesidir. Bunlarda iki yolla olur: birincisi güneşten gelen ışınların belli bir noktaya odaklanmasıyla yüksek dereceli sıcaklıkta, sıvıların ısıtılmasıyla elektrik üretilir. İkinci yol ise fotovoltaik adı verilen teknolojiyle güneşten gelen ışınların direk elektriğe çevrilmesi yöntemidir. Güneş enerjisinin birçok avantajı bulunmaktadır. Bunların en başında enerji bağımlılığını azaltıp enerji bağımsızlığını arttırmasıdır. Bununla birlikte enerji üretimi esnasında fotovoltaikler sera gazı üretmezler, kırsal kesimlerin elektriğe ulaşmasını hızlandırır ve gelişmekte olan ülkelerin yaşam kalitelerini önemli derecede arttırmasına katkı sağlar. Üretim açısından en büyük avantajlarında ise kaynağın bedava olması başta gelirken yeryüzüne bir dakikada bir noktaya düşen ışınların bir ülkenin bir yıllık enerjisini karşılayacak kadar verimli olmasıdır (Koç, 2021:518).

Güneş enerjisinin avantajları yanında tabi ki dezavantajları da vardır. Bunlardan en önemlisi kurulan solar panellerin verimli ve düz arazileri kaplamasıyla tarımsal üretimin düşmesidir. Bununla birlikte kurulduğu bölgede verimli olabilmesi için bitki örtüsünün yok olması ve böcek çeşitliliğine zarar vermesi önemli tahribatlarıdır. Ancak bunun önüne geçmek için Almanya’da binaların güneş panelleriyle çevrilmesi ve üretimin evlerden yapılması teşvik edilmektedir. Güneş enerjisinin karşılaştığı en büyük teknik sorun ise depolama imkânının sınırlı olmasıdır. Güneş batacaktır veya bulutlar güneş ışınlarının gelmesini engelleyebilecektir. Bu durumda üretim duraksamaya uğrayacaktır. Enerji üretilmediği için ihtiyaç duyulan enerji bir şekilde karşılanmak zorundadır. İşte bu noktada depolama işlemi büyük önem kazanmaktadır. Ancak geldiğimiz teknolojik yeniliklere rağmen depolama sorunu çözülememiştir. Güneş enerjisini depolamak üzere çalışmalar yapılmaktadır. Bu alandaki başarılar tarih için ve enerji sektörü için bir milat olabilir (Apaydın ve Taşdoğan, 2019:433).

Rüzgâr Enerjisi

Rüzgâr enerjisi güneşin dolaylı yollardan oluşturduğu bir enerji kaynağıdır. Yeryüzüne ulaşan güneş enerjisinin %2’si rüzgâr enerjisine dönüşmektedir. Rüzgâr oluşumu dünyanın dönmesi ve basınç alanlarının oluşmasıyla meydana gelmektedir. Coğrafya derslerinden de bildiğimiz üzere ısınan hava yükselir ve alçak basınç oluşturur. Buna karşılık soğuyan havada ise yüksek basınç alanı oluşmaktadır. İşte bu noktada yüksek basınç alanından alçak basınç alanına doğru hava akımları meydana gelir. Bizler bu

hava akımlarını rüzgâr olarak tanımlamaktayız. Rüzgâr enerjisi aslında uzun yıllardır kullanılmaktadır. Yel değirmenleri ve yelkenli gemiler rüzgâr enerjisinin ilk kullanım örnekleridir. Rüzgârdan elektrik enerjisi üretmek için ilk aygıt 1888 yılında yapılmıştır. Rüzgârdan elektrik enerjisi elde edilmesi için ilk olarak rüzgârlı bir saha seçilir. Bu sahaya kuleler dikilir. Daha sonra dikilen yüksek kulelerin tepelerine yatay eksenli geniş çaplı pervaneler monte edilir. Pervanelerin dönmesiyle de elektrik enerjisi elde edilir. Rüzgâr enerjisinin birçok avantajı bulunmaktadır. Bunların başında diğer yenilenebilir enerji kaynaklarında da olduğu gibi kaynağın bedava olmasıdır. Bunun yanında temiz ve çevre dostu olan rüzgâr enerjisi istihdam yaratması açısından da önemli bir alandır. Ham maddesi yerli ve bedava olduğundan dışa bağımlılığı azaltmakta ve döviz rezervlerinin iç piyasada kalmasını sağlamaktadır. Rüzgâr enerjisinin gelişmesi sanayi ve ithalat açısından da önemlidir. Çünkü bu alanda gelişme, rüzgâr türbin üretimi ve yedek parça üretimi hem bir üretim tecrübesi kazandıracaktır hem de üretim fazlasının satılması yolu ile döviz geliri elde edilmesinin önü açılacaktır (Keskin ve Güleren, 2013: 59).

Güneş enerjisinde olduğu gibi rüzgâr enerjisinde de üretim esnasında ve üretim sahalarının kurulma aşamalarında bazı zararları ortaya çıkmaktadır. Bu zararlar ekosisteme en az zarar veren ve sera gazı üretiminin olmadığı durumlardır. Zaten fosil yakıtlar ile yenilenebilir enerji arasındaki en büyük fark burada yatmaktadır. Rüzgâr enerjisi sera gazı üretmemektedir. Ancak çalışma esnasında özellikle yakın yerleşim yerlerinde rüzgâr türbinlerinin dönüşleri esnasında rahatsız edici oranda ses oluştuğundan şikâyet edilmektedir. Ayrıca kuşların konaklama ve göç noktalarına denk gelmesi birçok kuşun ölmesine neden olmaktadır. En önemlisi de rüzgâr sürekli ve aynı güçte esmemektedir. Bu durum üretimin aksamasına neden olmaktadır (Oskay, 2014: 79).

Rüzgâr enerjisine yönelim rakamları bizlere göstermektedir ki: rüzgâr enerjisinden elektrik üretimi her geçen gün daha çok tercih edilmeye başlayan kaynaklardan bir tanesi konumuna gelmektedir. Bu kaynağın yaygınlaşması beraberinde gelişmesini ve maliyetlerinin düşmesini tetiklemektedir. Maliyetlerin düşmesiyle birlikte de bu alana yönelim daha da artacak gibi görünmektedir. Çünkü fosil yakıtlar hem tükenme çağına girmiştir hem de üretimlerinde daralmalar olacağı için fiyat artışları devam edecektir. Bu sebeplerle güneş ve rüzgâr enerjisinden faydalanma sahası genişleyecektir.

Hidroelektrik Enerji

Güneşin dolaylı etkilerinden bir tanesi de buharlaşma ile yağmur ve havanın soğuması ile kar yağışlarını oluşturmaktadır. Yağmur suları ve eriyen kar suları nehirleri ve dereleri oluşturmaktadır. Akarsuları oluşturan suların enerji potansiyelleri böylece açığa çıkmaktadır. Bu enerjinin açığa çıkmasını tetikleyen iki farklı faktör vardır. Bunlardan ilki suyun eğimli arazilerde akış hızıyla oluşan enerjidir. İkincisi ise yer çekimine bağlı olarak suların yüksek yerlerden düşmesiyle ortaya çıkan güçtür. İşte bu koşullarda hidroelektrik adı verilen ve suyun potansiyel enerjisini kinetik enerjiye dönüştürerek elektrik elde edilen sistem oluşmaktadır (Güneş, 2014: 32).

Diğer yenilenebilir enerji kaynaklarında da olduğu gibi hidroelektrik enerjisinin de avantajları ve dezavantajları vardır. En büyük avantajı diğer yenilenebilir kaynaklarda olduğu gibi ana kaynağın bedava olmasıdır. Bununla birlikte en verimli enerji kaynağıdır. Fosil yakıtlarda verimlilik %40-50 bandındayken hidrolik enerjide verimlilik %90'lardadır. Ayrıca sera gazı emisyonu yaratmazlar, istihdam imkânı yaratırlar, üretim maliyetleri düşüktür ve inşaatları yerli imkânlarla yapılabilir. Son olarak avantajları arasında ekonomiye yaptığı katkıları sayabiliriz. Buradaki en önemli etkisi elektrik fiyatlarını düşürücü yönde yapacağı katkılardır. Dezavantajlarına baktığımızda ise yenilenebilir kaynaklar içerisinde en zararlı kaynak olarak HES'leri gösterebiliriz. Her ne kadar sera gazı üretmese de atmosferdeki karbondioksiti metan gazına çevirici bir etkisi vardır. Bununla birlikte tarım arazilerinin ve yerleşim yerlerinin sular altında kalmasına yol açabilir. Biriktirme yönteminde derelerin veya nehirlerin kurummasına neden olurken, su içerisinde yaşayan canlı hayatını da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kurulu olduğu bölge iklimini olumsuz yönde etkilediği ve kuraklığa neden olduğu öne sürülmektedir (Önal ve Yarbay, 2010: 91).

1.6.2. Yenilenemez Enerji Kaynakları

Tüketilme hızları göz önüne alındığında bu kaynakların doğadaki oluşum hızından çok daha yüksek olduğundan yeniden oluşması insan ömründen çok daha uzun olan kaynaklardır. Yenilenemez kaynaklar olarak nitelendirilmesindeki temel sebep bu kaynakların oluşum sürelerinin ve şartlarının çok uzun ve tekrarlanamıyor olması gösterilebilir. Bu sebeple daha doğru bir ifadeyle bu sınıflandırmada var olan

kaynakların belli bir tüketimle er ya da geç biteceğidir. Bu kaynaklar belli bir süreçte fosil kalıntılardan oluşmuş ve tükenmesi kaçınılmaz kaynaklardır (İnan vd., 2018:14).

Yenilenemez enerji kaynaklarının tükeneyeceği bilimsel verilerle de ortaya konmuştur. Geline teknolojik noktada kaynakların son durumu tespit edilebilmektedir. Bilimsel araştırmalar ve kaynak aramaları bu kaynakların rezervlerini aşağı yukarı ortaya koymaktadır. Bu rezervler tüketim verileriyle de karşılaştırılınca yaklaşık kalan ömürleri hesaplanabilmektedir. Tüketimlerin azaltılması veya tasarrufların arttırılması yöntemi bu kaynakların bitmesinin önüne geçemez, sadece ömürlerini bir süre uzatabilir. Görüldüğü üzere kaynaklardaki rezervlerin nihayetinde bitecek olması kaynakları yenilenemez kaynaklar olarak tanımlamamıza zemin hazırlamaktadır (Apaydın ve Taşdoğan, 2019:433).

Yenilenemez enerji kaynaklarını iki ana başlıkta ayırabiliriz. Bunlar: fosil yakıtlar ve nükleer enerjidir. Bununla birlikte fosil yakıtlar petrol, doğal gaz ve kömür olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Nükleer enerji bazı araştırmacılar tarafından yenilenebilir enerji olarak ele alınmaktadır. Ancak biz nükleer enerjiyi yapısından ve elde ediliş biçiminden yola çıkarak bir gün tükenecek bir kaynak olarak görmekteyiz (Kaya vd., 2018:221).

Fosil Yakıtlar

Konvansiyonel enerji kaynakları olarak adlandırılan ve hidrokarbon içeriğine sahip olan petrol, kömür ve doğal gaza fosil yakıtlar denilmektedir. Bu kaynaklarla birlikte doğal gazın bir türü olan ve kil, kuvars ve kalsit minerallerinden oluşan ince taneli tortul kayaçların gözeneklerinde depolanmış kaya gazı da fosil yakıt olarak literatüre girmiştir (Karşlı, 2015:18). Fosil yakıtlar bugünün dünyasının en zengin enerji kaynaklarını oluşturmaktadır. Dünya fosil yakıtlar açısından bu dönemde altın çağını yaşıyor diyebiliriz. Fosil kaynakların bu bolluğu ile birlikte ticaretinin yapılabilmesi ve şimdilik genellikle ekonomik olmaları nedeniyle dünyanın enerji ihtiyacının yaklaşık %85'ini karşılamaktadır. Daha uzun yıllar da karşılayacak gibi görünmektedir. Bu oran bugünün dünyasının fosil yakıtlara ne denli bağımlı olduğunu göstermektedir (Erdoğan, 2016: 46).

Fosil yakıtlar bugünün uluslararası ilişkilerinde en önemli aktörlerin başında gelmektedir. Tarihsel sürece baktığımızda, birinci ve ikinci dünya savaşlarının temelinde kömür başta olmak üzere fosil yakıtlara ulaşma hedefleri vardır. Bununla

birlikte Arap-İsrail savaşları esnasında yaşanan petrol krizleri, körfez savaşları, Amerika'nın Irak savaşı vb. gelişmeler fosil yakıtların uluslararası sistemde ne denli önemli bir aktör olduğunu somut bir şekilde karşımıza çıkarmaktadır.

Sanayi, modernleşme ve çağdaşlaşmanın bel kemiği olan fosil yakıtlar ekosistem için yıkıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Fosil yakıtların kullanılmaya başlandığı günden itibaren özellikle de son dönemlerde başta küresel ısınma ve iklim değişiklikleri olmak üzere dezavantajları ortaya çıkmaktadır. Ağaç ve bitki türleri küresel ısınmaya hemen adapte olamayacaktır. Yeni orman tipleri oluşacak ve yeni şartlara uyum sağlayamayan türler yok olacaktır. Birçok canlının yaşama ve üreme alanları olumsuz etkilere maruz kalacaktır (Batı, 2014:172).

Fosil yakıtların elde edilişi ve kullanılışı esnasında çevreye verdikleri zararlar fayda maliyet analizi açısından önemli bir tartışmadır. Her ne kadar hayatın her alanına fosil yakıtların girmiş olması bir fayda olarak görülse de şimdilik canlı yaşamı için elverişli başka bir dünyanın olmaması maliyet açısından telafisi mümkün görünmemektedir. Fayda maliyet analizini bu açıdan yapacak olursak fosil yakıtların bir gün bitecek olması sanayi toplumu için ciddi krizleri beraberinde getirecek olsa da ekosistem için bir fırsat penceresi oluşturabilecektir.

Petrol

Çağımızın en önemli ve en stratejik fosil yakıtı olan petrol, büyük çoğunluğu karbondan oluşan, içerisinde hidrojen ve az miktarda da kükürt gibi maddeler bulunan hidrokarbonlardır. Bu hidrokarbonlar atmosferik basınç ve sıcaklık koşullarında sıvı halde bulunurlar. Şayet gaz halinde olurlarsa o zaman doğal gaz olarak isimlendirilirler. Latince taş yağı anlamına gelen petrol, siyah ve koyu kahve renkli ve sudan hafif bir sıvıdır. Petrol, oksijensiz denizel ortamlarda çökelmiş bitkisel ve hayvansal kalıntıların yaklaşık olarak beş yüz, altı yüz yıl gibi uzun bir süre içinde kimyasal değişime uğraması sonucu oluşur. Kalitesi ise içerisinde bulundurduğu kükürt oranının azlığına göre değişiklik gösterir. Petrol hayatın birçok alanında kullanılan önemli bir fosil yakıttır. İçten yanmalı ve içten patlamalı motorların icat edilmesiyle çoğunlukla ulaşımda kullanılmaktadır. Bununla birlikte petrol ısınmada, sanayide ve elektrik üretiminde de kullanılmaktadır. Daha çok ulaşımda tercih edilmesinin sebebi diğer fosil

yakıtlara göre daha verimli olması, maliyetinin düşük olması ve hacim olarak kullanıma daha elverişli olmasıdır (Sevim, 2015:202).

Petrol dünya jeopolitiği açısından da günümüzün en önemli fosil yakıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak üçte ikisinin Ortadoğu’da yer alması bu bölgenin jeopolitik önemini daha da önemli hale getirmektedir. Ortadoğu’daki rezervlerde ilk sırayı Suudi Arabistan almaktadır. Daha sonra ise en fazla rezerve sahip ülkeler İran ve Irak’tır. Yakın dönemdeki uluslararası gelişmelere baktığımızda bu bölgedeki gelişmelerin jeopolitik açıdan önemini daha somut halde görebiliriz.

Kömür

İnsanlık tarihinin en önemli fosil yakıtlarından bir tanesi olan kömür, bir damar halinde bulunan katı ve karbon bakımından zengin bir kayadır. Kömürün bileşenleri hidrojen, oksijen, kükürt ve azot elementleridir. Kömürün oluşumu milyonlarca yıl sürmektedir. Daha önce bataklık olan yerlerde yer alan bitki ve hayvan türlerinin yok olması veya ölmesi sonucu kalıntıların yer kürenin derinliklerine çekilmesiyle milyonlarca yıl boyunca ısı, basınç ve mikrobiyolojik etkilere uğraması sonucunda oluşmaktadır. Kömür çok sayıda organik kökenli maddenin ayrışması ve bu maddelerin kimyasal dönüşüme uğraması sonucu oluşan organik kayalardır. Gerçekleşen bu sürece kömürleşme süreci adı verilmektedir (Sevim, 2015:210).

Her ne kadar önemini ve değerini petrole kaptırsa da kömür, toplumların önemli bir enerji kaynağı olma özelliğini devam ettirmektedir. Aslında bu devamlılık ve kullanım alanının daralması, kömürün kullanımı kısmen de olsa modern bir çizgiye geçirmiştir diyebiliriz. Çünkü ulaşımda kullanılan kömür petrole göre hem kapladığı alan bakımından hem de maliyet bakımından daha dezavantajlıdır. Tüm gelişmelere rağmen kömür önemli bir enerji kaynağı olarak yıllar itibarıyla dünya genelinde üretimini artırmaya devam etmektedir. Bu artışı veriler de bizlere göstermektedir. Kömür üretimi son otuz yılda yaklaşık olarak iki kat artmıştır. Bu artışı tetikleyen en önemli faktör gelişmekte olan ülke sayısının artması, ekonomik büyümeler ve nüfus artışları olmuştur. Bu gelişmeler enerjiye duyulan ihtiyacı artırmıştır. Elektriğe duyulan talebin artması kömür santrallerinde artışı da beraberinde getirmiştir. Kömürden elektrik üretmek amacıyla başta Çin olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede üretimler artırılmıştır.

Kömür elektrik üretme amacının dışında hala özellikle gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde ısınma amacıyla kullanılmaya devam edilmektedir (Bekar, 2020:38).

Doğal Gaz

Doğal gaz petrolün bir türevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Petrol başlığında da belirttiğimiz üzere hidrokarbonların çıkarılmasından sonra atmosferik ısı ve basınçla karşılaşması sonucu oluşan sıvıya petrol derken gaz haline dönüşmesine ise doğal gaz demektediriz. Bununla birlikte gaz rezervuarları olarak da karşımıza çıkabilirler. Diğer fosil kaynaklar gibi oluşumu uzun yıllar alan bir enerji kaynağıdır. Doğal gazın taşınması maliyetini etkileyen faktördür. Ya çıkarıldığı gibi borularla taşınır ya da sıvı hale getirilerek taşınabilmektedir. Özellikle sıvı hale getirilip taşınması oldukça maliyetli bir işlemdir ve sıvılaştırılan enerjinin yeniden gaz haline dönüştürülmesi için gittiği yerde de yeniden gaz haline dönüştürülmesi oldukça maliyetlidir. Dünyada bu işlemi yapan rafineri sayısı sınırlıdır. Bununla birlikte borularla taşınmasında ise en büyük sorun devletlerin sınırlarının içinden geçecek olması ve terör eylemlerine karşı güvenlik kaygılarının tamamen giderilememiş olması doğal gazın önündeki en büyük zorluklardır (Sevim, 2015:211).

Doğal gaz her geçen gün önemi artan bir fosil yakıttır. Petrol rezervlerinin azalmaya başladığı çağımızda petrolün yerini almaya ilk aday enerji kaynağı olarak doğal gaz görülmektedir. Bu açıdan doğal gaz kaynaklarına sahip olmak bir ülke için hem ekonomik hem de jeopolitik önemini artırmayı ifade etmektedir. 2020 sonrası süreç doğal gazın doruk noktasını yaşamaya başladığı ve rezervlerin azalması nedeniyle fiyatı artmaya başlayacak olan petrol karşısında daha kullanışlı ve ucuz bir enerji kaynağı olacaktır. Ancak unutulmamalıdır ki diğer fosil yakıtlar gibi doğal gaz da tükenmeye mahkûmdur (Bekar, 2020:40).

Nükleer Enerji

Nükleer enerji, 1879 yılında uranyum ve toryumun keşfi ile başlayan ve 1934 yılında atomun parçalanması ile devam eden sürecin sonucudur. Bu süreçte atomun parçalanması sonucu ortaya çıkan ısı enerjisine nükleer enerji denilmektedir. Ortaya çıkan enerji oldukça verimli ve diğer kaynaklarla karşılaştırıldığı zaman daha fazla bir enerjiyi ortaya çıkarmaktadır. Uranyum doğada zengin olarak bulunan bir kaynaktır. Özellikle fosil yakıt dünyanın belli bölgelerinde var iken nükleer enerjinin kaynağı olan

uranyum hemen hemen her bölgede mevcuttur. Ancak uranyumda diğer fosil yakıtlar gibi tükenebilir. Bazı çalışmalarda her ne kadar nükleer enerji de yenilenebilir enerji olarak gösterilse de aslında nükleer enerji kaynakları olan uranyum ve toryumun yenilenemez kaynaklar olduğunu göz önünde tutarsak bu iddiaların hatalı olduğunu ortaya koyabiliriz (Koç ve Şenel, 2013:33).

Nükleer enerjinin avantajlarına ve santral sayısındaki artışlara rağmen kuruluşu, faaliyeti ve atık haline geldiği sırada dahi çok ciddi risk ve tehlikeleri içerisinde barındırmaktadır. Özellikle somut örnekler bu durumu daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Fukuşima kazası ve Çernobil faciası bunlardan sadece bir kaçıdır. Ayrıca üretimini tamamlayıp nükleer atık konumuna geçen nükleer çubuklar sıradan çöpler değildir. Bu çubuklar etkinliğini korumaktadır. Zararsız hale gelebilmeleri için uzun yıllar su ve kalın betonlarla çevrili olarak toprağın derinliklerinde kontrol altında tutulmak zorundadır (Sevim, 2015:212).

BÖLÜM 2: PUTİN ÖNCESİ TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

2.1. Osmanlı-Rusya Çarlığı İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu arasındaki ilişkiler aslında çok daha eskiye dayansa bile tezin zaman aralığı düşünülerek sadece yakın tarihten bahsedilecektir. Tarihin her döneminde bazen olumlu bazen olumsuz seyretse de bu iki devlet yakın ilişkiler geliştirmiştir. Coğrafi konumları ve bölgesel çıkarları doğrultusunda birçok kez bu iki ülke karşı karşıya gelmiştir. Ancak her ne kadar bu iki ülke ideolojik olarak karşı karşıya gelse de her dönemde bu iki ülkeyi birbirine ticari, ekonomik ve sosyal açıdan yaklaştıracak aktörler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik açıdan büyük kayıplar verdiği bu dönemde Rusya İmparatorluğu Osmanlı Devleti'nin tam aksine giderek güçlenmiştir. Rusya İmparatorluğu'nun giderek güçlenmesi ve Osmanlı Devleti'nin eski gücünden uzak olması ve Rusya'nın bölgedeki yayılmacı politika güderek ticaret yollarına hakim olma isteği bu iki ülkeyi sürekli devam edecek bir rekabetin içine sokmuştur. İki ülke bu süreçte yakınlaşmış ve zaman zaman istikrarlı devam eden ilişkiler kurmuşlardır. Ancak gerek yüzyılın içinde bulunduğu politik entrikalar gerekse imparatorluklar içinde yaşanan çalkantılar bu dönemde ikili ilişkilerin sürekli dalgalanmasına sebep olmuştur (Gürün, 2010: 61).

18. yüzyılda özellikle I. Petro imparatorluk döneminde Rusya'yı dünya devletlerinin arasına sokmaya çalışmış bunun akabinde yayılmacı bir politika izlemeye karar vermiştir. I. Petro döneminde Rusya İmparatorluğu'nun izlediği yayılmacı politika Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya İmparatorluğu'nu sıcak denizlere inmek konusunda karşı karşıya getirmiştir. Rusya imparatorluğu'nun bu yayılmacı politikasına karşılık Osmanlı İmparatorluğu bu yüzyılda Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakları geri almanın peşindedir. Durum böyle olunca coğrafi olarak komşu olan devletler karşı karşıya gelmekten kaçınılmaz olmuştur. Bu ideolojik mücadele yerini sık sık savaşlara ve bu savaşlar sonunda imzalanan antlaşmalara bırakmıştır. 18.ve 19. yüzyıl iki devlet açısından sürekli kendini tekrar eden savaşlar ve antlaşmalarla sürmüştür. 18. yüzyılın Osmanlı Devleti açısından belki de tek kazançlı antlaşması 3 Ekim 1739 yılında imzalan Belgrad Antlaşması ile Karadeniz'in Türk Gölü olduğu son kez onaylanmış, Rusya Karadeniz'de savaş gemisi bulundurmamayı ve ticaret faaliyetlerini Osmanlı gemileri ile sürdürmeyi kabul etmiştir. Ancak bu antlaşmanın üzerinden çok geçmeden iki ülke arasındaki gerilim bölgenin hassasiyetinden dolayı tekrar tırmanmış ve savaşlar

devam etmiştir. 1768 yılında başlayan savaş birçok cephede devam etmiş ve her ne kadar Osmanlı bazı cephelerde Rus İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratsa da savaşın sonunda Rusya İmparatorluğu Osmanlı'yı ağır bir mağlubiyete uğratmış ve sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ağır kayıplar vereceği Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamaya mahkum etmiştir. Osmanlı bu antlaşma ile siyasi açıdan büyük kayıplar yaşamıştır. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Karadeniz ve Akdeniz'de serbest ticaret yapabilecek, Kırım bağımsız olacak, Rus Hristiyanları ve rahipleri kutsal yerleri ziyaret etme haklarına sahip olacaktır (Çiçek, 2021:42).

Osmanlı İmparatorluğu- Rusya İmparatorluğu rekabeti bu dönemde Avrupalı devletlerin müdahalesine uğramış diyebiliriz. İki ülke arasında ilişkilerin bölgenin geleceği için de önem arz etmesi bakımından Avrupalı devletler bu dönemde Rusya İmparatorluğu'nun Osmanlı İmparatorluğu karşısındaki üstün konumunun kendi açılarından kayba yol açacağını düşündükleri için boğazları garanti altına almışlardır. Osmanlı Devlet iç isyanları bir şekilde bastırabilse de bu süreçte göstermiş olduğu güçsüz durumu Rusya İmparatorluğu'nu artık Osmanlı üzerinde başka politikalar geliştirmeye itmiştir. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı'yı etki altına alıp boğazlarda ayrıcalık ve sıcak sulara inme politikası seyreden Rus imparatorluğu artık bu politikasından vazgeçip Osmanlı Devleti'ni yıkıp paylaşma düşüncesi içindedir. Bu düşüncesini İngiltere ile paylaşan Rusya, Osmanlı için 'Hasta Adam' benzetmesini yapmış ve İngiltere'ye Osmanlı'yı paylaşma önerisinde bulunmuştur. Ancak İngiltere Rusya'nın bu teklifine olumlu cevap vermemiştir. Avrupa'da mevcut dengenin bozulmasını istemeyen İngiltere olası bir paylaşım durumunda Rusya'nın Boğazlar ve Balkanlar'da hak iddia edeceği düşüncesindedir. Rusya'nın asıl yapmak istediği de budur zaten. 1853 yılında patlak veren savaşın temel nedenleri Rusya'nın Osmanlı üzerinde değişen politikası ve kutsal yerler sorunudur. 1853 yılında Eflak ve Boğdan'ı işgal edip İstanbul'a bir elçi gönderen Rusya kutsal yerlerdeki Ortodokslar için himaye girişimini bildirmiştir. Ancak kutsal yerlerdeki himaye konusunda sadece Osmanlı ile değil Fransa ile de çatışma durumundadır. Sonuç olarak 1953'de başlayan Kırım Savaşı 1854 yılında Osmanlı donanmasının Sinop'ta uğradığı baskın sonrası farklı bir seyir izlemiştir. Osmanlı'nın Rusya karşısındaki durumunu gören ve Rusya'nın Avrupa'daki büyük devletler arasında yer almasını istemeyen Fransa ve İngiltere, Osmanlı'nın yanında savaşa katılmış ve Rusya 1856 yılında barış istemek zorunda kalmıştır. Her ne kadar savaş 1856 yılında sona ermiş olsa da bu savaşın sadece Osmanlı açısından etkisi takip eden yarım asırda

da devam etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu ilk defa bu savaş sürecinde dış borç almış ve Rusya karşısında verilen bu savaş döneminde alınan bu borç kendisini gelecek dönemde çok güç duruma düşürmüştür (Gürün, 2010: 65).

1870'lere gelindiğinde Rusya'nın tutumu yeni bir yapılanma göstermektedir. Türk-Rus ilişkilerinin bu dönemde sadece iki devlet açısından değil Avrupa'nın diğer devletleri açısından da önem arz ettiğini görüyoruz. Daha önce Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikası izleyen İngiltere bu dönemde bu politikasını terk etmiştir. Yine bu dönem Almanya'nın ulusal birliğini sağlayıp Avrupa'da emin adımlarla ilerlemesi ve Pancermen ilkesi doğrultusunda Balkanlara yürümesi bölgede yalnızca Osmanlı-Rusya ilişkilerinden kaynaklanan çatışmaların olmadığını göstermektedir. Almanya'nın bu politikasına karşılık zaten daha önce Osmanlı'yı parçalayıp paylaşma düşüncesinde olan Ruslar, Osmanlı himayesinde bulunan azınlıkları kullanarak Panslavizm politikasını uygulamıştır (Fidan, 2002:24).

Avrupa'da dengelerin değişmeye başladığı bu dönemde Osmanlı bünyesindeki azınlık isyanlarıyla tavan yapan gerilimde 93 Harbi kaçınılmaz olmuştur. Osmanlı ve Rusya arasında gerçekleşen bu savaşta Avrupalı devletler bu defa birbirleri ve Rusya ile anlaşmalı olarak savaşa müdahil olmamışlar ve Osmanlı 1877-1878 yılları arasında geçen savaşta ağır kayıplar vererek İstanbul sınırlarına kadar dayanan Ruslar karşısında daha sonra geçersiz sayılacak çok ağır maddelere sahip Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı topraklarına bağlı olan büyük bir Bulgaristan Prensliği kuruluyor, Kars, Ardahan, Batum, Eleşkirt ve Beyazıt bölgeleri Rus topraklarına katılıyor, Romanya, Sırbistan, Karadağ bağımsızlıklarını kazanıyordu. Ancak daha önce de dediğimiz gibi bu dönem Türk-Rus ilişkileri sadece iki devleti değil bütün Avrupa dengesini ilgilendirmekteydi. Bu antlaşma şartlarına her ne kadar Osmanlı uymak zorunda kalsa bile bölgedeki çıkarları tehlikeye girecek olan İngiltere ve Avusturya antlaşmanın yürürlüğe girmemesi için Rusya'ya olan baskılarında istediklerini aldılar ve yeni bir antlaşma için Rusya'yı ikna ettiler. Çünkü Ayastefanos Antlaşması'na göre İngiltere'nin İmparatorluğu tehdit altındaydı. Avusturya açısından ise balkanlarda güçlenen bir Rus devleti görünüyordu ve bu asla istenmemekteydi. Sonuç olarak Ayastefanos Antlaşması yürürlüğe girmeden taraflarca Berlin Antlaşması imzalandı. Berlin Antlaşmasına göre Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış, Bosna-Hersek Avusturya'nın yönetimine bırakılmış, Romanya-

Sırbistan- Karadağ'ın bağımsızlıkları devam etmiş, Rusya elde ettiği Doğu Anadolu topraklarından sadece Eleşkirt ve Beyazıt'ı Osmanlı'ya iade etmiştir. Nihayetinde Berlin Antlaşması sonrası Osmanlı yine ağır kayıplar vermiş ve sadece bölgedeki en büyük rakibi olan Rusya ile uğraşmakla kalmamış aynı zamanda dağılma sürecini de yakından hissetmeye başlamıştır. İmparatorluk bu antlaşma ile Balkanlardaki topraklarını kaybetmiştir. Bu dönemin Türk-Rus ilişkileri daha önce de değindiğimiz gibi sadece iki devlet açısından değil Avrupa devletleri açısından da gelecek yüzyılı şekillendirmesi açısından çok önemlidir (Gürün, 2010: 67).

Bu tarihten sonra iki devlet arasındaki ilişkilerde Boğazlar, Ermeni meselesi ve Balkanlardaki uzlaşmazlıklar üzerinden devam etse de herhangi bir savaş yaşanmamıştır. Her ne kadar 20. yüzyılın bu ilk yıllarında iki devlet birbirleri ile somut olarak savaşa girmese de hem içeride hem dışarıda uğraşmak zorunda oldukları birçok mesele vardır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda başlayan dağılma dönemi 20. yüzyıla gelindiğinde artık tamamen belirgindir. İmparatorluk, Balkanlar ve Afrika'daki topraklarını kaybetmiş, İngiltere'nin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasını terk edip bölgede küçük ve kendisine bağlı topluluklar oluşturmak istemesi ile iyice baskı altına alınmış, Avusturya'nın devam eden balkan rüyası ve Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası yanında Osmanlı içerisindeki azınlıkların kışkırtılması ve mali açılan iyice bozulan dengesi ile I. Dünya Savaşı'na girmiştir (Topsakal, 2016:37).

2.2. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

I. Dünya Savaşı devam ederken Rusya'da Ekim Devrimi ilan edilmiş ve Rusya savaştan çekilmiştir. Böylece kuzeyde yeni bir dönem başlamıştır. Rus devriminin tamamlanması yıllar alırken bu sırada Türkler de Kurtuluş Savaşı'nı yaşamaktadır. Uzun yıllardır savaş ve antlaşmalar şeklinde devam eden iki ülke ilişkileri bu dönemden itibaren tarihteki seyrinden biraz uzaklaşmıştır. I. Dünya Savaşı'nın yaralarını sarmaya çalışan Lenin rejimi bu yeni kurulan rejimi kabul ettirmek için içeride ve dışarıda yoğun politik mücadeleler vermektedir. Bu dönemde Türkler Kurtuluş Savaşını yaşamakta ve aynı Ruslar gibi batı karşısında verilen bu Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde kendisine maddi ve manevi dost aramaktadır. İki rejimin bu istekleri ve çıkarları doğrultusunda ikili ilişkiler diplomatik bir boyut kazanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni temsilen Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet 11 Mayıs 1920'de Moskova'ya gitmiştir. Zaman zaman kesilip devam eden görüşmeler sonucunda iki ülke

arasında 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile kısaca; Ruslar Misak-ı Milli'yi tanıdığını bildiriyor, Batum Gürcistan'a bırakılıyor, Boğazlar meselesinin Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin temsilcileri arasında yapılacak bir konferansla Türk hakimiyetine zarar verilmeden alınacak kararlarla düzenlenmesine karar veriliyor, iki ülke arasında o tarihe kadar yapılmış bütün antlaşmaların yok sayılmasına karar verilerek, kapitülasyonların sona erdirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ayrıca Antlaşma metninde olmayan ancak mektup halinde teyit edilerek kararlaştırılan bir maddeyle Ruslar süresi belli olmaksızın, Türkiye'ye her yıl 10 milyon altın ruble yardım etmeyi kabul etmişlerdir. Bu antlaşma ile iki ülke arasında yeni bir dönem başlamıştır. Moskova Antlaşması netice itibariyle, iki ülke arasında sınırları belirleyen ve siyasi ilişkileri resmen tescil eden bir antlaşma olsa da bu antlaşma siyasi ve ekonomik işbirliğini öngören herhangi bir hüküm içermiyordu. İki ülke arasındaki siyasi işbirliğini kuran antlaşma 1925 yılında imzalanacaktır. 1920'li yılların başlarında iki ülkede artık imparatorlukların tamamen yıkıldığını ve iki ülkede hemen hemen aynı zamanda yeni isimli devletler kurulduğunu görüyoruz. İlk olarak Ruslar Lenin rejiminin önderliğinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni kurmuş ardından 1923 yılında Türklerde Mustafa Kemal önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı kazanıp Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bu dönem artık Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler direkt olarak başlamıştır (Topsakal, 2016:37).

Mili mücadele döneminde olumlu olarak başlayan ilişkiler Lozan Antlaşması ile biraz sıkıntılı süreç yaşamıştır. Daha doğrusu birbirlerine pozitif olarak bakan iki ülke arasında gerçeklik ben buradayım demıştır. İki ülke arasındaki milli mücadele dönemi ilişkileri devletlerin ortak kazançlarına katkı yapacak düzlemde seyretmiştir. Fakat Lozan Antlaşması'nda Boğazlar maddesi Rusları rahatsız etmiştir. Çünkü Ruslar boğazların Karadeniz'e kıyısı olan devletlerce kurulacak bir komisyon tarafından düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Lozan Antlaşmasına göre Boğazların iki tarafı silahsızlandırılıyor ve boğazlardan geçişi düzenleyecek bir kurul oluşturulmasına karar veriliyordu. Bu durum her ne kadar Rus-Türk ilişkilerine ünlem koyduysa da ilerleyen yıllarda Türklerin Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunları çözerken sık sık batılı devletlerle karşı karşıya gelmesi ve Rusların da batıda aradığını bulamaması ve Lokarno Antlaşmaları'nı kendisine yönelik düzenlemeler olarak yorumlaması üzerine iki devlet siyasi olarak iyiden iyiye yeniden yakınlaşmıştır. Ayrıca Türklerde Lokarno'yu kendilerine bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu durum minvalinde iki devlet arasında 17

Aralık 1925 tarihinde Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Ayrıca bu antlaşmanın Milletler Cemiyeti'nin Musul Meselesi'nde Türkiye'nin aleyhinde karar aldığı 16 Aralık 1925 tarihinden bir gün sonra imzalanmış olması da Türkiye açısından dikkat çekicidir. Bu antlaşma ikili ilişkilerin ve iki devletin diğer devletlerle yapacağı ilişkiler açısından temel teşkil etmektedir. İki ülkenin bu antlaşma ile yapmayı taahhüt ettiği yükümlükleri yerine getirip getirmeyeceği ilişkilerin kaderini belirleyecektir (Sander, 2013:100).

Bu dönem ikili ilişkilerin olumlu yönde seyretmesinin temel nedeni batılı devletlerin Lozan'dan kalan sorunları çözerken Türkiye'ye karşı tutumu ve Sovyetlerin o dönem zayıf olduğunu hissederek komşusunun da batı cephesine kaymasından korkması ve Avrupa'da imzalanan antlaşmalardan çekincesidir. Ayrıca iki ülke arasındaki olumlu siyasi ilişkilerin tam bir güven çerçevesinde sürdüğünü söylemek yanlış olur. Bu durumun sebebi iki devlet arasındaki rejim farklılığı ve Sovyetler'in Türkiye'yi sadece kendisine bağlı bir devlet olarak görme isteğidir (Armaoğlu, 2014:28).

1925 yılından sonra iki ülke arasındaki olumlu hava ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. İki ülke uluslararası antlaşmalarda birbirlerini göz ardı etmeden tutarlı adımlar atmış ve adeta ilişkiler pekiştirilmiştir. Milli Mücadele yıllarında birbirleri için o günün koşulları gereği adeta tek alternatif olarak başlayan Türk-Sovyet ilişkileri, Avrupa'da artan barış görüşmeleri ve sorunların çözümünde yakınlaşan ilişkiler ve diplomasinin gelişimiyle birlikte 1930'lu yılların başında zirve yapmış ve 1930'lu yılların ortalarından itibaren bu ivmesini kaybetmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki soğukluk ve güven sorunu bir çığ gibi büyüyecek ve özellikle uluslararası antlaşmalar konusunda iki ülkenin nasıl fikir ayrımına düştüğü görülecektir. Avrupa kıtasında dengelerin değiştirilmek istenmesi, İtalya ve Almanya gibi devletlerin revizyonist girişimleri, I. Dünya Savaşı'ndan memnuniyetsiz çıkan devletlerin istekleri, farklı ideolojiler, ekonomik göstergeler ve daha birçok değişkenin etkisi altında devam etmek zorunda kalan ilişkilerin 1933 yılından itibaren düşüşe geçmesini etkileyen sayısız neden olduğunu görmekteyiz. 1933 yılının sonuna gelinirken Türkiye tarafından Balkan Paketi için girişimlerin devam ettiğini görmekteyiz. Türkiye, İtalya'nın revizyonist politikasından şüphe etmekte ve Balkanlarda kendisi açısından güvenli bir ortam oluşturma çabasıdadır. Ancak Sovyetler bu duruma sıcak bakmamaktadır. Türkiye, daha önce yapılmak istenip fakat bir türlü uygun zemin yaratılamadığı için

gerçekleşemeyen balkanların geleceği hakkındaki bu görüşmelere bu defa katılım sağlamıştır. Sovyetler'in soğuk tutumlarını gizlemedikleri bu görüşmeler neticesinde Balkan Paktı, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanmıştır. Ancak Türkiye batıda olumlu ilişkiler oluştururken Sovyetler'in de rızasını almak durumundadır. Çünkü yapılan 'Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması'nın protokolü gereği Sovyetler bu hakkı kendilerinde görmektedir. Ancak Sovyetler Balkan Paktı'nın hazırlanışı süresinde müdahil olduğu süreci Türkiye'ye hissettirmemektedir. Başka bir deyişle üçüncü ülkelerle olan ilişkilerde Türkiye Sovyetler'den bu kadar talepkâr değildir. Öyle ki Sovyetlerin İtalya ile yaptıkları antlaşmanın bazı maddelerini Türk tarafının gazetelerden öğrendiğini biliyoruz. Ancak Türkiye bu dönemde yaptığı her antlaşma için önceden Rusların onayını almıştır. Bu tarihe kadar genel olarak zirveye gelen ilişkiler Sovyetler'in Balkan Paktı'nın imzalanması sürecinden sonra görece düşüşe geçmiştir diyebiliriz. Çünkü Balkan Paktı'nı kendisine tehdit olarak yorumlayan Ruslar, pakta ek bir madde koydurmak istemiştir (Sander, 2013:104-105).

Türk-Sovyet ilişkilerinin artık dönülmez bir düzleme girmesi Montrö Antlaşması ile başlamaktadır. Her ne kadar son dönemlerinde sekteye uğrasa da, bu döneme kadar Türk-Sovyet ilişkileri zirve yapmıştır. Ancak Türkiye'nin, Almanlar ve İtalyanlar'ın izlediği revizyonist politikadan rahatsız olması onu bu sözleşmenin imzalanması için zemin aramaya itmiştir.

7 Mayıs'ta Almanya ve 14 Ağustos'ta Japonya teslim olunca savaş fiili olarak artık sona ermişti. Savaşın galip çıkan üç büyük devletin liderleri 1945 Temmuz ve Ağustos aylarında Postdam Konferansı'nda bir araya geldi. ABD Başkanı olarak Roosevelt'den sonra Harry Truman bu konferansta ABD'yi temsil ediyordu. Truman, Roosevelt'in aksine Sovyetler ile işbirliği konusunda pek iyimser değildi. Ancak SSCB bu konferansta Boğazlar konusundaki taleplerini bildirmekten çekinmemiştir. Stalin, Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenerek kendilerini de boğazların denetiminde doğrudan söz sahibi olması gerektiğini söylemiştir. Buna karşılık Truman'da Boğazların tüm ülkelerin geçişine serbest olması fikrini savunmuştur. Churchill ise kendilerine haber vermeden Sovyetler'in Montrö'de değişiklik talebiyle birlikte Türkiye'den toprak talep etmesini eleştirmiştir. Sonuç olarak Boğazlar konusunda Sovyetler bu konferansta

da istediğini ele alamamıştır ve üç ülke ayrı ayrı notalarla Türkiye'ye Boğazlar rejimi konusunda fikirlerini beyan etme kararı almıştır (Sönmezoğlu, 2016:120).

ABD ve İngiltere Boğazlar ile ilgili olarak 1945 yılının Kasım ayında birer nota yolladılar. İçerik olarak birbirine çok benzeyen bu notalarda genel olarak Boğazlar rejiminin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine zarar vermeden Boğazların genel olarak açık tutulması yönündeki görüşlerini bildirmişlerdir. Ancak bu durumda ABD ve İngiltere savaş gemileri Karadeniz'e geçebilecek ki bu durum Sovyetler tarafından hiç arzu edilmemekteydi. Sovyetler'in tezine göre Karadeniz kapalı bir denizdi ve sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin donanmalarına açık olmalıydı. Türkiye ise ABD ve İngiltere'nin Boğazlar konusunda olan fikirlerine tamamen karşı değildi. Türkiye'de Boğazlar rejimi konusunda Montrö Sözleşmesi esasında birkaç değişiklik yapılabileceği görüşündeydi. Ancak Türkiye'nin bu değişikliklerden maksadı gemilerin boyutu ile alakalı değişikliklerdi. Türk tarafı kesinlikle Montrö'nün tamamen değiştirilmesi yönündeki bir düşünceye onay vermemekteydi.

Savaşın hemen sonrasında yaşanan bu gelişmeler aslında savaş devam ederken sinyallerini vermeye başlamıştı. Sovyetler'in Türkler'den taleplerini zaten 1939 yılında Almanlar ile olan görüşmelerinde dile getirmiş olması bunun başlangıcı sayılabilir. Devam eden süreçte Türkiye'nin savaşa girmemekte kararlı olması ve Sovyetler'in savaş sonrası tutumları kıvılcımı tamamen ateşlemiştir. Böylece 1921'de başlayan Türk-Sovyet yakınlaşması 1930'lu yıllarda doruğa ulaşmış ve Montrö ile birlikte düşüşe geçmiş ve şimdi 1946 yılında taban yapmıştı. Sovyet tarafının savaş sonrası tutumları iki ülkenin gelecekteki ikili ilişkileri ve bu iki ülkenin dünya politikasındaki yer edinmesi açısından oldukça önemli bir dönemeçtir. Sovyetler Türkiye karşısında göstermiş olduğu bu tutumla 1925 yılında imzalanan antlaşma ile çok sıkı dostluk kurduğu ve dış politikada adeta kendisine bağlı olan Türk tarafını kaybetmiştir. Bu olay Türk dış politikasının eksenini çok ivmeli bir biçimde değiştirmeye yetmiştir. Türk-Sovyet Antlaşması gereği savaş içinde dahi batı devletlerle ilişkilerini hep sınırlı tutma yolunu seçmiş olan Türk tarafı şimdi batı eksenine kaymak durumundadır. Sovyet tehdidi karşısında kendisini yalnız hisseden Türk tarafı her ne pahasına olursa olsun egemenliğinden taviz vermeden bu dönemde Sovyet notalarına gerekli şekilde cevap vermiştir. Ancak savaştan galip çıkan Sovyet tarafı ebedi emeli olan Boğazlarda imtiyaz elde edebilmek için baskılarını devam ettirmiştir. Çoğum bilim insanına göre

Sovyetlerin savaş sonrası bu tutumları Türkiye’yi büyük bir yükten kurtarmıştır. Çünkü eğer Sovyetler 1925 yılında imzalanan antlaşmayı kabul etseydi Türkiye asla soğuk savaşın başından itibaren dahil olacağı uluslararası platformlara katılamaz hatta dış politikada adeta eli kolu bağlı bir şekilde politika izlemek zorunda kalırdı. Bu açıdan bakıldığında antlaşmanın yenilenmeyerek Sovyetler’in saldırgan bir politika belirlemesi Türkiye’yi uzun vadede çok rahatlatmıştır. Ancak savaşın hemen ardından Türkiye’nin ittifak olarak gördüğü İngiltere ve Fransa tarafının savaşın yaralarını sararken kendi başına kaldığı bu durum Türk Dış Politikasında Sovyetler gelen yoğun baskı ve nota trafiğiyle anılmaktadır (Sander, 2013:112).

Savaşın ardından Sovyetler Doğu Avrupa’da hakim durumdaydı. Berlin’e kadar gelen Sovyetler’in Avrupa’daki bu hakimiyeti Batılı ülkeleri endişelendiriyordu. Savaş devam ederken Stalin’in söylemlerine güvenen Batı tarafı şimdi ise SSCB’ye karşı bir blok kurmak üzereydi. Kısa bir zaman diliminde Avrupa’da başlayan Batı-Doğu Bloklaşması dünyaya yayılıyordu. Türkiye’nin Sovyet tehdidine karşı ABD’den yardım talep etmesi ve ABD ve SSCB arasındaki çevreleme politikası çerçevesinde ilk olarak Truman Doktrini çerçevesinde ABD, Türkiye ve Yunanistan’a mali yardım yapmıştır. Bu yardımın simgesel anlamı daha sonra gelecek olan Marshall yardımı ile bütünleşmesi ile birlikte oldukça önemlidir. Akdeniz’deki bu iki ülke ABD yanında yer aldığını bu yardımlarla göstermektedir. Bu yardımların ardından Türkiye Yunanistan ile birlikte NATO’ya katılmak için başvuru yapınca SSCB, Türkiye’ye NATO’nun saldırgan emellerine alet olacağı gerekçesiyle bir nota ile kınayacaktı. Türkiye ise cevabi notasında NATO’nun bir savunma paktı olduğunu söyleyecekti. Bunun ardından Sovyetler benzer bir nota yolarıydıysa da Türk tarafı bu notaya cevap vermedi. Türkiye 1952 de NATO’ya katılınca Norveç’ten sonra SSCB’ye komşu NATO üyesi olan ikinci devlet oldu. Türkiye artık Batı Bloğu içerisindeydi. Soğuk Savaş döneminde Türk tarafı Sovyetlerle olan ilişkilerin tamamen bloklar arası bir sorun olduğu düşüncesindeydiler. Bu yıllarda Türk-Sovyet ilişkileri gerginlikle devam etmiştir (Sönmezoğlu, 2016:126).

Türk-Sovyet ilişkilerinin 1960 yılından itibaren gelişmesinin temeline baktığımız zaman bunun ekonomik tabanlı bir ilişkinin büyüyerek siyasal ve hatta sosyal alanlara yayıldığını görebiliriz. Tezin konusu ve anlamı gereği biz her ne kadar Putin döneminden başlayarak bu durumu anlatacak olsak da bu yıllardan itibaren uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde etken rollerin çeşitlendiğini görmek mümkündür. Türk-

Sovyet ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin son döneminde genel olarak ekonomik alanda gelişim göstermiştir. İki ülkenin siyasi olarak ekonomik alanda yakaladığı ivmeyi söylemek güçtür. Bu dönemde uluslararası ilişkilerde ve iki ülkenin iç politikada uğraştığı sorunlar da bu duruma ışık tutmuştur (Kurban, 2014:257).

Türkiye'de 1980 yılında yaşanan darbe ve Sovyetler'de Brejnev'den sonra ortaya çıkan yönetim krizine rağmen bu dönem Sovyet ilişkileri çok kırılgan olmamıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi bu dönemde Türk-Sovyet ilişkilerini ayakta tutan etkenler siyasi olmaktan daha çok ekonomiktir. 1967 yılından itibaren alınan krediler ile gerçekleştirilen ortak projeler gerçekleşirken iki ülke ilişkileri de çeşitlenerek gelişmiştir. İki ülke arasında imzalanan doğal gaz projesi buna örnek gösterilebilir. Sovyetler Birliği'nin son döneminde ekonomik ilişkileri saymazsak durağan bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu dönemde dahi ikili ilişkilerin belli bir seviyenin üzerinde olması uluslararası ilişkilerin kapsamının genişlediğini göstermektedir. Yani Türkiye ve Sovyetler bakanlık seviyesinde ziyaretler gerçekleştirilmesel bile ticaret ve teknik sebeplerden dolayı iki ülke karşılıklı olarak bağlantılarını sürdürmüşlerdir (Armaoğlu, 2014:33).

2.3. Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecine kadar olan ilişkileri değerlendirirken kullandığımız çözümlemeleri 1991 yılından itibaren farklı bir düzlemde değerlendireceğiz. Bu zamana kadar olan değerlendirmelerimiz genel olarak iki ülkenin siyasi olarak liderler ve bakanlık bazındaki ziyaretler ve imzaladıkları antlaşmalar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. 1967 yılından itibaren ekonomik ilişkilerin etkisiyle biraz olsun bu durum çeşitlense de klasik devlet mekanizmasının tekelinde gelişen ilişkilerin önüne geçmemiştir. Ancak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması onun devamı sayılabilecek Rusya Federasyonu ve Sovyetler'in dağılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız devletler ile ilişkiler farklı bir düzlemde gerçekleşmiştir. Gerek uluslararası gereksinimler gerekse iki ülkenin değişen politikaları ve çeşitlenen ilişki biçimi bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Özbay, 2011:38).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu sistemde Sovyetler'in durumu düşünüldüğünde 1991 yılının son ayından itibaren Türk-Rus ilişkileri artık başka bir boyutta değerlendirilmektedir. Soğuk Savaş sürecince doğu bloğunun lideri

konumundaki Moskova yönetimi artık dünyanın tek kutuplu sisteme geçmesiyle dış politikasını bu bağlamda güncellemek durumunda kalmıştır. Bu durumda Türk-Rus ilişkileri de artık başka bir düzlemde yerini almaktadır. Yeni kurulan federasyonun Sovyet rejiminden farklı bir rejimi benimsemesi Rusya'nın diğer ülkelerle ilişkilerinde yeni bir zemin yaratmıştır. Bu dönemden itibaren Rusya Federasyonu'nun Sovyetler'deki sosyalist ekonomi modelinden piyasa ekonomisine geçişi, Rusya'nın hem Batı hem de Türkiye ile olan ilişkilerini farklı bir boyuta taşımasında önemli bir değişkendir (Armaoğlu, 2014:39).

Sovyetler'in ardından oluşacak yeni dönemde Rusya, Sovyetler'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde etkisini devam ettirmek istiyordu. Dahası bu devletlerin Batı ve Türkiye ile olan ilişkilerinde söz sahibi olmak istiyordu. Yüzyıllardır bağları olan coğrafyada Türkiye ile iyi ilişkilerini devam ettirerek bağımsız Türki Cumhuriyetlerle bağıni kuvvetlendirmek istiyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu oluşacak bu yeni sistem sadece Rusya ve çevresindeki ülkeleri etkilemekle kalmayacak aynı zamanda bütün dünya düzeninde yeni bir dönemin başlamasına da sebep olacaktır. Böyle bir durum karşısında Türkiye ve Rusya oluşacak yeni sistemde kendilerine yer edinmeye çalışırken iki ülkenin birbirleri ile olan ilişkilerinde eski döneme kıyasla çok farklı konular gündeme gelecektir. Enerji kaynaklarını, ekonomik yatırımlar, ticaret, turizm, terörizm, hükümet dışı aktörler gibi etkenler iki ülkenin ilişkilerini etkileyecek ve şekillendirecektir (Özbay, 2011:38).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kuzeyde hızlı bir geçiş süreci yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişim sırasında Rusya Federasyonu Türkiye ile olan ilişkilerini devam ettirmek istemiş ve Sovyetler ile Türkiye arasında imzalanan sözleşmelerin aynı şekilde devam edeceğini taahhüt etmiştir. Türk tarafı da iki ülke arasındaki ilişkilerin devam etmesi yönünde tutum sergilemiştir (Sezer, 2012:130).

Türk- Rus ilişkilerinde bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Rusya'nın kendi içinde uğraşması gereken sorunları olduğunu görüyoruz. Sovyetler Birliği'nin dağılması yeni rejim ve politika sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Sovyet ideolojilerinin terk edilerek yeni değerler belirlemek istenen Rus toplumunda bu açıdan yeni görüşler ortaya çıkmıştır. Bir taraftan Batı ile işbirliğini ve ortaklığı benimseyen Atlantikçi Görüş, diğer taraftan Rusya'nın Slav geleneklerine geri dönmesini arzulayan Avrasyacılar iktidarı elde etmek için uğraşmışlardır. Ancak Boris Yeltsin'in Atlantikçi

görüşü benimsemiş olması bu tartışmayı Atlantikçiler'in lehine sonuçlandırmıştır. Bu dönem Rusya Federasyonu'nun Batı ile işbirliği sürecine girdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde uygulanan sanayi ve sosyal gelişim politikalarına Avrasyacılar tepki gösterse de Yeltsin ülkeyi batılı modelde izleyeceği yöntemlerle kalkındırarak çözülmenin önünü kesmek istemiştir (Onay, 2008:250).

Rusya Federasyonu Sovyetler Birliği'nin ardından yeni politikalar ve değerler üzerine odaklansa da Yeltsin önderliğindeki Ruslar kendilerini süper güç olarak görmeye devam etmişlerdir. Bu dönemde Rusya Suriye'ye silah temini yapmış, Ermenistan'da asker bulundurmak için girişimlerde bulunmuş ve Kıbrıs Rum Kesimi'ne füze satarak Yunanistan'la yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bu ülkelerin Türkiye olan rekabeti düşünüldüğü zaman Ruslar'ın bu yakınlaşmaları Türk tarafınca endişe ile karşılanmıştır (Olson, 2015:97). Yeltsin döneminde Türk-Rus ilişkilerinin uzlaşma aradığı bir başka sorun Boğazlar hakkında Türkiye'nin 1994 yılında yürürlüğe koyduğu yeni tüzüktür. Bu tüzüğe göre Türkiye Boğazlardaki trafiği rahatlatmak adına büyük ve tehlikeli yük taşıyan gemilerin geçişine sırayla izin verecektir. Ayrıca Boğazlar, bilimsel ve sportif faaliyetler, suç takibi ve bakım-onarım gibi sebeplerden dolayı geçici olarak deniz trafiğine kapatılabilecektir. Bu tüzüğü Montrö'ye aykırı bulan Rusya Türkiye'ye bir nota vererek bu sınırlamayı uygun görmediğini bildirmiştir. Rusya daha sonra bu şikayetini Uluslararası Denizcilik Örgütüne iletmıştır. Türkiye 1998 yılında eski tüzüğe göre geçişi kolaylaştıracak yeni bir tüzük hazırlayarak yürürlüğe koyunca bu konu sorun olmaktan çıkmıştır (Stone, 2007:120).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk- Rus ilişkileri Soğuk Savaş günlerine göre genel olarak daha olumlu bir havada devam etmiştir. Yeltsin yönetimdeki ilk yıllarda karşılıklı ziyaretler güveni esas almıştır. Ancak 1993 yılındaki Rusya'nın yeni dış politikasını belirlediği doktrinden sonra iki ülke özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da sorunlar yaşamıştır. İki ülke liderlerinin bu dönem bu bölgeler ekseninde yaptığı açıklamalar ilişkileri germiştir. Türk-Rus ilişkileri bu dönemde ortaya çıkan yeni sorunları çözmek üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde ilişkilerin ekonomik yönü olumlu devam etmiş turizm alanında gözle görülür gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından itibaren bir iyi bir kötü şeklinde devam eden ilişkiler aksaklıklara rağmen iyi bir dönemden geçmiştir. Bu durumu belirtirken yaşanan olumsuz gelişmeleri söylemeden geçmek doğru olmayacaktır. Yukarıda da bahsedildiği

gibi, özellikle Kafkaslarda ve Orta Asya'da rekabetin kızıştığı, ülkelerin birbirlerine karşı kışkırtıcı politikalar izlediği, kimi zamanda Boğazlarda olduğu gibi tarihsel sorunlarla yüzleşildiği bu dönem iki ülkenin gelecek döneme etkisi açısından bir hazırlık aşaması ve ilişkiler için uygun zemin arama dönemi olarak değerlendirilebilir (Olson, 2015:97).

2.4. Türkiye'nin Dış Politikasını Etkileyen Dış Faktörler

Türkiye'nin dış politikasını etkileyen birkaç dış faktör vardır. Bunlar: Uluslararası sistemin belirsizliği ve dolayısıyla ABD-SSCB/Rusya arasındaki politikanın ne yönde olacağı, AB politikasının nasıl şekilleneceği ve buna bağlı olarak Avrupalı devletlerle olan ilişkiler, NATO politikaları ve Türkiye'nin yaklaşımı, Kıbrıs konusunda takınılacak tavır ve bu bağlamda karşı karşıya gelinecek etkenler ile Orta Asya, Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlar'a yönelik politikaların içeriği, Türkiye'nin dış politikasının şekillenmesindeki temel dış faktörlerdir. Bunlara ek olarak ekonomik entegrasyon ve enerji kaynakları ile ilgili konular uluslararası ilişkilerde daha belirgin hale gelmiş ve Türkiye'nin dış politikasında jeo-ekonomik konular da giderek önem kazanmıştır (Çiftçi, 2009:206).

Bu bağlamda ilk olarak uluslararası sistemin yapısının Soğuk Savaş sonrası nasıl şekillendiği tartışması ve ne tür bir politikanın izleneceği önemli bir konu olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD, iki kutuplu sistemin süper gücü olarak çıkmış ve tek kutuplu sistemin lideri olmuştur. ABD'nin süper güç olarak uluslararası sistemde liderlik rolünü üstlenmesi ve Rusya'nın ise yeni bir devlet olarak iç politikasıyla ilgilenme sürecine girmesi nedeniyle Sovyet tehdidinin azalması Türk dış politikasında ABD ağırlıklı politikanın tezahür etmesine neden olmuştur.

SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsız yeni devletlerin ortaya çıkması Türkiye'ye yeni bir rol keşfetme fırsatı vermiştir. Türkiye, Türkiye ile doğrudan bağları olan akrabaların varlığından ve Türk nüfusu içindeki Pan-Türk unsurların önemli gücünden ötürü bu devletlerle bağlarını koruma çabasında olmuştur. Türkiye Orta Asya'ya olan yakınlığından dolayı önemli bir enerji geçiş/terminali olup ekonomik faydalar elde etmeyi istemekteydi ki bu durum Türkiye'nin, Orta Asya'nın sahip olduğu jeopolitik ve jeo-ekonomik koşulların farkına varmış olduğunun

göstergesidir (Budak, 2013:129). Bu bağlamda Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattının tamamlanması için çaba harcamıştır (Yüce, 2012:45-49). Türkiye, enerji konularında daha fazla karşılıklı bağımlılık ve iş birliği oluşturmak amacıyla Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) gibi bir kurumun oluşturulmasını ve Türk Dünyası Bilim Akademisi'nin kurulmasını önermiştir (Gözen, 2006:118-119).

ABD başta olmak üzere Türkiye'nin doğu sınırlarında yıllardır sorun olarak algılanan ya da sorun çıkartılması için kullanılan bölge Kuzey Irak'tır. Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt devletinin kurulması da bu bağlamda değerlendirmeye çalıştığımız Türkiye'nin dış politikasını etkileyen ve halen de etkilemekte olan önemli bir konudur. Türkiye, Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının daha muhtemel hale geldiği dönemlerde bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. Sadece Türkiye değil aynı zamanda Suriye ve İran da Kuzey Irak'taki gelişmelerden dolayı ve ülkelerindeki Kürtlerin olması hasebiyle endişe duymaktaydılar (Akçay, 2016:55-56).

2.5. Türkiye'nin Dış Politikasını Etkileyen İç Faktörler

Her devletin dış politika yapımında kendi çıkarları bulunmaktadır. Buna bağlı olarak devlet bazı sorunlar ve zorluklarla karşı karşıya kalabilir ve bu nedenle dış politikasını oluştururken birkaç iç faktörü göz önünde bulundurmak zorundadır. Bu iç faktörler özne veya özel faktörler olarak bilinmekte ve devletten devlete farklılık arz edebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikasına etki eden iç faktörler: Siyasal sistem, liderler, dışişleri bakanlığı ve bakanı, kamuoyu, ordu ve ulusal güç unsurlarıdır.

Türkiye'nin ulusal gücü olarak değerlendirebileceğimiz faktör aslında Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan kimlik (nüfus), coğrafi şartlar, askeri güç ve ekonomik güçtür. Türkiye'nin Türk ve Müslüman kimliği, Osmanlı geçmişi ve çok uluslu kompozisyonu Türkiye'deki içsel dönüşümlerle birlikte ülkenin dış politikası üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bir ülkenin veya hükümetinin, dünyadaki rolünü nasıl kavramsallaştırdığı, bu rolle ilgili paylaşılan fikirlerin uygulanabilir ve kabul edilebilir sınırlarını belirlediği için dış politika yapımında büyük bir güç tezahür ettirebilir. Örneğin, Ak Parti'nin sahip olduğu muhafazakâr ideoloji 2000'li yıllarda İsrail ile olan ilişkilerin negatif bir çerçeveye bürünmesine neden olmuştur. İsrail'in uygulamış olduğu devlet terörü, Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin ve Müslüman bir lider

olarak Erdoğan'ın tepkisine neden olmuştur. İki ülkenin üst düzey yetkililerince yapılan karşılık sert açıklamalar süreci iyice çıkmaza sürüklemiştir. İsrail'in Beyrut ve Gazze'ye saldırılarına Türkiye'nin tepkisi ve ardında Erdoğan'ın Davos çıkışı ilişkilerin düzeyini azaltmıştı. İlerleyen süreçte içerisinde insani yardım malzemeleri, aktivistler ve insan hakları savunucularının bulunduğu Mavi Marmara gemisine İsrail silahlı kuvvetlerince açık denizde düzenlenen saldırıda 9 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiş ve kriz zirveye, ilişkilerse kopma noktasına ulaşmıştır (Coşkun, 2010:463).

Bunun yanında kamuoyu, dünya çapında politika oluşturmayı etkileyen önemli bir etkidir. Soğuk Savaş sırasında ve sonrasında yaşananların aksine Türk liderleri/hükümetleri ayrıca dış politika kararlarından halka karşı sorumlu olduklarını ve halka rapor vermek zorunda olduklarını her zaman düşünmüşlerdir. Kamuoyu zaman zaman hükümetin dış politika konularındaki pozisyonunu haklı göstermek için kullanılmasına rağmen, 21. yüzyılda kamuoyu dış politika yapımında gerçekten ayrılmaz bir faktör haline gelmiştir. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde, kamuoyunun Türk dış politikasındaki rolü, 1 Mart 2003 tarihinde yapılan parlamento oylamasında ABD'nin Irak'a karşı savaşta bir kuzey cephesi açmak için Türkiye'yi Türk topraklarını kullanmasına izin vermeyen bir ülke olarak göstermiştir (Erhan ve Embel, 2015:151).

Türkiye, 2002 yılı sonrası ve tek parti döneminin hâkim olduğu yıllar haricinde koalisyon hükümetleri tarafından yönetilme gayretinde olmuştur. Özellikle 1990'ların Türkiye'sinde, kutuplaşmış koalisyon hükümetleri ve buna binaen farklı/tutarsız dış politika kararlarının verilmesine neden olan dönemler yaşanmıştır. Her koalisyon ortağının pozisyonları birbirinden çok farklıydı ve siyasi aktörler Türkiye'nin dış politika sorunlarını tartışmak için bile ortak bir zemin bulamamışlardır. Bunun yerine, siyasi aktörler kendi dış politika önceliklerini izlemeyi seçmiş ve yalnızca bu öznel öncelikleri temel alan dış politika girişimlerini benimsemişlerdir (Gözen, 2018:33).

Türk dış politikasını etkileyen iç faktörlerden bir diğeri ise ordudur. Türk ordusu Türkiye'deki koalisyon hükümeti döneminde ve hatta çok partili hayata geçişte büyük adımların atılmasını sağlayan Adnan Menderes hükümetinin iktidardan uzaklaştırılmasına ve Menderes'in idamına kadar geçen süreçte aktif olmuş bir kurumdur. Ordunun rolü, iktidardaki kişilerin zayıf politika ürettiği ya da devletin zayıf olduğunu belirttiği veya Kemalizm ilkelerine karşı hareket edildiğini algıladığında dış politika kararlarına müdahil olduğu görülmüştür. Örneğin 1996-1997'de Refah Partisi

lideri Necmettin Erbakan başkanlığındaki koalisyon hükümetinin görev süresi boyunca çok etkili olmuş, gazete ve televizyon vasıtasıyla hükümet aleyhine yayınlar yapılarak kamuoyu oluşturulmuştur. İzlenen bu yöntemle “irtica” adı altında genellikle Refah Partisi seçmenleri bir çeşit sosyal baskıya maruz bırakılmıştır. Aynı zamanda halka, yöneticilerin ülke menfaatlerini düşünmekten uzak olduğu ve uyguladıkları politikanın ülkeyi uçuruma sürüklediği düşüncesi aşılanmaya çalışılmıştır. Dönemin çalkantılı günlerinde askeri müdahale endişesi hükümetin üzerinde “Demokles’in Kılıcı” gibi sallanmıştır (İnsel ve Bayramoğlu, 2013:47).

Parlamente sistemin Türkiye’de oluşturmuş olduğu siyasal istikrarsızlık Ak Parti dönemiyle birlikte tarihe gömülmüştür. Alparslan Türkeş, Necmettin Erbakan, Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Muhsin Yazıcıoğlu gibi Türk siyaset hayatının önemli aktörlerinin savunduğu başkanlık sistemi, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın önderliğinde ve MHP’nin desteğiyle 16 Nisan 2017 referandumu ile kabul edilmiş ve 24 Haziran 2018 tarihiyle de fiilen uygulanmaya başlanmıştır (Akçakaya ve Özdemir, 2018:927). Türkiye’nin bu sistemi benimsemesinin sebebi parlamente sistemin Türk Siyasi Tarihi’nde iç istikrarsızlıkların olduğu, ekonomik yönetişimin sağlanamadığı ve Cumhurbaşkanı-Başbakan tartışmalarının yaşandığı dönemleri yaşatmış olmasıdır (Yıldız, 2013:188). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) yetkilerin tek elde toplandığı hükümet sistemi olmayıp yürütmenin tek elden yapıldığı ve meclisin etkin ve yargının da bağımsız olduğu Türk tipi sistemdir. Bu sistemle birlikte Türkiye’nin dış politika inşasında Cumhurbaşkanıyla birlikte Dışişleri Bakanlığı halktan almış oldukları yetki gereği daha aktif politikalar üretme olanağını verdiği görülmüştür. Nitekim bakanların seçilme kaygısının olmadığı bu sistem Dışişleri bakanlarını sadece dış politikayla ve uzmanlık alanlarıyla ilgilenmeye sevk ettiği görülmektedir.

2.6. Rusya’nın Dış Politikasını Etkileyen Dış Faktörler

Uluslararası arena anarşiktir, yani egemen devletlerin üzerinde merkezi bir otorite yoktur. Dolayısıyla merkezi bir otoritenin yokluğunda devletlerin kendilerini koruması kendi seçimlerine bırakılmıştır. Bu anlamda devletler çeşitli ulusal/uluslararası hedefler peşinde koşarlar ancak ulusal güvenliği her zaman için ön planda tutmaktadırlar. SSCB’nin dağılmasının ardından uluslararası sistemin tek kutuplu hale evrilmesi Rusya için hiçbir zaman kabul edilmemiştir. Yukarıda belirttiğimiz üzere, Rusya’nın dış politika konseptlerinde sürekli olarak uluslararası alanda çok kutupluluğa vurgu

yapması SSCB sonrası sistemde yer edinme çabasıdır. Buna bağlı olarak Putin'in ilk dönemlerinde ekonomik ve askeri zayıflık, Batı ile iyi anlaşmaya ve sonrasında ise kendi politikalarının uygulanması adına verilen mücadele arasındaki süreç, uluslararası sistemin yapısının Rusya'nın dış politikasına nasıl bir etki ettiğini gözler önüne sermektedir.

Bu bağlamda Rusya, özellikle nükleer yayılmanın önlenmesi, NATO'nun genişlemesi ve ABD'nin eski Sovyet ülkelerinin içişlerine karışması konularında ABD'yle çatışmıştır. Bunun içindir ki Rus dış politikası, ülkenin güçlü konumunu korumak ve diğer güçlü devletlerin etkisini dengeleme amacı gütmektedir. Nitekim NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, Rusya'nın geleneksel nüfuz alanına müdahale olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda AB'nin genişleme politikalarının da daima karşısında olan Rusya, bu mücadelesinde amansız bir şekilde devam edeceğini her platformda belirtmiştir. Nitekim 2008 yılında Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğine yönelik, bunun bir savaş sebebi olacağını Rusya tarafından 2007 yılında belirtilmiştir (Sander, 2013:584-589).

NATO'nun eylemlerini/söylemlerini nüfuz alanlarına müdahale olarak değerlendiren Rusya için Orta Asya arka bahçedir. SSCB'nin dağılması sonrası ABD'nin Orta Asya'daki faaliyetlerine göz yumması, Rusya'nın ekonomik yenilenme sürecinin tamamlanmasına kadar sürmüştür. Ayrıca Rusya'nın Orta Asya'da ABD'nin etkin olmasına deyim yerindeyse göz yumması, Afganistan özelinde terörizm ile mücadele ve Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da ise demokrasi ve güvenlik bağlamında ABD üslerinin inşasına ya da var olan üsleri kullanmasına izin vermiştir ki ABD'nin bu coğrafyada etkinliği uzun sürmemiştir (Tellal, 2010:216-218).

Rusya'nın dış politikası her zaman için ABD karşıtı olmamıştır. Rusya için ABD hem ortak hem de rakiptir. Örneğin, Putin'in Rusya Cumhurbaşkanı olarak göreve geldiği ilk yıllarda ABD-Rusya ortaklığının geliştirilmesi için görüşmeler gerçekleştirilmiş ve terörle mücadelede ABD ile iş birliğinin geliştirilmesinden büyük memnuniyet duyulduğu ifade edilmiştir. Ancak Bush yönetiminin Avrupa'da balistik füze savunma sistemi planları Moskova tarafından Washington'un tek kutuplu bir dünya kurma niyetinin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir. Moskova'nın Beyaz Saray'ın dış politika eylemlerine muhalif olmasına cevaben Washington, Rusya'nın İran'a silah satışını ve

Rusya'daki siyasi ve sivil özgürlüklerin kısıtlanması üzerinden cevap vermiştir (Trenin, 2009:3).

Rusya'nın dış politikasında özellikle 1990'ların başlarında, Moskova Batı devletleriyle derin bir entegrasyon aramış ve bu anlamda Moskova ABD'nin barışı koruma adımlarına ve askeri operasyonlarına katkı sağlamıştır. Tüm bunlarla birlikte çok kutupluluk/tafıllık sayesinde Rusya, Soğuk Savaş sonrası dünyada ABD hegemonyasını aşmak için mücadele etmiştir. Nitekim ABD'nin gücünü aşabilmek için Karaganov Doktrini ilan edilmiş ve diğler devletlerle ittifaklar kurarak dengelemeye çalışmıştır (Hekimoğlu, 2017:83).

Rusya'da yeni bir dış politika stratejisi olarak "Enerji Süper Devleti" fikri ortaya çıkmıştır. İlk olarak 2005 yılında Cumhurbaşkanı Putin tarafından ilan edilen bu strateji, politik ve ekonomik amaçlara ulaşmak için yüksek enerji fiyatları döneminde Rusya Federasyonu'nun (petrol, doğal gaz ve enerji ulaştırma ağıları) stratejik kaynaklarına dayanmaktadır. Enerji hem ülkeyi zenginleştirmek hem de uluslararası statüsünü ve etkisini artırmak için, özellikle Avrupa ülkeleri ve Sovyet Cumhuriyetleriyle ilişkilerinde paha biçilmez bir araç olarak görülmektedir (Tellal, 2010:204). Bu bağlamda çatışmaların/savaşların canlı tutulması ve akabinde artan petrol fiyatları Rusya'nın dış politikasında aktif olmasının temel özelliklerinden biri olarak algılanabilir. Nitekim dünya petrol rezervlerinin önemli bir kısmının bulunduğu Venezuela ve Orta Doğu ülkelerinde askeri veya siyasi anlamda bilfiil bulunma gayreti bu amacın en açık göstergeleridir.

2.7. Rusya'nın Dış Politikasını Etkileyen İç Faktörler

Rusya Federasyonu'nun iç politikasında etkili olan faktörler arasında birinci öncelik her zaman için Başkan olmuştur. Çarlık Rusya'sından SSCB'ye ve sonrasında Rusya Federasyonu'nda lider, her zaman için iç ve dış politikada öncü olmuştur. Başkanın söylemleri ülkedeki kanun ve uygulamalardan üstün olmuş ve hatta anayasada demokratik söylemler bağlamında tanımlanan Rusya'da demokrasi bizatihi başkanın kendi eylemleri/söylemleri/hedefleri olmuştur. Başkanın yanı sıra iç politikada etkisi olan diğler faktörler şunlardır: Siyasal rejim, kamuoyu ve çıkar grupları, Duma'nın ve siyasi partilerin etkisizliğidir. Ayrıca hem iç hem de dış politikanın belirlenmesinde

güvenlik konuları, ekonomik kırılganlık ve kimlik sorunu Rusya'nın dış politikasını etkileyen iç faktörlerdir (Tellal, 2010:207).

Rusya Federasyonu 1993 Anayasası, Rusya'yı demokratik bir devlet olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamaların aksine Rusya demokratik bir devletin çoğu özelliğinden uzaktır. İç ve dış politikadaki başkanlık tekeli, Lenin'den Putin'e hep var olmuş ve 21. yüzyılın başlarında daha da güçlenmiştir. Bundan dolayı anayasal olarak Rusya başbakanı dış politikada Cumhurbaşkanı'na bağlıdır. Ancak dış politika yapımı, Putin'in Rusya başbakanı olduktan sonra Kremlin'den Rus hükûmetine kayarken, Putin'in Cumhurbaşkanı olduğu zamanlarda ise cumhurbaşkanlığına kaymıştır. Bundandır ki bir devletin dış politikasını etkileyenler yalnızca çeşitli çıkar grupları değildir; aynı zamanda siyasi liderlerin bireysel özellikleri de etkilidir. Liderler çevrelerinin ürünleridir. Bu nedenle, liderlerin görüş ve bakış açıları, dış politikayı ulusal kültür, kimlik ve ideoloji bağlamında değerlendirmeleri önem arz etmektedir. Rus liderlerin fiili sorumlulukları, kişisel geçmişleri ve kişiliklerinin özelliklerinden etkilenmektedir. Daha dışa dönük ve iddialı liderler genellikle Rusya'nın iç meselelerinde daha aktif roller üstlenmişlerdir (Hekimoğlu, 2017:88-91)

Soğuk Savaş sırasında, Rusya'nın askeri ve savunma kuruluşları SSCB'nin Dış Politikasında önemli bir rol oynamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ordu siyasi nüfuzunun çoğunu kaybederken, küresel meseleler hakkındaki görüşleri ve güvenlik tehditlerinin değerlendirilmesi ve kaynak tahsisi talepleri nedeniyle Rusya'nın sivil liderlerinin tercihleriyle çatışmaya girmiştir. Askeri ve istihbarat örgütleri, Putin'in önderliğinde Rusya'nın dış ve iç politikasındaki etkisini yeniden kazanmıştır. Siloviki yönetimi olarak adlandırılan bu yönetici elite birlikte dış ve iç politikanın belirlenmesinde FSB'nin ve Rusya Federasyonu Dış İstihbarat Servisi'nin (SVR) etkisi artmıştır. Son yıllarda, bu kurumların uluslararası ve iç durumla ilgili değerlendirmeleri ve raporları Kremlin'in dış politika kararları için bilgilendirme çerçevesini sağlamıştır (Tellal, 2010:196).

Doğal kaynaklar olarak petrol ve gaz, Rus dış politikasının seyrini büyük ölçüde şekillendirmektedir. Bu doğal kaynakların Rusya'ya büyük ekonomik dönüşümü nedeniyle, Rusya'nın gücünü, sınırlarının dışına yansıtmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle, enerji sektörünü hükûmetin kontrolü altına alınmaya karar verilmiştir. Nitekim iktidara geldikten sonra Putin'in dikkati Rus doğal gaz tekeli olan Gazprom'un üzerinde

olmuştur. Putin'in Başkanlığı sırasında yapılan bir dizi iş anlaşmasında Gazprom ve yan kuruluşları, stoklarının önemli bölümlerini çeşitli devlet kurumlarına aktarmışlardır. Bu şekilde, Rus hükümeti şirket üzerinde tam kontrol kazanmıştır. Nitekim Putin Gazprom'un yönetilmesinde etkin olmak için yakın Siloviki ekibinden atamalarda bulunmuştur. Bu şekilde gaz Putin'in yeni silahı ve kumbarası haline gelmiştir (Hekimoğlu, 2017:116-124).

BÖLÜM 3: PUTİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASINDA ENERJİNİN ROLÜ

3.1. Rus Enerji Politikasında Tarihsel Süreç

Geleceğin dünyasında tutunabilmek için, dış tehditlere karşı dik duruş sergileyebilmek için veya en azından kendi kendine yetebilecek bir konum elde edebilmek için, ekonominin can damarı olan ve ulusal kalkınmanın temelini oluşturan enerjide politikalar üretme zorunluluğu doğmaktadır. Yukarıda tek tek saymaya çalıştığımız hedefleri gerçekleştirmek için her ülke kendi enerji kaynaklarını tanımalı ve gelecek için bir perspektif oluşturmalıdır. Bu sebeple ülkeyi yönetenler, enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yoldan temin etmek durumundadırlar. Ayrıca kaynak çeşitlendirilmesine gidilerek, diğer enerji kaynaklarında meydana gelebilecek herhangi bir aksaklıkta yeni kaynakların devreye sokulması önemli bir husustur.

Rusya 20. yüzyılda iki kez dağılma sürecinden geçmiştir. Bunlardan ilki Çarlık Rusyası'nın yıkılışı, ikincisi de SSCB'nin çöküşü olmuştur. Tabi bu süreçte küresel manada iki kutuplu dünyanın bir kutbunu oluştururken, bir anda kendi bölgesine ve yakın çevresine müdahil olamayan Rusya, başta zengin Hazar Havzaları olmak üzere, Kafkaslardaki ve Orta Asya'daki hâkimiyetini yitirmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra ABD dünyanın süper gücü olmuş ve bunu müteakiben bahsettiğimiz bu bölgelerde etkinliğini artırarak ağırlığını koymuştur (Civelekoğlu, 2008:25).

Petrol açısından bakacak olursak 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra enerji üretiminde devlet mekanizmasının işlememesi ve kontrolün kalkması, yeni araştırmaların ve yatırımların durması nedeniyle Rusya'da petrol üretiminde düşüşler meydana gelmiştir (Bayar, 2008:48). Yatırım kapılarının yabancılara açılması, Soğuk Savaş'tan yorgun çıkan Rusya için teknolojik alt yapının ülkeye yerleşmesi açısından bir fırsat olmuştur. Nitekim bu hamle ilerleyen senelerde meyvesini vermiştir.

RF doğal gaz konusunda da ciddi politikalar izlemiştir. Rusya'nın birinci, dünyanın ise ikinci büyük doğal gaz alanı olan Urengoy'un 1966 yılında keşfedilmesinden sonra ardı ardına yeni büyük doğal gaz alanlarına ulaşılmış ve bunların üzerinde geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu bahsettiğimiz doğal gaz rezervlerinin ortaya çıkarılmasından sonra Sovyetleri Birliği hiç şüphe yok ki en büyük doğal gaz üreticilerinden biri olmuştur. Bu sebeple 1989 yılında Mikhail Gorbaçov gerçekleştirdiği ekonomik

reformların bir parçası olarak Petrol ve Endüstri Bakanlığını kurarak SSCB'nin enerji politikaları anlamında ciddi bir adım atmıştır. Ayrıca Gorbaçov takip eden 1990 yılında ise Doğal gaz Bakanlığı olarak ayrı bir bakanlık oluşturmuştur (Civelekoğlu, 2008:27).

3.2. Rusya Federasyonu'nda Enerji İhracatı

ABD öncülüğündeki tek kutuplu bir dünyadan, çok kutuplu bir sisteme gidiş sürecinde, AB, Rusya ve Çin yeni küresel güç adaylarıyken; Türkiye, Venezüella ve Brezilya gibi ülkeler de küresel anlamda kabiliyetlerini kullanan ve bölgelerindeki dengeleri kendi lehlerine çeviren güçler olarak belirmektedirler (Arıboğan ve Bilgin, 2009:109). Bu tespiti birçok makroekonomik ve siyasi gelişmelere dayandırdığımız gibi diğer yandan enerjinin bu dengeleri belirlemekteki mutlak etkisini de gözümüzden kaçırmamak gerekmektedir. Gün geçtikçe tükenen enerji kaynakları, ülkelerin gelecek yıllardaki ekonomik performanslarının tahmini için sağlıklı bir göstergedir.

Doğal gaz üretiminde dünyada birinci, petrol üretiminde ise Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer alan Rusya Federasyonu (RF) için enerjinin ne kadar önemli olduğunu anlamamız açısından ülkenin, yıllar bazındaki ekonomik büyümesini analiz etmemiz yeterlidir. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri üzerinde etkinliğini enerji kozuyla güçlendiren RF, gerek doğal gaz gerekse petrol boru hatlarıyla da bölgede enerji-politik anlamda üstün bir konuma sahip olmuştur. RF, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin doğal gaz talebinin yaklaşık %55'ini karşılamakta olduğunu göz önüne alırsak, ülkenin enerji pazarındaki payı daha iyi idrak edilebilir.

Sovyet Rusya'sından sonra yakın çevre politikası uygulayan RF, enerji kaynaklarını yabancı yatırımcılara açmış ve üretim teknolojisinde modernizasyona gitmiştir. Özellikle 1998 yılında Asya'da patlak veren ekonomik kriz petrol ve doğal gaz fiyatlarında önemli düşüşe sebep olmuş ve Rusya ekonomisi ciddi şekilde sarsılmıştır. Krizle beraber ortaya çıkan toplumsal bunalım dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in yerini Vladimir Putin'e bırakmasına neden olmuştur.

Putin döneminde petrol ve doğal gaz fiyatlarının hızla yükselmesi ekonomik büyümeyi beraberinde getirmiş, Rus ekonomisi ortalama %7'lik büyüme hızını yakalamıştır. Bunun yanında Putin ile uygulanan dış politika ve ekonomi eksenindeki köklü değişimler, yükselen petrol ve doğal gaz fiyatlarının da etkisiyle, sürekli büyüyen bir

Rus ekonomisini dünyaya göstermiştir. Geniş açıdan baktığımız zamanda ise Sovyetlerin parçalanmasından günümüze kadar geçen bu süreçte RF ekonomisinin hacmi neredeyse 2 katına çıkmıştır. Bu büyümenin kaynağında şüphesiz ki enerji başrolü oynamaktadır. Öyle ki RF'nin ihraç kalemlerinin yaklaşık %60'ını doğal gaz ve petrol sektörleri tek başına oluşturmaktadır.

Küresel enerji tüketiminin % 16'sını gerçekleştiren AB, gerek petrol, gerekse doğal gaz açısından büyük oranlarda dışa bağımlı bir yapıya sahiptir. Doğalgaz ihtiyacının %55'ini, petrol ihtiyacının ise yaklaşık %25'ini RF'den temin etmektedir. Oransal olarak doğal gaz ithalatını incelediğimizde RF'nin payı oldukça büyüktür. Bulgaristan'ın doğal gaz ihtiyacının tamamını, Avusturya ve Macaristan ülkelerinin doğal gaz ihtiyacının ise 3/4'ünü karşılayan Rusya, enerji bağlamında mutlak bir hâkimiyet kurmuş durumdadır. Avrupa Komisyonu, Orta ve Doğu Avrupa'da bu bağımlılığın azaltılması için özel tedbirlerin alınması konusunda üç yönlü araştırma yapmaktadır. Bunlardan birincisi, AB üyesi devletlerin bölgesel piyasaların oluşturulması yolu ile ortak bir şebekede bağlanmalarıdır. İkincisi; diğer üye ülkelerde de önem taşıyan “kritik altyapının” korunmasıdır. Üçüncüsü ise enerji yelpazesinin yenilenebilir kaynaklarla çeşitlendirilmesi, enerji verimliliğinin sağlanması ve sera gazlarının azaltılmasıdır.

3.3. Rus Dış Politikasına Yön Veren Temel Belgeler

Putin'in 2000 yılında iktidara gelmesinden sonra Rusya'da her alanda yaşanan değişim, Rus dış politikasında da belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Putin yönetiminin dış politikada ilk günden itibaren farklı yaklaşımlar içinde olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar dört değişik dönemde değerlendirilebilir. Birincisi, 2000-2001 yılları arasında Rusya'nın her alanda toparlanması amacını içeren ve devletin güçlendirilmesini hedefleyen dönemdir. Bu dönemde Putin'in pragmatizmi öne çıkmıştır. İkincisi, 11 Eylül olaylarının belirlediği uluslararası gündem içinde; 2001-2003 yılları arasında terörizme karşı Rusya'nın ABD ve Batı ile birlikte hareket ettiği süreçtir. Üçüncüsü, 2003 yılından başlayarak, 2013 yılına kadar genişletebilecek süreçte Batı ile Rusya arasında farklı alanlarda krizler yaşanmıştır. ABD'nin 2003'te Irak işgaline Rusya'nın karşı çıkması; Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki Renkli Devrimleri ABD'nin desteklemesi; 2008 Rusya-Gürcistan savaşında Rusya'nın Batı dünyası ile yaşadığı gerginlik; Ukrayna problemi üzerinden yaşanan doğal gaz

anlaşmazlıkları; 2011’de başlayan Suriye iç savaşında Rusya’nın rejim yanında yer alması gibi olaylar bu çerçevede değerlendirilebilir. Bu dönemde Rusya dış politikada kendi sınırlarını test etme fırsatı bulmuştur. 2014 yılından itibaren ise Rusya Batı dünyası ile açık bir restleşme içine girmiştir.

Putin 2000 yılındaki seçimde oyların %53’ünü alarak Rusya’da liderlik koltuğuna oturmuştur. Bu başlangıç Rusya’nın kaderini etkileyecek bir değişimin miladı olmuştur. 2004 yılında yapılan seçimlerde ise Putin, ardında bıraktığı son dört yılda Rus halkının desteğinin devam ettiğini kanıtlamıştır. Bu seçimde Putin, oyların %71,3’ünü alarak liderliğini tescil etmiştir. Putin istihbarat ve askeri bürokrasisinden oluşturduğu lider kadrosu (Siloviki) ile birlikte Rusya’da siyasal istikrarı tesis ettirmiştir. Yeltsin sonrasında iktidara gelen Putin’in selefinden farklı olarak mutlak bir iktidara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Putin yönetimi sadece siyasal istikrarı tesis etmekle kalmamış, Rusya’da ekonomik istikrarın sağlanması konusunda da önemli adımlar atmıştır. Bu çerçevede oligarklarla, yolsuzluklarla vb. verdiği mücadele, Putin’e olan halk desteğinin günden güne artmasını beraberinde getirmiştir (Tellal, 2010:196). Ekonomideki olumsuz tablonun tersine dönüşüyle ülke ekonomisi hızla düzelmeye başlamıştır. En büyük tehdidin ekonomik zayıflıklardan kaynaklandığını düşünen Putin, dış politika önceliklerinin başına ekonomik başarıları koymuştur. Bu çerçevede enerji politikaları, Putin yönetimince dış politikanın kaldırıcı haline getirilmiştir.

Rus dış politikasında enerjinin bir kaldıraç olarak kurgulandığı bu denklemin kurulması üç temel belge çerçevesinde şekillenmiştir. Bunlar; 2000 yılında yayımlanan “Ulusal Güvenlik Doktrini”, “Dış Politika Doktrini” ve “Askeri Doktrin” belgeleridir. Politik, askeri ve ekonomik meselelerin tutarlı ve mantıklı bir sistem içerisinde beraberce yürütülmesini amaçlayan bu üç belge çerçevesinde Putin liderliğinde yeni bir Rus dış politikası vizyonu belirlenmiştir (Cankara ve Cankara, 2007:196). Bu bağlamda, Rusya’nın yeni dış politika eğilimlerinde Putin’in güçlü iradesinin belirleyici olduğu değerlendirilmektedir. Zira, devletlerin davranışlarının belirlenmesinde liderler çok önemli aktörlerdir ve devletlerin kararlar tarafından değil, karakterler (liderler) tarafından yönetildiği bir gerçektir (İşyar, 2019:36).

Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanan “Ulusal Güvenlik Konsepti” Rusya’nın güvenlik politikaları hakkında genel bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bunun yanında “Askeri Doktrin” Rusya’nın askeri meseleleri ile ilgili

olarak Savunma Bakanlığı tarafından oluşturulmuştur. Rusya Federasyonu Dışışleri Bakanlığı tarafından hazırlanan “Dış Politika Doktrini” ise ülkenin siyasi ve diplomatik çıkarlarını esas alarak düzenlenmiştir. Üç temel belgede Rusya’nın öne çıkan ulusal çıkarlarından bahsedilmiştir. Bunların başında Rusya’nın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi, anayasal sistemin temelinin sağlamlaştırılması gelmektedir. Bir diğeri; Rusya’nın uluslararası planda siyasi ve ekonomik pozisyonunun güçlendirilmesi, ekonomik konularda gelişimin hızlandırılması ve Rusya’daki yaşam standardının iyileştirilmesidir. Başta BDT ülkeleri olmak üzere diğerk ülkelerle karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi de önemli hususlardan biridir. Terörizm ile mücadele kapsamında BDT Ortak Güvenlik Antlaşması çerçevesinde askeri ve siyasi alanlarda işbirliğine gidilmesi, politik/dini/etnik ayrımcılık hususunda önlem alınması da temel belgelerde yerini bulmuştur (Haas, 2005:2).

3.3.1. Ulusal Güvenlik Konsepti

Rusya’nın uluslararası arenadaki pozisyonu, ulusal çıkarları ve Rus devletine yönelik tehditlerle alakalı alınacak önlemleri, devletin bu tehditleri nasıl bertaraf edeceği gibi hususları temel alan Ulusal Güvenlik Konsepti 10 Ocak 2000 tarihinde kabul edilmiştir. NATO’nun 1999 yılında Kosova’ya gerçekleştirdiği askeri müdahale, Rusya’nın Batı ile olan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. NATO’nun yeni stratejik konsepti Rusya’nın tehdit algılamasına sebep olmuş ve bu algının yansımaları Rusya’nın güvenlik dokümanlarında görölmüştür. İlerleyen yıllarda Rusya’nın birçok uluslararası krizde ortaya çıkan Batı karşıtı pozisyonunun temellerine Ulusal Güvenlik Konseptinde rastlanılmaktadır (Yıldırım, 2014:156).

Rusya’nın Batı karşıtı pozisyonunu güçlendiren ve Rusya açısından güvensizlik yaratan çok sayıda olaydan bahsedilebilir. Bunların içinde kuşkusuz ABD dış politikasının da önceliklerinden biri olan NATO’nun doğuya doğru genişleme stratejisi en başta gelmektedir. Rusya bu genişlemeden rahatsızlığını dile getirse de Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan’ın NATO ittifakına katılmasını engelleyememiştir. Kosova krizi ve NATO’nun Sırbistan’a askeri müdahalesi gibi olaylar, genişleme süreciyle birlikte değerlendirildiğinde Rus dış politikasının oluşumunda bu hususların göz ardı edilemeyeceği açıkça görölmektedir. Rusya ve Batı arasındaki zayıflayan güven ilişkisi sonucunda Rus karar alıcıları yeni doktrinleri belirlerken bu konuya özellikle dikkat etmişlerdir. Bu noktada Rusya’nın güvenliğini ve çıkarlarını gözetecek meseleleri

dikkate alarak doktrinleri, ortaya çıkacak gereksinimleri karşılayacak şekilde belirleme yoluna gidilmiştir (Kıbaroğlu, 2001:97).

Rusya'nın yeni Ulusal Güvenlik Konseptinde, askeri kuvvetlerin rolünün devam ettiğinin altı çizilmiştir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler kendi güvenliklerini garanti altına alırken, Rusya'nın askeri olarak zayıflatılmasının kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Ulusal Güvenlik Konseptinde Rusya'nın çıkarlarının ve egemenliğinin korunması, "büyük güç" konumunun sürdürülmesi; ayrıca müttefiklerinin de bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi hususları vurgulanmıştır. Rusya'nın, "büyük güç" konumunu sürdürme iradesi ve Batı karşıtı güvensizliğin vurgulanması ile birlikte, yeni Ulusal Güvenlik Doktrini bağlamında dış politikasında birtakım yeni eğilimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu eğilimlerin başında Rusya'nın daha aktif bir dış politika izlemesi gelmektedir. Batı ile ve diğer Batılı uluslararası örgütlerle ilişkiler bağlamında daha açık bir dış politika izlenmesi gerekliliği ortaya konulmuştur. Yeni doktrine göre bağımsız bir dış politika izlenmesi, Rusya için en önemli hususlardan biridir. Bununla birlikte dış politikanın ulusal çıkarlar temelinde yürütülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Pragmatik bir dış politika izlenmesi ihtiyacı da doktrindeki en temel stratejilerden biri olarak göze çarpmaktadır (Caşın ve Derman, 2016:203).

3.3.2. Dış Politika Doktrini

Uluslarının çıkarlarını korumak ve ilerletmek için dış politika izleyen dış politika yapıcıları, ülkelerinin uluslararası konulardaki güç ve prestijini artırmak gayretiyle aksiyonlar gerçekleştirmektedirler. Dış politikayı, bir ülkenin jeopolitik çevresine adaptasyonu veya politik çevresi üzerinde uyguladığı kontrol önlemleri olarak ele almak mümkündür (İşyar, 2019:28). Putin yönetimi göreve geldiği ilk günden itibaren Rusya'nın çıkarlarını gerçekleştirmek adına stratejiler geliştirmiştir. Putin liderliğinde Rus dış politikasının yeni yönelimlerini şekillendiren en temel belgelerden biri de 28 Haziran 2000'de yayımlanan Dış Politika Algılama Belgesidir. Bu belge ile dış politikada yeni bir doktrin ortaya konulmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) ve G8 gibi örgütlenmelere önem veren doktrin tek kutuplu sistemden kurtulmayı hedeflemiştir. Doktrinde vurgulanan önemli hususlardan biri de etkin bir dış politika için Rusya'nın ekonomik olarak güçlendirilmesinin gerekliliğidir. Dış politika doktrininin hazırlanmasında Putin bizzat çalışmalara müdahil olmuş ve ekonomik konuların dış

politikaya etkisi üzerinde özellikle durulmuştur. Doktrinde Rus dış politikasının temel önceliklerinin Rusya'nın ekonomik çıkarları istikametinde olacağı belirtilmiştir. BDT ülkeleri ile ilişkiler ve bölgesel ittifakların önemine vurgu yapılan doktrinde Rusya'nın uluslararası politikada ekonomik açıdan güçlü ve bağımsız bir aktör olarak yerini alması gerektiği vurgulanmıştır. Dış politika doktrininde Yeni Avrasyacılık akımının etkilerinin olduğu değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2015:115).

Realist ve pragmatist bir bakış açısıyla hazırlanan Dış Politika Doktrininin değindiği hususlar şu şekilde özetlenebilir (Yılmaz, 2015:116);

- Büyük bir güç olarak Rusya'nın ulusal egemenliğinin korunması, güçlendirilmesi ve güvenliğinin temin edilmesi.
- Devletler arasındaki eşitlik ilkesi gereği ve BM Antlaşmasındaki prensipler çerçevesinde adil ve demokratik bir dünya düzeninin oluşturulması.
- Rusya'nın ekonomik gelişmesi ve Rus halkının hayat standartlarının iyileştirilmesi.
- Rusya'nın sınır paylaştığı ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ve bu ülkelerle ihtilafli ve çatışmaya sebep olacak konuların çözülmesi.
- Rusya vatandaşlarının ve ülke dışındaki Rusların menfaatinin korunması.
- Rusya'nın uluslararası düzeyde prestijinin korunması ve Rus dilinin yaygınlaştırılması

3.3.3. Askeri Doktrin

Rusya'nın, 2000 yılında yayımladığı Askeri Doktrini, yine aynı yıl yayımlanan ve öncülü olan Yeni Ulusal Güvenlik Konseptinde Rusya'nın askeri güvenliğini sağlamak amacıyla formüle edilen askeri-politik, askeri-stratejik ve askeri-ekonomik tedbirler konusundaki resmî görüşler manzumesi olarak tanımlanmıştır. Bu doktrine göre ortaya çıkabilecek konvansiyonel çatışmaların bölgesel veya küresel bir nükleer çatışmaya dönüşme riski mevcuttur. Bu yüzden ülkeyi hedef alan saldırılara karşı Rusya'nın caydırıcı nitelikte nükleer silaha başvurma hakkı saklı tutulmuştur. Bu sebeple Rusya'nın nükleer silah kullanabilme kapasitesinin, askeri güvenliği için önemli olduğunun altı çizilmiştir (Kıbaroğlu, 2011:100).

Sadece askeri doktrin değil Putin döneminde kabul edilen ulusal güvenlik ve dış politika doktrinlerinde de temel olarak vurgulanan şu husus göze çarpmaktadır: tek kutuplu uluslararası sisteme itiraz. Rusya tek kutuplu bir sistemin kabul edilemez olduğunu deklare ederken Batı dünyası karşısında da NATO'nun genişlemesinin Rusya için bir güvenlik tehdidi olduğunu söylemektedir. Rusya'nın askeri doktrininde ve farklı platformlarda ifade ettiği yaklaşımların zaman içerisinde pratiğe döküldüğü görülmektedir. Örneğin Rusya'nın Gürcistan müdahalesi NATO'nun genişleme stratejisi karşısında bir hamle olarak görülebilir. Yine benzer bir şekilde Kırım'ın işgal ve ilhak edilmesi ve Doğu Ukrayna'ya müdahale edilmesi AB'nin genişleme projesi çerçevesinde Ukrayna ile yakınlaşmasına verilmiş sert bir karşılık olmuştur. Yine Rusya'nın Suriye iç savaşına fiilen müdahil olması da bu çerçevede değerlendirilebilir.

3.4. Gücün Kremlinde Toplanması

Putin liderliğinde Rusya'da devletin gücü yürütme organında toplanmıştır. Putin ve ekibi farklı çıkar hesapları içinde olan odakları tasfiye ederek devlet işletmeleri üzerinde tam bir hakimiyet sağlamıştır. Bu süreçte Putin farklı çıkar odaklarına hizmet eğilimindeki kamu görevlilerini de devlet hizmetlerinden uzaklaştırarak, kendisine bağlı insanları bu görevlere getirmiştir. Bu sayede hem Rusya'daki iç siyasette hem de dış politikada Kremlin, tekel güç olarak konumlanmıştır. Esasen merkezi yönetimin güçlendirilmesi odaklı siyaset tarzında Rusya siyasetini etkileyen iki gruptan söz edilebilir. Bunların başında Sloviki olarak adlandırılan grup gelmektedir. Diğer etkili grup ise liberallerdir ancak Slovikiler, Putin döneminde her alanda en etkin grup olarak öne çıkmışlardır. Slovikiler gücün merkezde toplanarak yürütme erkinin diğer erkler üzerinde mutlak bir otorite kurması gerektiğini benimsemektedirler. Özellikle petrol ve doğal gaz gibi stratejik doğal kaynakların üretimi, nakli gibi hususlarda yabancı yatırımcıların bu alanlardan uzak tutulması görüşünü benimsemişlerdir. Ekonomik milliyetçiliği savunan Slovikiler, doğal kaynakların Rusya halkına ait olduğunu savunmaktadırlar (Sağlam, 2014:43). Aynı zamanda Slavofil olarak da adlandırılan bu Rus milliyetçisi akım Rusya'yı fiili bir imparatorluk olarak görmektedir ve imparatorluğun yeniden canlandırılması fikrine sıkı sıkıya bağlıdır. Slavofillere göre Rusya'nın varlığını korumasının yolu güçlü bir devlet erkinin kurulduğu sistemden geçmektedir (İşyar, 2014:57).

Putin liderliğindeki yeni Rus elitlerine göre merkezi otoritenin, başka bir ifadeyle gücün tek bir merkezde toplanmasının önünde Soğuk Savaş sonrası dönemde bazı engeller oluşmuştur. Sermaye gücünü ele geçiren oligarkların siyasi bir güç odağı haline gelmesi ve devleti bir nevi vesayet altına almaları bu engellerin başında görülmektedir. Bu güç odağının medya organlarını da kontrol etmek suretiyle Rus halkını manipüle etmesi ve politik-ekonomik süreçleri etkilemesi söz konusuydu. Yerel yönetimlerin özellikle Yeltsin döneminde güçlü birer aktör haline gelmesi ve merkezi gücün zayıflaması, Duma üzerinde kontrolü sağlayacak güçlü bir partinin eksikliği gibi birçok faktör de gücün Kremlin’de toplanmasına engel olarak görülmektedir. Kremlin, günümüze kadar uzanan süreç içerisinde bu engelleri ortadan kaldırma ve yeni bir vizyon ortaya koyma çabasında olmuştur. Rusya’da Putin liderliğinde milli çıkarların korunması bağlamında iki temel paradigma ön plana çıkarılmıştır: Realizm ve Pragmatizm. Bu temel paradigmlar çerçevesinde Putin döneminde hayata geçirilen dış politika vizyonunun Avrasyacı ve pragmatik yönelimler izlediği değerlendirilmektedir. Rus halkını bir arada tutan Rus ideolojisine bağlı kalınması gerektiğini düşünen Putin, Rusya’nın kimliğini oluşturan geleneksel değerlere bağlılığın sürdürülmesi taraftarıdır. Putin’in geleneksel değerler konusundaki hassasiyeti Avrasyacı Ruslar açısından da kritik önem taşımaktadır (Caşın ve Derman, 2016:205-206).

Putin, Rusya’nın mücadele etmekte olduğu sosyal ve ekonomik problemlerin çözümü için yegane yolun merkezi otoriteyi güçlendirmek olduğu kanısındadır. Haas, Putin’in bu fikrini “dikey” bir yaklaşım tarzı olarak tanımlamaktadır. Bu dikey yaklaşıma göre Putin, özellikle ekonominin hayati alanlarını kontrol eden oligarklardan kontrolü geri almak gibi, diğer alanlarda da benzer bir tutum sergilemiştir. Buna bölgesel yönetimler üzerinde Kremlin’in gücünü artırmak da dâhildir. Bu yolla Putin, hükümet gelirlerini artırmayı, suç ve terörizmle mücadele konusunda daha etkin mücadele etmeyi amaçlamıştır. Bu amacı gerçekleştirirken bölgesel yönetimler üzerinde tam yetkili kişileri görevlendirme yöntemine başvurmuştur. Bu tip bir görevlendirmenin amaçlarından biri de ayrılıkçı hareketleri etkisiz hale getirmektir. Oligarklar benzeri iktidara ortak olan grupların etkisinin kırılması, hükümet gelirlerinin artırılma çabası, bölgesel yönetimlerin üzerinde Kremlin’in gücünün artırılması ve ayrılıkçı hareketlerin etkisiz kılınması gibi istekler, Putin yönetiminin, gücü Kremlin’de toplama çabalarının kilometre taşlarını oluşturmuştur.

3.5. Rus Ekonomisinde Toparlanma Süreci

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya, merkezi planlı bir ekonomiden çıkıp yeni bir ekonomik modele geçişin sancılarını çekmiştir. Özellikle dağılmanın sonrasındaki ilk yedi yıl Rusya için çok ciddi ekonomik sıkıntıları beraberinde getirmiştir. 1991-1998 arasında GSMH'da %30'luk bir düşüşle yüzleşen Rusya, yüksek oranlı enflasyonlarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1992 yılında enflasyon oranı %800'lere kadar tırmanmıştır. Putin liderliğindeki 2000'li yıllar ise 1990'lı yıllardan tamamen farklı bir ekonomik dönemdir. Putin'in ilk dönemi olarak ifade edilen 2000-2008 arası dönemde Rusya'nın GSYİH'da %70 oranında müthiş bir artış söz konusu olmuştur. Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanan ekonomik problemlerin henüz başlamadığı 1990 yılında Rusya'nın GSYİH rakamlarına tekrar ulaşması için 2006 yılını beklemesi gerekmiştir. Dünya Bankası'nın Haziran 2008'de Rus ekonomisinin ekonomik gelişmeleriyle ilgili hazırladığı raporda yayınladığı verilere göre 2000-2008 arası dönemde Rusya'nın GSYİH'si ortalama %7 oranında artmıştır. 2007 yılında 8.1 oranında gelişen Rusya ekonomisi, 2008 yılında da 8.7 oranında büyümüştür. Rusya'daki ekonomik büyümeyle beraber döviz ve altın rezervlerindeki artış da ekonomideki toparlanmanın önemli göstergelerindendir. Artan enerji fiyatları ile elde edilen gelirler sayesinde Rusya'nın elinde bulundurduğu döviz ve altın rezervlerinin değeri 500 milyar doların üzerine çıkmıştır (Sağlam, 2014:129-130).

Putin döneminde Rusya ekonomisindeki toparlanmanın en önemli işaretlerinden biri de kuşkusuz Sovyetler dönemine ait borçların kapatılmasıdır. Ağustos 2006'da Rusya Paris Kulübü'ne 23,7 milyar dolarlık ödeme yaparak finansal olarak ciddi bir rahatlama yaşamıştır. Rusya'nın üzerinde büyük bir yük olan bu ödeme ile birlikte, Putin yönetimi devletin finansal bağımsızlığı konusunda önemli bir adım atmıştır. Aynı zamanda bu ödeme, yüksek petrol ve gaz gelirlerinin bir ülke ekonomisini nasıl dönüştürebildiği konusunda önemli bir örnek olmuştur. Ekonomik toparlanmanın belirginliği, eskiden kalma borçların ödenmesi ile beraber finansal bağımsızlığın tesis edilmesi gibi olumlu süreçlere giden yolda belirleyici olan iki temel saikten söz etmek mümkündür. Birincisi, Yeltsin döneminde Rusya'yı sıkıntıya sokan kaos ortamının ve belirsizliğin son bularak önceki dönemlere kıyasla göreceli bir istikrar sürecinin yaşanmasıdır. İkincisi ve daha da önemlisi ise Putin ve ekibinin Rus devletinin merkeziyetçi yapısı konusunda ısrarcı olmaları ve gücü Kremlin'de toplayarak yeni bir vizyon ortaya koymalarıdır. Bu vizyon

otoriterlikle ve anti-demokratik unsurlar barındırması itibariyle eleştirilere hedef olmaktadır, ancak Rusya'nın yaşadığı dönüşümde etkisi inkar edilemez bir gerçekliktir. Diğer taraftan Rus devlet geleneklerine Avrasyacılık bağlamında bakıldığında, otoriterliğin tarihsel süreçten tevarüs edilen bir eğilim olduğu göze çarpmaktadır.

3.6. Rus Dış Politikasında Enerji Kartı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Sovyetler Birliği uluslararası siyaset sahnesinde yerini Rusya'ya bırakmıştır. Sovyetler'in dünya siyasetinde kabul gören süper güç statüsü, Sovyetler'in selefi Rusya için aynı şekilde geçerli olmamıştır. 1990'lı yıllarda ciddi bir politik ve sosyo-ekonomik buhran geçiren Rusya, bu dönemde daha çok Yeni Dünya Düzeni şeklinde adlandırılan çerçeveye adapte olmaya çalışmıştır. Tarihin Sonu ve Medeniyetler Çatışması gibi tezlerin açıkça iddia ettiği Batı ve liberal kapitalizmin üstünlüğü Rusya tarafından da zımnen kabul görmüş olacak ki, Rus politik eliti reform adı altında Batılı tarzda ekonomik ve politik bir değişimin önünü açmaya çalışmıştır. Ancak bu uyum çabaları yerini 2000'li yıllarda Rusya'nın yeniden kendini dünya siyasetinde Rus stili bir bakış açısı ile gösterme girişimlerine bırakmıştır. Bu Rus stilinde liberal demokrasi ilkeleri yerine, daha çok klasik güç politikası parametrelerinin belirleyici olduğu bir paradigma hakim olmuştur. Son derece proaktif bir tutum takınan Putin, siyasi ve ekonomik hamlelerini entegre bir dış politika anlayışı çerçevesinde öncelikle yakın çevresine, sonrasında da bütün dünyaya kabul ettirmeye çalışmıştır.

Yer yer saldırgan bir yansıması olan bu yaklaşım, proaktif bir dış politika tarzıdır. Üstelik Rusya böylesi bir tarzı, esasen o sırada ciddi sorunlarla boğuşan ve yetersizliği konusunda genel bir kanı bulunan (1. Çeçenistan Savaşı'nda da görüldüğü üzere) Rus ordusuna rağmen yürürlüğe koymaya çalışmıştır. Bu tutumun altında yatan en temel faktör, Rusya'nın son derece düşmanca bir dünyada var olmaya çalıştığı hissidir. İkinci önemli faktör ise Rus siyasi elitinin, ülkenin stratejik çıkarları olarak tanımladıkları şeyleri savunma ve koruma konusunda güçlü bir kararlılık ortaya koymalarıdır. Rusya'nın otoriter rejiminin kuvvet kullanma konusunda hızlı bir karar vermeye olanak tanınması bu faktörlerin etkisini arttırmış ve proaktif dış politik tutumu daha mümkün hale getirmiştir. Bu aktivizmin temel amaçlarından biri Rusya'nın yeni bir güç merkezi olduğunu göstermek ve Batı'nın dünya siyasetinde artık giderek daha önemsiz hale geldiği düşüncesini dile getirmektir. Mevcut konjonktürde Rus liderler, ortada kaçırılmaması gereken bir fırsatın olduğunu düşünmüş ve ABD'de gözlenen son derece

belirsiz geçiş döneminin ve AB'nin farklı krizlerde içe kapanık bir tutum sergilemesinin yarattığı ortamı değerlendirmek istemişlerdir (İşyar, 2019:152). Söz konusu proaktif tutumun kaçınılmaz olarak ekonomik ve ticari ilişkilerde de birtakım yansımaları olmuştur. Rusya'nın dev enerji şirketleri aracılığı ile enerji alanında etkin bir rol oynamaya çalışması aktivist politikasının hem sonucu ve hem de tamamlayıcısı niteliğindedir. Söz konusu aktivist ve proaktif tutumun politik açıdan başarı ya da başarısızlığı, ekonomik ve ticari ilişkilerin de seyrini etkilemiştir. Her ne kadar Rus dış politikasını sınırlandıran limitler ciddi bir sorun olmuşsa da Rus politik liderliğinin güncel gelişmelerin yarattığı fırsat ve boşlukları kullanmaları bu sorunun potansiyel etkilerini hafifletmiştir.

Rusya'nın enerji faaliyetleri sadece ekonomik parametreler ile izah edilemeyecek niteliktedir. Rus siyasi eliti başta doğal gaz olmak üzere önde gelen enerji kaynaklarına salt ekonomik bir değer olarak bakmamakta, Rus dış politikasının amaçlarını gerçekleştirmede bu kaynakların etkin bir biçimde kullanımına büyük önem vermektedir. Bu nedenle Rusya için enerji sadece enerji değil, Rus etki sahasının genişlemesi için önemli bir araçtır. Özellikle Rusya'nın jeopolitik ve askeri gücünün tahkim edilmesi ile birlikte dış politikada enerji kartının daha sık kullanılmaya başlandığı görölmektedir. Putin ile birlikte dış politikanın daha proaktif parametre ve unsurlarla tanımlanması da bu süreci hızlandırmıştır. Sonuç olarak da yakın dönemde enerji kaldırıcının Rus dış politikasında daha etkin bir şekilde devreye sokulduğunu söylemek mümkündür. Enerjinin bir kart olarak kullanılmasında ise Rus dış politika eliti birbirinden farklı yöntemlere başvurmuştur. Dahası, hedef ülkenin Rusya ile tarihî, ekonomik ve jeopolitik ilişkileri ile güncel koşullar da dikkate alınarak muhataplara göre farklı tavır ve politikalar uygulanmıştır. Örneğin bazı ülkeler için Sovyet döneminden kalma altyapılar üzerinden bir politika belirlenmişken, bazı ülkeler karşısında olumlu bir tavır takınılmış, bazılarına ise cezalandırıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Örneğin eski Sovyet cumhuriyetlerinden Ermenistan, Belarus Ukrayna'ya biatları ölçüsünce düşük fiyattan doğal gaz satan Rusya, yine eski Sovyet cumhuriyetlerinden Gürcistan, Moldova ve Baltık ülkelerine Batıyla yakınlaştıkları oranda yüksek fiyatlarla doğal gaz satmıştır. Yine benzer bir örnek olarak Yuşçenko döneminde Ukrayna'ya karşı cezalandırıcı tavırlar içine girmiştir. İkinci grup ülkelere karşı Rusya zaman zaman arzı kısararak ve fiyatları yükselterek enerji kartını cezalandırıcı şekilde kullanmıştır.

Rusya'nın enerji kartını kullanırken duygusal hareket ettiğini söylemek mümkün değildir. Diğer bir deyişle, enerji kartını ödül ya da sopa olarak kullandığı durumlarda Rusya realist bir pozisyonda durmaktadır. Yapılan çalışmalar, özellikle bazı araç ve mekanizmaların diğerlerine göre Rus enerji politikasında bir kart anlamında daha fazla kullanıldığını göstermektedir. Bu araç ve yöntemler arasında transit boru hatlarının kullanılması, gaz fiyatlarında indirim yapılmaması, yabancı ülkelerde petrol ve doğal gaz varlıklarının satın alınması, boru hatları kaynaklarının kesilmesi gibi uygulamalar izlenmektedir. Siyasi hedeflere ulaşmak için enerji faktörünün kullanılması Rusya'nın dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır.

Ulusal güç açısından enerjinin en temel etkenlerden biri olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bununla beraber uluslararası politika açısından da enerji stratejik bir faktördür. Ekonomik gelişmenin bir aracı olarak enerji politikaları; toplumsal refahın, sanayileşmenin ve benzeri ekonomik faaliyetlerin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebeple bir ülkenin dünya ekonomi politiği içerisindeki konumunu belirleyen hususların başında enerji gelmektedir. Bu bağlamda hem iç enerji politikası hem de dış enerji politikası o ülkenin dış politikasının inşasında büyük bir etken olmaktadır (Baysoy, 2009:65). Rusya bu konumunu Putin döneminde oldukça başarılı bir şekilde kullanmış ve dış politikasına yansıtmıştır. Doğal gaz ve petrol gibi enerji kaynaklarının ihraç edilmesi bir ülke ekonomisi için oldukça kıymetlidir. Enerji kaynaklarının ekonomik değere dönüştürülmesi, bir ülke ekonomisi için çarpan etkisi yaratarak her sektör için finansal kaynak üretmektedir. Rus ekonomisi için de enerji gelirleri bir can suyu mahiyetindedir. Enerji kaynaklarından elde edilen gelirler ayrıca askeri harcamalar ve sosyal projeler için de çok önemlidir (Pamir, 2017:121).

Putin'in Rus enerji politikaları hakkındaki akademik metinleri de oldukça dikkat çekicidir. "Yüzyılın Dönümünde Rusya" başlığıyla yayınlanan makalesinde Putin, Rusya'nın büyük güç olma ideali çerçevesinde merkezileşmeye vurgu yapmış, gücün bir merkezde toplanmasının önemine değinmiştir. Putin Rusya'nın ekonomik hedeflerinden bahsederken ise merkezi devlet gücü, dünya ekonomisi ile entegrasyon, yabancı yatırımın Rusya'ya çekilmesi gibi konuların yanında enerji ihracatı konusuna da odaklanmıştır. Bir ülke için ekonomik gelişmenin motoru ihracat gelirleridir. Enerji rezervleri konusunda dünyanın sayılı ülkelerinden biri olan Rusya için bu enerjinin ihraç edilmesi, ekonomisi için çok değerli bulunmaktadır.

3.7. Putin Dönemi Rusya'nın Enerji Jeopolitiği

Bugün ki Türkiye-Rusya ilişkilerinin temelinde özellikle 2000'li yıllardan sonra geliştirilen Rus jeopolitik hedefleri yatmaktadır. Bu hedefler Rusya'nın varlığını devam ettirmesi için tek kutuplu Dünya düzeninin yıkılarak çok kutuplu bir hale evrilmesi ve Dünyanın merkezi olarak gösterilen Avrasya'nın güçlenmesine bağlanmıştır (Dugin, 2017:72). Tüm jeopolitik hamleler bu doğrultuda geliştirilmiştir. Bu jeopolitik eksenin geliştirilmesinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in danışmanlığını yapan Aleksander Dugin başrolü oynamıştır.

Rusya jeopolitik merkez ve temel eksen olarak Almanya (Berlin), Rusya (Moskova), İran (Tahran) ve Japonya Tokyo hattını belirlemiş ve bu hatlar belirlenirken Almanya gelişmiş sanayisi, Japonya teknolojik gelişmeleriyle ve İran da sıcak denizlere ulaşmak için seçilmiştir. Bu jeopolitik eksen oluşturulurken Rusya kendisine tehdit olarak gördüğü ABD varlığını da kırmayı hedeflemiştir. Dünyanın jeopolitik merkezi olarak çizilen bu eksen enerji, teknoloji, sanayi ve iktisadi bir zemin üzerine inşa edilmiştir. Rusya için bu eksen Dünyanın merkezi ve çok kutuplu Avrasyacı anlayışın ana noktasıdır. Rusya'nın bu jeopolitik rotasında dikkat çeken kısım Türkiye ve Çin'in jeopolitik hasım olarak görünmeleridir. Rusya'nın Çin'e olan hasımlığı ağırlıklı olarak tarihsel süreçten ve Çin'in yakalamış olduğu ekonomik büyümeden gelmektedir. Ayrıca ekonomik olarak büyüyen Çin nüfusu ile de Rusya için tehlike olarak görülmektedir. Rusya için Türkiye'nin hasım olarak görülmesinin temel sebebi ise tarihsel geçmişin yanında esas olarak Türkiye'nin Atlantikçi çizgide yer alan bir ülke olarak nitelendirilmesinde yatmaktadır. Ancak tüm bu jeopolitik rotaya rağmen Rusya kendisine hasım olarak gördüğü Türkiye ve Çin'e karşı düşmanca politikalarda izlemeyi tercih etmemiştir. Çünkü Türkiye ve Çin Rusya için Amerika'nın içerisinde yer aldığı Atlantikçi bir sistemde büyük bir tehlike olarak görülmektedir (Dugin, 2018:54).

Yukarıda jeopolitik eksenini kısaca çizdiğimiz Rusya'nın bu jeopolitik hedeflere ulaşmak yolundaki en büyük kozlarından biri kuşkusuz enerjidir. Rusya fosil yakıtlar bakımından kendi kendine yetebilen ve Dünya ülkelerine enerji ihraç eden kaynak ülke konumundadır. Özellikle doğal gaz rezervleriyle Dünyada ilk sırada yer alırken aynı zamanda önemli de bir petrol ihraççısı bir ülkedir. Ayrıca Rusya'nın nükleer enerjide geldiği nokta onu bu yeteneğini de ihraç etme fırsatı sağlamıştır. Görüldüğü üzere Dünya ülkelerinin her geçen yıl artan enerji ihtiyacında Rusya önemli bir yerde

konumlanmaktadır. Bu durumda da Rusya jeopolitik hedeflerini doğal olarak en kuvvetli olduğu alanlardan bir tanesi olan enerjide yoğunlaştırmaktadır.

Rus jeopolitiği için enerji kolunda en önemli mesele Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğal gazdır. Rusya için Avrupa'nın doğal gaza olan bağımlılığı büyük çoğunlukla Rusya'ya olan bağımlılıktır. Özellikle Almanya gibi bir sanayi devinin enerji ihtiyacında Rus gazı önemli bir yere sahiptir. Kuzey Akım boru hattı başta olmak üzere Avrupa'ya uzanan doğal gaz boru hatları Avrupa ile Rusya'yı jeopolitik olarak birbirine sımsıkı bağlamaktadır. Bu bağıllığın en önemli noktaları ise Ukrayna ve Türkiye'dir. Kuşkusuz ABD'nin en önemli hedefi de bu boru hatları ile kurulmuş bağı koparmaktır. ABD'nin bu hedefi Rus jeopolitiğinin hassas noktalarından bir tanesidir.

Enerji alanının Rusya'ya sağlamış olduğu jeopolitik kabiliyetlerin yanında Rusya için ciddi riskler de ortadadır:

- Rus ekonomisi çoğunlukla enerji satış gelirlerine bağımlıdır. Bu durumda enerji piyasasında yaşanabilecek bir fiyat düşüşü ekonomide krizlere neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda ham petrolde yaşanan fiyat düşüşü Rusya ekonomisini krize sokmuştur ve Rus Rublesi'nin değer kaybetmesine neden olmuştur.
- ABD jeopolitik çıkarları doğrultusunda Avrupa ülkelerinin Rus gazına olan bağımlılığını azaltmak için çalışmalar yürütmektedir. Bu sebeple ülkeler daha maliyetli olan sıvılaştırılmış doğal gaza yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu hamlenin en son örneği de dönemin ABD devlet başkanı Trump'ın Avrupa ülkelerine Rus gazı yerine ABD'nin sıvılaştırılmış doğal gazını alma yönünde yaptığı çağrıdır.
- Özellikle Avrupa ülkelerinin sıvılaştırılmış doğal gaza ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesi Rus gazına olan ilgiyi azaltmıştır.
- Enerji piyasasında doların para birimi olarak kullanılması riskler oluşturmaktadır. Bu riskleri gören Rusya bu mevcut durumun önüne geçmek için kendi para birimi ile satış yapmanın yöntemlerini aramaktadır. Hatta son dönemde Batı Avrupa'ya yapılan gaz satışı Rus Rublesi üzerinden yapılmıştır.

- Fosil enerji kaynakları yapıları itibarıyla bir gün bitecek olan kaynaklardır. Bu sebeple üzerine uzun süreli planlamalar yapmak ciddi riskleri içerisinde barındırmaktadır.
- Azeri gazının Rusya'nın kontrolünün dışında uluslararası piyasalara açılma arzusu ve hamleleri Rus gazına rakip olarak görülmektedir. Özellikle Azerbaycan ve Türkiye arasındaki doğal gaz boru hatları ve yeni projeler Rus gazına rakip olmaktadır.
- Hazar Denizi'nin statüsünün belirsizliği ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar Rus jeopolitiği için risk oluşturmaktadır. Çünkü Hazar Denizi'nde çıkartılmamış ve keşfedilmemiş yüksek rezervlerde fosil kaynakların olduğu tahmin edilmektedir.
- Suriye krizi ve Akdeniz'de yaşanan gelişmeler de Rus jeopolitiğini enerji başlığında etkilemektedir. Doğu Akdeniz'de Kıbrıs adası çevresinde yoğun bir fosil kaynak olduğu tahmin edilmektedir. Bu koşullar altında Suriye kıyılarında askeri üs kuran Rusya için bu bölge önemli bir jeopolitik merkezdir.

Rusya önemli bir enerji kaynağı ülke olduğu için izlediği jeopolitik adımlarda birçok ülkeyi etkilemektedir. Özellikle doğal gaz anlamında Türkiye'nin %50'den daha fazla oranda Rusya'ya olan bağımlılığı Türkiye için Rusya'nın izlediği ve izleyeceği politikaları daha da önemli hale getirmektedir.

BÖLÜM 4: PUTİN DÖNEMİ VE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ VE ENERJİ BOYUTU

4.1. 2000-2008 Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yeni Dönem ve Enerji Boyutu

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından onun mirasçısı konumundaki Rusya Federasyonu 90'lı yıllarda gel-gitlerle dolu bir dönem geçirmiştir. Yeni kurulan devlette istikrarın sağlanması ve hatta düzenin oluşturulabilmesi zaman almıştır. Atlantikçi ve Avrasyacı gruplar Rusya'nın yeni konumunu belirlemesi için baskı grupları olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan çözülmenin devam edeceğinden korkulmaktaydı. Rusya dışarıdaki yeni dünyaya kendini entegre etmeye çalışırken bir takım yeni politikalar belirlemeyi tercih etmiştir. Yakın Çevre Politikası bunun somut örneğidir. Eski Sovyet coğrafyalarında söz söyleme hakkını kendinde görmesi bu politikanın uzantısıdır. Eski Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin'in iktidarda olduğu bu dönemde merkezi ekonomi yerini piyasa ekonomisine bırakmıştır. Lakin piyasa ekonomisine geçiş Rusya açısından pek de istenilen şekilde yürümemiştir (Yılmaz, 2006: 362). Bu dönemde hızlı ve çarpık bir özelleştirme süreci yaşanmıştır. Sınıflar arası mesafeler giderek açılmıştır. Alt sınıf ile üst sınıf arasındaki mesafe kontrolün dışına çıkmış ve üst sınıfı oligarklar ele geçirmiştir. Devlet işletmeleri birer birer bu oligarklar tarafından çok cüzi miktarlar karşılığında alınmıştır. Yaklaşık 70 yıl boyunca planlı merkezi ekonomiden sonra Rusya, piyasa ekonomisine geçişte sınıfta kalmıştır (Yılmaz, 2006:363). Halkın büyük bölümü bu kaostan muzdariptir. Tek kutuplu sistem herkes için yeniydi ancak Rusya için bu duruma alışmak daha da zor olmuştur. Bu dönemde siyasi otoritenin de tam olarak sağlandığını söylemek güçtür. Yeltsin her ne kadar darbeye göstermiş olduğu tavırla halktan büyük destek görse de 1996 yılında gerçekleştirilen seçimlerde büyük bir prestij kaybı yaşamıştır. 1998 yılında patlak veren ekonomik kriz Rusya'da taşları iyiden iyiye yerinden oynatmıştır. Yeltsin'in koltuğu artık hiç olmadığı kadar şiddetli sallanmaktadır. Ekonomik bunalım muhalefeti daha da güçlendirmiştir. Buna rağmen Rus ekonomisi hızlı bir şekilde aynı yıl toparlanmaya başlamış fakat bu dönüşüm Yeltsin'in 31 Aralık 1999 tarihinde istifa etmesinin önüne geçememiştir. Yeltsin'in ardından 2000 Mart'ında yapılan seçimlerde Vladimir Putin başkan seçilmiştir. Yeltsin döneminin son üç ayında Başbakanlık görevinde bulunan Putin dünyanın geri kalanı için kapalı kutuydu. Onun hakkında o zamana kadar tek bilinen Devlet Güvenlik Komitesi kökenli olduğudur. Seçim çalışmaları sonrası Putin'in başkanlığı sürpriz

değildi. 1999 yılındaki 2. Çeçen Savaşı Putin'in Başkanlık yolunu açmıştı. 2.Çeçen Savaşı sonrası Putin kamuoyu tarafından daha fazla tanınır ve desteklenir bir makam inşa etti. Seçimlerde elde ettiği zafer kendisi tarafından abartılmıyordu. Putin seçimler sonrası koltuğa oturduğu zaman Rusya'da içerik olarak da yeni bir dönemin başlayacağı kısa sürede belli oldu. Koltuğa oturmasının hemen ardından içeride ve dışarıda aktif bir başkan olacağının sinyallerini kısa sürede verdi. İstikrardan uzak, krizle sarsılmış, devlet işletmelerinin oligarklar tarafından yönetilerek aşırı kar sağlandığı bir dönemde Putin sisteminin yapı taşlarını yerinden oynatmaya kararlıydı (Yılmaz, 2006:365). Sovyetler Birliği'ne olan hayranlığını en başından beri hiç gizlemedi. Yeltsin döneminde girişilen reform hareketlerinin mirasçısı olduğunu bildirdi ve Batı ile iyi ilişkiler geliştirmek istediğini halkla paylaştı. Putin göreve gelir gelmez oligarklara olan tavrını gösterdi. Özelleştirmelere olan tepkisini kamulaştırmalarla gösterdi. Yeltsin döneminde yapılan bu plansız ve düzensiz özelleştirmelerin yeniden düzenleneceğini bildirdi. Enerji kaynaklarını daha etkin kullanacağını ve Rusya'yı eskisi gibi uluslararası kamuoyunda söz sahibi yapacağı vaatleri ile kısa bir zaman dilimi içerisinde halktan büyük destek topladı. Halk, Yeltsin döneminden yorgun ve hayal kırıklıkları ile çıkmıştı. Oligarklar dışında bu dönemin reel verilerinden memnun olduğunu söylemek doğru olmaz. Sovyetler Birliği gibi iki kutuplu sistemin bir tarafını oluşturan bir yapının içerisinde çıkan Rus halkının 90'lı yıllardaki Rusya'dan memnun kalmasını beklemek pek mantıklı gözükmemektedir. Bu durumun farkında olan Putin'in Rusya'yı eski gücüne kavuşturma söylemleri halk üzerinde büyük bir heyecan uyandırmıştır. Putin bu söylemlerinin yanında sert ve tavizsiz imajı sayesinde halk tarafından kısa sürede sevilen bir figür haline gelmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkileri bu dönemde ekonomik açıdan da yeni bir dönemin kapısındadır. Türkiye, Rus doğal gazının önemli bir ithalatçısı konumundaydı. Fakat 2002 yılına kadar bu gaz iki ülke arasında doğrudan değil Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden geçen bir hatla tedarik ediliyordu. 1997 yılında imzalan antlaşmayla yapımına başlanan Mavi Akım Projesi bu durumun önüne geçerek iki ülke arasında Karadeniz'in altından geçen bir doğal gaz boru hattı inşa etmektedir. Mavi Akım'ın resmi açılışı 2005 yılından yapılsa da Türkiye'ye 2002 yılından beri bu hattan doğal gaz almaya başlamıştır. Bu proje iki ülkenin enerji konusunda işbirliği yapması ve bu işbirliğinin ticaret hacmine yansması açısından oldukça önemlidir. Bu projeye birlikte zaten Rus doğal gazının en önemli ithalatçısı konumunda olan Türkiye, Rusya

bakımından büyük bir ihracat pazarı konumunu güçlendirmiştir. Başka bir açıdan bu hattın Türkiye bakımından diğer hatlardan yaşanacak doğalgaz nakli sorunlarında bir sigorta görevi görmesi de iki ülkenin birbirlerine olan bağımlılığının ve güveninin göstergesi olması bakımından manidardır. RF'nin 1991'de bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Rus dış politikasının ve iktisadi yapısının birleştirici rolünün enerji politikaları olduğu görülmüştür. Özellikle 2000 yılında RF'de Devlet Başkanlığına Vladimir Putin'in gelmesiyle birlikte enerji sektörünün ülkenin yeniden süper güç olmasındaki katkısı ön plana koyulmuştur (Sevim, 2015:88). Nükleer güç olmasının yanı sıra RF'nin dünyadaki önemli rolüne etki eden bir diğer faktör ise zengin hidrokarbon rezervleri olmuştur. 2000 yılından itibaren RF enerji süper gücü olma hedefine en önemli silahları olarak nitelendirdiği petrol ve doğal gaz rezervleri ile ulaşmaya çalışacaktır. Ancak bu hedefine ulaşabilmesi için RF ulusal çıkarını koruyabilmeli ve uluslararası alanda ülkesinin konumunu güçlendirebilmek adına doğru enerji politikaları takip edebilmelidir. Bu noktada RF doğal gaz potansiyelini ülkenin en büyük ve en önemli şirketlerinden biri olan Gazprom'u dış politikasında bir baskı aracı olarak kullanarak yansıtmaya çalışmıştır (Yılmaz, 2006:367). Putin döneminde enerji politikaları ve şirketleri dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Artan petrol ve doğal gaz fiyatları ekonomik anlamda Rusya'yı güçlendirmiştir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesinde bölgesel gelişmelerin yanında Ankara ile Moskova arasındaki diplomatik ilişkilerin olumlu seyri de etkili olmuştur. Avrasya coğrafyasının iki önemli gücü Türkiye ve Rusya arasında tarih boyunca süren rekabet yerini uzlaşma ve çok boyutlu iş birliği alanlarına bırakmıştır (Yılmaz, 2006:382). Jeopolitik çıkar yerine ortak çıkarların ön plana alındığı 2000'li yıllarda, iki ülkenin 1990'lı yıllarda Karadeniz-Kafkasya alanlarına yönelik politikalarında yaşanan değişimde kendini göstermiştir. Bu değişim Türkiye ve Rusya arasındaki stratejik ortaklık temelinde “iyi komşuluk ilkesine” bağlanmıştır. Çünkü her iki taraf da karşılıklı iş birliği gücünün yeteri kadar kullanılmadığına ve ortaklığın güçlendirilmesi için her türlü imkânın seferber edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Kesgin, 2009:85). Bu neticede RF'nin Türkiye'ye bakışı değişerek Türkiye'nin hem Karadeniz havzasında barış ve istikrara yönelik diyalogda önemli ortaklardan biri hem de Rusya'nın Güney ve Avrasya doğrultusundaki önceliği olan ortaklardan biri olduğu belirtilmiştir (Çelikpala, 2007:280). Türkiye ve Rusya yeni bir yüzyılda “çekişme yerine iş birliği” ve “stratejik ortaklık” konularının baskın olduğu yeni bir döneme girmiştir. Temelinde enerji

merkezli ilişkilerin yer aldığı ekonomik-ticari alandaki ilerleme, sorunlu alanların geri plana atıldığı bir süreci ortaya çıkarmıştır. Yani iki ülke dış politikada daha yararcı bir yaklaşım içerisinde hareket etmeye başlamıştır (Ergün ve Kurban, 2020:113).

2001 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile RF arasında “Avrasya İş Birliği Eylem Planı” (İkili İş Birliğinden Çok Boyutlu Ortaklığa) adlı belge imzalanmıştır. Türkiye ile Rusya, Avrasya’da siyasi, ekonomik, terörizmle mücadele, diğer alanlarda iş birliği yapma ve ilişkilerini birçok konuda geliştirme noktasında anlaşmaya varmışlardır. Her ne kadar iki ülke arasında problemler çözüme kavuşturulamamış ve bir kısım problemler dondurulsa dahi iki ülke bölgesel ve küresel alanda iletişim hali sergileyerek iş birliklerini ilerletmiş ve enerji başta olmak üzere pek çok alanda güçlü ilişkiler kurmuşlardır.

Özellikle uzun bir sürenin ardından RF Devlet Başkanı Putin’in 2004 yılında Türkiye’yi ziyaret etmesi ilişkilerin gelişmesinde ayrı bir önem arz etmiştir. Bu ziyaret ile 2004 yılında Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin gelişmesi için önemli bir adım atılmıştır. 2005 yılında ise Türkiye’nin o dönemki Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Rusya’yı ziyaret etmesi iki ülke ilişkilerini arttıran önemli bir faktördür. İki ülkenin bölgesel alandaki konularla ilgili görüşlerinde farklılıklar yaşansa da, sorunları diplomatik bir mantık çerçevesinde yani ikili görüşmeler ile çözme yoluna gitmeye çalıştıkları görülmüştür. İki ülke de güvenlik ve siyaset hususundaki konuların ekonomik, kültürel ve özellikle enerji alanında etkili olmaması için uğraş vermişlerdir (Kurban ve Cabbarlı, 2019:107-108).

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde 2000’li yılların başındaki en büyük gelişmenin Mavi Akım projesinin hayata geçirilmesi olduğu görülmüştür. Mavi Akım, RF’nin aracı ülke olmaksızın doğrudan doğruya Türkiye’ye doğal gaz nakletmek amacıyla Karadeniz geçişli inşa ettiği bir boru hattıdır. İlk doğal gaz boru hattı projesi olan Batı Hattı’nda izlenen Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgaristan güzergâhı baypas edilerek direkt Türkiye bağlantılı doğal gaz boru hattı hayata geçirilmiştir. Rusya Karadeniz’in batı kesimini çevreleyen hat yerine doğrudan Karadeniz geçişli-iki ülkeyi direkt olarak birbirine bağlayan- daha kısa bir rota üzerinden doğal gaz arzını sağlamak için stratejik bir yol izlemiştir. Mavi Akım boru hattında böyle bir strateji izlenmesinin nedeni, BOTAS’ın düzenli ve sürekli olarak gaz bedelini ödemesine rağmen kışın havaların soğuması ile birlikte Ukrayna ve Bulgaristan’ın Türkiye’ye verilen gazı plansız bir

şekilde geri çekmesidir. Yüksek transit ücretlerinin alımı ve birkaç gün geçmesine rağmen gaz alımının yapılmaması Mavi Akım'ın geliştirilmesine ve devreye girmesini sağlamıştır. Bölge ülkeleri ile gaz akışında yaşanan kesintilerin yanında Mavi Akım'ın stratejik bir boru hattı olduğunu belirtmemiz gerekir. Mavi Akım'ın devreye girmesi Türk-Rus ilişkilerinde ekonomik iş birliğinin yeni bir evreye geçmesine ve Karadeniz'in iki ülke arasında iş birliği sahası olarak algılanmasına olanak sağlamıştır (Gazel, 2004:16).

Mavi Akım'ın yapımı Rusya'da Putin iktidarı dönemine denk gelmiştir. Mavi Akım ile birlikte iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin seviyesi artmıştır. Birbirinin rakibi olan iki bölgesel güç, ortak enerji projeleri ile birlikte ekonomik alandaki iş birliklerini de geliştirmişlerdir. Türkiye ve Rusya'nın bölgesel alandaki politikaları, siyasal çıkarları farklılık gösterip, iki ülke birbirleri ile ters düşmüş olsalar dahi uçak krizine kadar geçen sürede ekonomik ilişkilerini ve enerji sektöründeki atılımlarını başarıyla sürdürmüşlerdir. Başarıyla sürdürdükleri bu adımlar, Mavi Akım hattı üzerinde Türkiye ve Rusya açısından farklı perspektiflerin oluşmasını sağlamıştır. Buna göre Türkiye bu projenin daha çok enerji ve ekonomik boyutlarıyla ilgilenirken; Rusya, bu projeye yeniden küresel bir güç hâline gelebilmesine yardımcı olması ve Rusya'ya Avrasya jeopolitiğinde yeniden söz sahibi olabilmesinin yolunu açması gibi açılardan önem atfetmektedir (İsmayıl ve Aliyev, 2016:192). Rusya yeniden enerji süper gücü olma stratejisinde Mavi Akım projesini bir basamak olarak kullanmak istemiştir. Mavi Akım'ın Rusya açısından stratejik önemi, Rus doğal gazının ihracatının artırılmasına, Türkiye pazarına doğal gaz ihracatının iki katına çıkarılmasına ve boru hatlarının çeşitlendirilerek üçüncü ülke aracılığı olmadan direkt olarak Türkiye'ye doğal gaz aktarımına bağlıdır. Bu noktada RF'nin, Mavi Akım projesini Türkiye'nin Hazar geçişli projelerini sekteye uğratma amacıyla değerlendirdiği gerçeği orta yerde dursa da günümüze kadar sorunsuz işleyen ve gaz kesiminin yaşanmadığı önemli enerji tedarik kaynaklarından biri hâline geldiği belirtilmektedir. Bu durum Türkiye açısından bakıldığında Rusya'nın güvenilir bir enerji ortağı olduğunu göstermektedir (Karasar, 2019:12).

Rusya, Mavi Akım projesinin kapasitesini kullanabilmek ve projelerini çeşitlendirebilmek adına İsrail, Orta Doğu ülkeleri, İtalya, Yunanistan gibi pek çok ülkeye hattı ulaştırmayı planlamaktadır. Bu istikamet ya kuzey-güney yönlü ya da doğu-

batı yönlü olacak şekilde düşünülmüştür. Rusya uzun süreden beri Mavi Akım üzerinden Türkiye'ye sağlanan gaz hattının Ankara'dan Ceyhan'a uzatılması, buradan da Akdeniz altına dönecek hat ile Rus gazının İsrail'e ulaştırılmasını hedefleyen bir görüşü bulunmaktadır. Bu girişim Türkiye'nin geçiş ülkesi olarak gelir sağlayacağı olumlu bir gelişme olabileceği gibi risk potansiyelleri açısından olumsuz bir gelişme olarak da nitelendirilebilir. Özellikle Türkiye'nin doğal gaz ithalatında Rusya'ya olan bağımlılığı yaşama geçirme noktasında tıpkı bu hatta olduğu gibi diğer tüm hatlar için de ciddi sıkıntılar yaşayabileceğimizi göstermektedir. Mavi Akım 2'nin İsrail'e uzatılması Rusya açısından sadece İsrail'i kapsayan bir durum olmamakla birlikte üçüncü ortak olarak Suriye ve Lübnan'da bu koridor içinde düşünülmektedir. Türkiye açısından ise durum Mavi Akım 2 hattının İsrail'e uzatılması noktasında ülkenin transit bir konumda bulunmayacağını göstermektedir. Mavi Marmara olayından (Gazze'ye yardım götüren gemiye yapılan saldırı) sonra Türkiye, bu konunun artık gündeminde bulunmadığını açıklamıştır. Bu noktada Mavi Akım'ın uzantısı olacak Mavi Akım 2 hattının İsrail'e uzatılmasındaki öngörü iptal edilmiştir (Kartoğlu, 2010:85).

Diğer hatlara örnek oluşturan Mavi Akım'ın Rusya açısından önemi, Türkiye'yi doğal gaz konusunda yaklaşık %70 oranında kendisine bağlamasıdır. Böylece Rusya, rakip olarak gördüğü Orta Asya gazının Türkiye'ye ulaşmasını engellemeye çalışmıştır. Yani Rusya Orta Asya enerji pazarındaki tekeli korumaya çalışmakta ve bu ortamdaki etkisini kaybetmemek için çabalamaktadır. Türkiye'nin Mavi Akım projesine öncelik vermesi ise Türkiye'de daha sınırlı olan doğal gaz pazarının Rusya'nın doğal gazı ile birlikte en üst düzeye ulaşmış olmasıdır. Bu durum Türkiye'nin Rusya dışında alternatif oluşturan doğal gaz alımlarının miktarında kısıtlanmaya ve ertelemeye gitmesine sebebiyet vermiştir.

Mavi Akım hattının anlaşma unsurlarından bir diğeri de Türkiye açısından politik bir kısıtlama getirmesidir. Buna göre, Türkiye'ye Rusya'nın izni olmadan üçüncü ülkelere gaz satmama taahhüdü verilmiştir. Türkiye'nin gazı başka ülkelere ihracı söz konusu olmamakla birlikte "Al ya da Öde" kapsamında gerçekleştirilen Mavi Akım projesinden sağlanan gaz alımını tesis sıkıntısı nedeniyle de depolayamamaktadır. Bu koşullar, Türkiye'nin doğal gaz konusunda Rusya'ya olan bağımlılığında ve dış ticaret açığında artışa neden olmuştur.

Türkiye-Rusya ilişkileri siyasi alandan başka alanlara yayılarak iki ülke arasındaki bağımlılığı artırmaya devam ediyordu. Sovyet döneminde zaman zaman ekonomik ilişkilerle yakınlaşmalar yaşansa da devlet tekelinden çıkamayan ilişkiler 90'lı yıllarda biraz olsun kıpırdanmış fakat beklenen bağ kurulamamıştı. Lakin Putin döneminden itibaren iki ülke sadece siyasi alanda değil, askeri, yatırım, turizm, ticari ve ekonomik alanlarda da yayılma imkanı bularak devlet tekelinden uzaklaşmıştır. Türk-Rus ilişkilerinin Soğuk Savaş dönemindeki seyrinden giderek uzaklaşan, karşılıklı güven ve işbirliği üzerine kurulan yeni dönemde işbirliği alanlarının artması ve çeşitlenmesi iki ülkenin kamuoyunda güven tesis etmesinde de önemli bir rol oynayarak liderlerin elini güçlendirmiştir. Hem Moskova hem de Ankara yönetimi yeni dönem için temelin hazır olduğunu ve bu yapının giderek büyümesi gerektiği düşüncesini kamuoyundan aldığı destekle pekiştirmiştir. Böylelikle komşular arasında ilişkiler hiç olmadığı kadar verimli bir dönemin kapısını aralamıştır. İlişkilerin bu seyrinde bir manevra kaydetmesi sadece bu dönemin kararlarına bağlanamaz.

Dış politikada iki tarafın birbirlerine olan çekincesi enerji, turizm, savunma sanayi, inşaat ve kültürel ilişkilerin adeta gölgesinde kalmıştır. Bu dönemde yaşanan ilişkilerin karşılıklı bağımlılık teorisinin varsayımlarından dış politikada önem sırasının olmaması ve artık her konunun uluslararası ilişkilerde başat gündem olabileceği sonucu çıkarılabilir. Dış politikada önem sırasının olmaması ve her konunun devletler için önemli olduğu bu dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinde bir kez daha anlaşılmıştır. Klasik yaklaşımın tersine karşılıklı bağımlılık teorisini, güvenlik meselesini uluslararası ilişlerde yer alan diğer sorunlarla birlikte değerlendirmesi bu dönem ilişkilerin anlaşılması bakımından önemlidir. İki ülkenin her ne kadar dış politika alanında çekinceleri devam etse de bu sorunlar ilişkilere zarar vermeye yetecek büyüklükte olmamıştır. Bir başka anlatımla iki ülkenin ekonomik çıkarlarının büyük ölçüde örtüşmesi sorunların gündemi kesmesine engel olmuştur.

2008 yılında Türkiye-Rusya ilişkileri açısından temel gündem maddesi hiç şüphesiz Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan Güney Osetya Savaşıdır. Osetya'nın bağımsızlık isteği üzerine ağustos ayında Gürcistan ordusunun bölgeye müdahalesi Rusya tarafından oldukça agresif karşılanmış ve olayların başlamasından 10 gün sonra Rus ordusu bölgeye müdahale etmiştir. Rus Ordusunun Osetya bölgesine müdahalesi sonrası sonuçlanan savaşta 1500 ün üzerinde can kaybı yaşanmıştır. Savaşın sonunda Gürcistan

Bağımsız Devletler topluluğundan çıkma kararı almıştır. Ayrıca Gürcü tarafı Rusya ile tüm diplomatik kanallarını kapatmıştır. İki ülke arasında yaşanan bu savaşa batılı devletlerin tepkisi birbirinden farklı olmuştur. Savaşa en şiddetli tepki ABD kanadından gelmiştir. Savaşan ülkelerin NATO üyesi olmaması NATO'yu sınırlandırmıştır. BM güvelik konseyinde Rusya'nın veto hakkı BM'nin de olaya mesafeli yaklaşmasına sebep olmuştur. Ancak batılı ülkeler Rusya'yı savaş nazarında eleştirmekten geri durmamıştır. Türkiye'nin tepkisi ise dış politika çıkarları ile uyumlu bir seyir izlemiştir. Türkiye Osetya savaşı sırasında Rusya ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurarak Rusya'ya sert bir tepki vermekten kaçınmıştır. Öte yandan Gürcistan ile olan ilişkilerinin de bozulmasından endişe etmiştir. Türkiye savaş döneminde uzlaştırmacı bir tavır sergilemiştir. Savaşa en sert tepkiyi veren ABD tarafının Boğazlardan geçirerek Gürcistan tarafına ulaştırmak istediği gemiler hakkında Türkiye'nin Montrö Anlaşması gereği izin vermemesi Türkiye'nin Rusya tarafından güvenoyu tazelemesine sebep olmuştur. Türk-Rus ilişkileri bu kritik virajdan da yara almadan yoluna devam etmiştir.

4.2. 2008-2013 Çeşitlenen İlişkilerde Enerji Boyutu

Türkiye Rusya ilişkileri dış politikada emin adımlarla devam ederken iki ülke arasındaki Turist sayısı her geçen yıl katlanarak büyümüştür. Türkiye'nin en çok ziyaretçi aldığı ülkeler arasında Rusya Almanya'dan sonra yerini iyiden iyice sağlamlaştırmıştır. 2008 yılında Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı 3 milyona yaklaşmıştır (Bayraç, 2009:135). İki ülke arasında gerçekleşen dış ticaret hacminde Türkiye'nin Rusya'dan daha dezavantajlı olmasına rağmen turizm alanındaki rakamlar ve Türkiye'ye gelen Rus turist sayısı ve harcamaları iki ülke ekonomik ilişkilerindeki Türkiye'nin dezavantajını kapatmakta önemli bir yere sahiptir. Türkiye'ye gelen Rus turist sayısının 2008 yılında ulaştığı seviye ve rakamlar iki ülke ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Çünkü turizmde yaşanan istihdam ve iki ülke insanın kamuoyu nazarında iyi ilişkileri devlet kanallarının birbirine olan bağına güçlendirmiştir. İki ülkenin işbirliği alanlarının çeşitliliği ve bu işbirliği alanlarından elde edilen kazançların hacimleri ilişkilerin boyutunun ileri seviyelerde değerlendirilmesine sebep olmuştur. Nitekim 2009 yılında Cumhurbaşkanı Gül'ün Moskova ziyareti sırasında "Türkiye ile Rusya Arasındaki İlişkilerin Yeni Bir Aşamaya Doğru İlerlemesi ve Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Daha da Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile

iki ülke ilişkileri yeni dönemde zirvesini yaşamıştır. 2009 yılında yaşanan küresel kriz sebebiyle Türkiye- Rusya arasındaki ticaret hacmi çok ciddi oranda gerilese de iki ülkenin ilişkilerde izlemiş oldukları tavır bunun elde olmayan sebeplerle gerçekleştiğini göstermiştir. 2009 yılının iki ülke ilişkileri için gündem maddeleri enerji alanındaki işbirliği olmuştur. Rusya Federasyonu Başbakanı Vladimir Putin 6 Ağustos 2009 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti üzerine Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Putin'in Ankara ziyareti sırasında ikili ilişkilerin gündem maddeleri doğal gaz botu hatları, nükleer enerji santrali ve gümrük sorunu olmuştur (Bayraç, 2009:136).

Putin'in Ankara ziyareti sırasında enerji alanındaki birçok konunun yanında gümrük sorunları da ele alınmıştır. İki ülkenin ziyaretler ve zirveler sırasındaki birlerine tavizler veren tavırları her defasında ilişkilerin başka boyuta taşınarak artmasına neden olan etmenler arasında sayılabilir. Bu kararları etkileyen birçok sebep bulunabilir. Türkiye'deki Sovyet korkusunun yenilmesi, iki ülke vatandaşlarının birbirlerine olan bakış açılarının tarihsel düzleminden çıkıp barışçıl yönde bir seyir izlemesi, serbest piyasa ekonomisinin silmiş olduğu kesin sınırlar vs bu kapsamdadır. 2009 yılında Putin'in gerçekleştirmiş olduğu ziyaret sırasında iki ülke ilişkilerinin bu gözle incelenmesi daha doğru olacaktır. Güney Akım'ın Türk karasularından geçmesine izin veren anlaşmanın imzalanması, Mavi Akım-2 doğal gaz boru hattının İsrail'e uzatılması, Samsun-Ceyhan petrol boru hattı, nükleer enerji santrali ve Tuz Gölü altında doğal gaz deposu inşaatının bir Rus şirketi tarafından yapılması, Türkiye'nin ilk nükleer enerji santralinin inşası konusu ve Rus gümrüklerinde Türk tırlarına uygulanan sıkı denetim konusu ziyaretin gündemini oluşturmuştur. Putin'in ziyareti Türkiye ve Rusya tarafında pozitif havanın devamını sağlamıştır. Artık her iki tarafın kazan kazan ilişkisinin devam etmesindeki niyet göstergesi net olarak bilinmektedir.

1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Türkiye ile enerji alanındaki ilişkileri daha üst seviyeye taşıyabilmek adına yapılan girişimler 1997 yılında Mavi Akım hattının yapımında kendini göstermiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısında yaşanan bu gelişme, Mavi Akım'ın Batı odaklı BTC boru hattı üzerinde üstünlük sağlama gibi bir hedefle de inşa edildiği hususuna dikkat çekmektedir. Ancak 1990'lı yıllardaki BTC Mavi Akım hattı üzerinde yaşanan rekabet yerini 2000'li yılların başında Nabucco-Güney Akım hattı üzerinde yaşanan rekabete bırakmıştır. İki ülke arasında 2000-2008 yılları arasında

olumlu ilerleyen gelişmeler, 2009 yılı itibari ile yerini durgunluğa bırakmıştır. Bu durgunluk dönemi bir AB projesi olan Nabucco ile bir Rusya projesi olan Güney Akım projesi ekseninde yaşanan gelişmelere dayalıdır. Bu iki hat üzerinde yaşanan rekabet tıpkı Mavi Akım-BTC hattında olduğu gibi doğu-batı ve kuzey-güney eksenli iki boru hattının rekabetini akıllara getirmektedir ama BTC-Mavi Akım boru hatları ile Nabucco-Güney Akım boru hatlarını birbirinden ayıran en önemli farkın Nabucco ile Güney Akım hatlarının her ikisinin de hayata geçirilememesi olduğu söylenebilir. Bu iki hattın hayata geçirilememesinde RF-Ukrayna-AB ekseninde yaşanan siyasi krizin özellikle enerji konusuna yansımalarının etkili olduğu söylenebilir.

Karadeniz sadece deniz olarak değil aynı zamanda dünya siyasetine yeni bir yön veren önemli bir bölge olarak da değerlendirilmektedir. Rusya tıpkı Kafkasya ve Orta Asya'da olduğu gibi Karadeniz bölgesinin önemli merkezlerinden biri olan Ukrayna'yı da önemli bir yer olarak görmektedir. Aynı zamanda Karadeniz'de özellikle Ukrayna'da uygulanmakta olan Batı yanlısı politikalar Rusya'nın bölgedeki gücünü kırmaya yönelik gelişmeler olarak görülmektedir. Karadeniz'in Rusya açısından önemi, sıcak denizlere inme politikasının önemli bir çıkış noktası olmasıdır. Bu açıdan Rusya, Karadeniz'in önemli aktörlerinden birisi olarak Ukrayna'nın hem yüzölçümü açısından Avrupa'nın en büyük ülkesi olması hem de Rusya'nın emperyalist politikalarına karşı tampon görevi görmesi açısından büyük güçlerin bu alana ilgisinin arttığını belirtmektedir. Ukrayna'nın Rusya açısından bir diğer önemi de Ukrayna'nın, enerji kaynaklarının iletimi noktasında bir geçiş güzergâhı vazifesi görmesidir. Doğu-Batı enerji koridoru üzerinde yer alması jeopolitik açıdan Ukrayna'nın önemini daha da arttırmaktadır. Aynı zamanda Kırım'daki deniz üssü, Rusya'nın bu alandaki etkinliğini arttıran önemli bir faktördür. Rusya büyük bir güç olabilmesi için hem karada hem de denizde bu gücünü gösterebilmelidir. Geçiş güzergâhı üzerinde bulunan limanları elinde bulunduran ülkelerin ticaret ve enerji alanlarını da kontrol etmesi güç eksen kapsamında değerlendirilmektedir. Bu nedenle Brzezinski'nin tabiri ile Ukrayna satranç tahtasında jeopolitik bir eksen olarak görülmektedir. Bunun gibi gelişmeler Ukrayna'nın önemini hem güvenlik-siyaset hem de ekonomik anlamda göstererek Ukrayna'yı vazgeçilmesi mümkün olmayan bir yer haline getirmiştir (Kodaman, 2016:141).

Rusya'nın özellikle Ukrayna'ya karşı harekete geçmesine neden olan en önemli gelişme, 2004 yılında yaşanan Turuncu Devrim (Sarıkaya, 2010:2) sonrası Batı destekli

iktidarın Ukrayna’da yönetime gelmesidir. Bunun haricinde RF-Ukrayna-AB özelinde 2006 ve 2009 yıllarındaki doğal gaz fiyatlarında yaşanan artış taraflar arasında uzlaşmaya varılamamasına neden olmuştur. Aynı zamanda 2009 yılında Moskova’nın AB’ye yönelik doğal gaz ihracatını ilk kez durdurması, enerji ekseninde yaşanan bir diğer krizi göstermektedir. Ukrayna doğal gaz bakımından Rusya’ya büyük oranda bağımlı olduğu kadar, AB’nin satın aldığı gazın yarısının ve Türkiye’ye aktarılmakta olan 14 milyar metre küp gazın ulaştırılmasında da transit bir ülke konumundadır. 2006-2009 yılları arasında yaşanan gelişmeler ve 2013 yılında yaşanan Ukrayna Krizi sonrası Kırım’ın ilhakı, AB’nin Rusya’ya karşı yaptırımlar uygulamasına neden olmuştur. 2013 yılındaki krizden sonra Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukovich ile Rusya Devlet Başkanı Putin arasında ekonomi paketi ve doğal gaz fiyatı konusunda anlaşma imzalanmış olsa da Kiev’deki mevcut yönetiminin değişmesi ve Kırım’ın ilhakı, ülkeler arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirerek anlaşma şartlarının uygulanabilirliğini yok etmiştir. AB’nin Rusya ile yaşamış olduğu gaz krizleri özellikle Güneydoğu Avrupa ülkelerini enerji arz güvenliğini sağlama noktasında yeni çözüm yolları aramaya yöneltmiştir. Aynı zamanda, yaşanan gaz kesintilerinin Türkiye ve Rusya ilişkilerine de yansması olmuştur. Yaşanan kriz ortamı, Ukrayna’nın kendi içinde yaşadığı politik istikrarsızlık, ekonomik sorunlar tedirginliği arttırmakta ve Kırım’ın ilhakı ile tırmanan bir gerilimi ortaya çıkarmaktadır. AB, Ukrayna Krizi ve Kırım’ın ilhakı sonrası Rusya’ya uyguladığı bir dizi enerji sektörü yaptırımına ilaveten Güney Akım projesini de durdurmuştur. Bu gelişmeler yaşanmadan önce Türkiye’ye 2009 yılında Güney Akım boru hattının kendi münhasır ekonomik bölgesinden geçmesi karşılığında Rusya tarafından doğal gaz alımlarında fiyat indirimine gidileceği ve Batı Hattı’ndan alınan gazın “Al ya da Öde” sözleşmesinde kullanılmayan 3 milyar metreküplük gaz için ek poliçe uygulayacağı teminatı verilmiştir (Soruş, 2015:12).

Rusya, Ukrayna’nın takındığı tutumu ve ülkede yaşanan gelişmeleri sebep göstererek ülkeyi enerji güzergâhından çıkarmak istemiştir. Rusya, enerjisini taşıma noktasında Asya ile Avrupa arasında köprü vazifesi gören yeni alternatif rotalar aramaya yönelmiştir. Bu noktada, Rusya gazını Karadeniz altından Bulgaristan’a oradan da Avrupa’ya taşıyacak Güney Akım projesinin tamamen iptaline yönelik bir karar alarak yeni bir güzergâh öne sürmüştür. AB’nin çıkardığı engeller, Ukrayna ile yaşanan sıkıntılı süreç, projenin maliyetli olması Rusya’yı Ukrayna dışında alternatif bir rotaya yönlendirmiştir. Yeni güzergâh ise Güney Akım projesinde izlenmesi planlanan rotayı

takip ederek Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz ulaştırılmasını sağlayacak olan güzergâhtır. Yeni doğal gaz boru hattı projesinin adı Türk Akımı olarak kayıtlara geçmiştir.

Rusya'nın Güney Akım projesini ön plana sürmesindeki amaç, Azerbaycan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak Nabucco hattının gündemden düşmesini sağlamaktır. AB'nin son dönemdeki en büyük projelerinden biri olarak tanımlanan Nabucco projesi çerçevesinde "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı" (TANAP) ile Türkiye'nin batı sınırına ulaşacak gazın, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaştırılması amaçlamaktadır. Ancak Rusya'nın Güney Akım projesini öne sürmesinin, Ukrayna'yı devre dışı bırakmanın yanında Nabucco'yu da devre dışı bırakmak olduğu iddia edilmektedir. Nabucco ve Güney Akım projeleri, hayata geçirilemeden proje olarak kalmıştır. AB-ABD ikilisi tarafından geliştirilen Nabucco projesi ile Rusya'nın bu projeye cevaben yarattığı Güney Akım projesi arasındaki çekişme ve bu çekişmenin neden olduğu siyasal ve ekonomik gerginlikler, havza ülkeleri arasında enerji alanında iş birliği yapılamaması durumunda ne gibi sıkıntılar ile karşılaşılabilirdiği noktasında önemli bir örnek sergilemektedir. Nabucco, Hazar enerji kaynaklarının alternatif bir rota üzerinden Avrupa'ya taşınması için oluşturulmuş ve AB'nin ilgilendiği bir proje iken rafa kaldırılmış bir boru hattı projesi olmuştur. Nabucco yerine ilerleyen yıllarda TANAP, Azerbaycan ile Türkiye arasında geliştirilecek önemli bir gaz projesidir (Tüysüzoğlu, 2013:220).

Rusya'nın, bölgede enerji üretiminde başat güç olmasının avantajını kullanarak uluslararası arenada yeniden söz sahibi olma amacının 2000 yılı itibariyle olumlu bir süreç izlediği söylenebilir (Soruş, 2015:12). Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerini destekleyerek buralara askeri bir harekâta bulunması, 2006-2009 yıllarında Ukrayna ile olan doğal gaz fiyat anlaşmazlıkları ve 2014 yılında yaşanan Kırım'ın ilhakında Rusya'nın askerî güç kullanımı Türkiye ile iyi ilerleyen stratejik iş birliğinin yavaşlamasına neden olmuştur. Ancak yaşanan bölgesel gelişmelerin ekonomik iş birliğinden ayrı tutulduğu görülmektedir. Türkiye, Gürcistan krizinde Batı ile hareket ederek Gürcistan'ın yanında yer almıştır. Özellikle Ukrayna krizinde akraba bağlarından hareketle Rusya'nın Kırım'ın ilhakını tanımadığına ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün sağlanması gerektiğine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda Türkiye, Rusya ile siyasi-ekonomik ilişkilerini bozmamaya çalışırken ABD-AB aracılığıyla Rusya'ya

yapılması kararlaştırılan ekonomik müeyyidelere de katılmamıştır. 2008 yılında gerçekleşen Rusya-Gürcistan savaşından sonra Türkiye, Güney Kafkasya bölgesinde değişen yeni jeopolitik denklemde Ermenistan ile bitirdiği diplomatik ilişkilerini yeniden kurma gayretinde bulunmuştur. Türkiye'nin bu tür bir politika izlemesinin arkasında yatan neden, Rusya'nın Gürcistan'a askerî müdahalede bulunmasının BTC boru hattının güvenliğini de tehlikeye düşüreceğinden endişe etmesi ve bu vaziyeti göz önünde bulundurmasıdır. Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikaları ekonomik ve güvenlik endeksine bağlıdır (Topsakal, 2016:49).

2011 yılı itibariyle Türkiye ve Rusya arasında karşılıklı anlayış ve iş birliğinin zorlaştığı bir döneme girilmiştir. Özellikle Suriye konusunda iki ülke politikalarındaki zıtlık bu duruma neden olmuştur. Ancak bölgesel gelişmelerde yaşanan farklılıkların siyasi eksen düzeyinde kaldığı, enerji politikalarına yansımalarının olmadığı söylenebilir. Ancak siyasi fikir ayrılıklarındaki gelişme, 2015 yılının sonlarına doğru Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi ile birlikte kendini göstermiştir ve bu durumun enerji ilişkilerine de yansımaları olmuştur.

Kısaca 2000-2013 yılları arasındaki yaşanan gelişmelere bakıldığında Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin genel olarak ekonomik ve politik sahada geliştiği görülmektedir. 2000 yılında Putin'in RF'de iktidara gelmesiyle birlikte daha faydacı bir politika izlediği, bölgedeki ülkeler özellikle Türkiye ile enerji alanında ilişkilerin daha da ön plana çıktığı bir döneme girildiği söylenebilir. Bu dönemde bölgesel gelişmelerin enerji boru hatları üzerinde yaşanan gelişmelere etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum belli ölçülerde bölgedeki gelişmelerin hem ikili ilişkilere hem de bölgesel ve küresel ilişkilere etkisinin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir.

4.3. 2013-2015 Arası Olağan Dönemde Enerji Boyutu

Türkiye-Rusya ilişkilerinde 2013 yılına gelirken gerilmeler ve ilişkilerde anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Özellikle Suriye krizi ve iki ülkenin bu kriz karşısında izledikleri farklı politikalar anlaşmazlıkların zeminini oluşturmuştur.

Rusya jeopolitik olarak Suriye'yi müttefiki olarak kabul etmiş ve bölgesel çıkarları doğrultusunda bölünmesinin önüne geçmek istemiştir. Çünkü Suriye Rusya için sıcak denizlerde önemli bir mevzi konumundadır. ABD merkezli bir bölünmede bölgede kontrolün ABD etkisinde olacağını düşünen Rusya Suriye'deki krizde açıkça merkezi

yönetimin yanında yer almıştır. Irak'ın işgalinde etkisiz kalan Rusya bölgede Amerika kontrolünde bölünmüş bir Suriye'nin Rusya'nın beka sorunu olarak görülmüştür. Ayrıca Dünyadaki cepheleşmede Rusya, İran ve Çin için önemli bir merkez olan Suriye Amerika'nın projeleriyle heba edilemeyecek kadar değerlidir.

Amerika Irak ile kurduğu sistemi Akdeniz'e taşımak için engel olarak Suriye'yi görmektedir. Bu bölgede bölünmüş bir Suriye kuşkusuz ABD'nin jeopolitik hedeflerine hizmet edecektir. Rusya-ABD çekişmesi bu açıdan da bu işgali kabul edilemez hale getirmektedir. Ancak Suriye bu iki devlet için de kilit konumundadır. Türkiye de bu kilit konumda sınırlarıyla ve bölgesel etkileriyle önemli bir aktör olarak görülmektedir. Çünkü ABD'nin 2010 sonrası Suriye'ye saldırıları Kürecik radar üssünden izlenerek Akdeniz ve İncirlik'ten yapılmaktadır. Türkiye ile Suriye'nin 911 km sınırı olduğundan Türkiye'nin bu çatışmada taraf olmaması mümkün değildir.

Suriye krizi sadece bölgesel etkilerle sınırlı değildir. AB, Ortadoğu ve ABD'nin de içerisinde yer aldığı küresel bir etki alanı vardır. Ülkelerin ve bölgelerin ilişkileri bu kriz nedeniyle etkilere uğramıştır. Suriye krizinin dalgaları Türkiye-Rusya ilişkileri başta olmak üzere birçok etki oluşturmuştur. 2012 Ekim ayında Rusya'dan Suriye'ye gitmekte olan ve içerisinde savaş araçlarının yer aldığı iddia edilen yolcu uçağı Ankara'ya inmeye zorlanmıştır. Bu duruma rağmen mini bir kriz yaşanmış ancak enerji odaklı ekonomik ilişkilerin getirmiş olduğu olumlu hava bu krizin kısa sürede aşılmasını sağlamıştır. Türkiye ile Rusya arasındaki enerji ilişkileri ve Rusya'nın Avrupa'ya gaz akışına Türkiye'yi de dâhil etmesinin meyveleri bu dönemde alınmıştır (Abbasigil, 2016:78).

Tüm bu gelişmelerin ışığında 2013-2015 yılları arası dönemde Türkiye-Rusya ilişkileri olumlu bir havada seyretmiştir. Ancak dipten gelen ve Suriye krizinin temelde olduğu fikir ayrılıkları da bu dönemde daha da belirgin bir hal almıştır. Her ne kadar ilişkilerde olağan bir dönem olarak görülse de bu dönem yaşanacak olan Türkiye-Rusya krizinin işaretleriyle doludur. Rus yolcu uçağının Suriye'ye giderken Ankara'ya inmeye zorlanmasının etkisiyle başlayan 2013 dönemi ilişkileri genel olarak Ortadoğu ve ekonomik başlıklar altında geçmiştir. 22 Kasım 2013 tarihinde Rusya'nın St. Petersburg şehrinde Türkiye ile Rusya arasında kurulan Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) toplantısının dördüncüsü yapılmıştır (Abbasigil, 2016:79). Toplantıya Türkiye ve Rusya en üst düzeyde katılmıştır. Bu toplantıda özellikle Suriye Krizi merkezde olurken esas

olarak ticari gelişmeler ve iki ülke arasındaki diğer ilişkiler ele alınmıştır. Bu dönemde ilişkiler olağan akışında devam etse de Suriye konusunda fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Bu dönemde Rusya Ukrayna ile yaşadığı krizin etkilerini daha derinden hissetmeye başlamıştır. Suriye’de yaşananlarla birlikte 2014 yılında Ukrayna’da yaşananlar Rus dış politikasını etkileyecektir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 1 Aralık 2014 tarihinde on bakanıyla birlikte Ankara’ya ÜDİK toplantısının beşincisi için gelmiştir. Bu toplantı ve alınan kararlar ikili ilişkiler açısından ve özellikle de enerji başlığında önemlidir. İki ülkenin bağımlılıkları bu toplantıda daha somut bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2016 yılı Türkiye ve Rusya’da karşılıklı turizm yılı ilan edilmiştir ve Rusya’da Yunus Emre Türk Kültür Merkezi açılmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasında çeşitli başlıklarda sekiz anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu dönemin en önemli başlığı enerji alanında yaşanmıştır. Rusya-Ukrayna krizinde Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesi özellikle AB ülkelerinde ciddi rahatsızlıklar oluşturmuştur. Rusya’ya karşı yaptırımlar gündeme gelmiştir. Bu dönemde planlanan Güney Avrupa’ya gaz ihracını öngören Güney Akım gaz projesi Bulgaristan’ın anlaşmayı imzalamamasıyla gerçekleştirilememiştir. Buna alternatif olarak Güney Avrupa ülkelerine Rus gazını ulaştırmak için Türkiye ile masaya oturulmuş ve hattın Türkiye’den geçerek Türkiye-Yunanistan sınırında dağıtım merkezi olması kararlaştırılmıştır. Türk Akım projesi olarak adlandırılan bu hattın temelleri atılmıştır. Buna karşılık olarak da Putin Türkiye’ye satılan doğal gaz da indirimle gidileceğini açıklamıştır. Doğal gaz fiyat indirimi Türkiye için çok önemlidir. Çünkü Rusya ile yapılan uzun süreli alım satım anlaşmalarında fiyat ve benzeri faktörler Türkiye’nin aleyhinedir (Sönmezoğlu, 2016:699).

Aralık 2014’den sonra iki ülke arasındaki en önemli başlık Türk Akım projesi olmuştur. Rusya ve Türkiye bu projeye önem vermişlerdir. Rusya’nın projeyi yürütecek olan Gazprom şirketi projenin yaklaşık olarak 12,5 milyar dolara mal olacağını açıklamıştır. Bu hat Karadeniz’den ve Trakya’dan geçecektir ve Türkiye için avantajlı bir enerji kaynağı olacaktır. Bu hattan geçecek olan gazın 14 milyar metre küpünü Türkiye’nin kullanması kararlaştırılmıştır (İsmayıl ve Aliyev, 2016:195). Bu sayede Türkiye hem enerji ihtiyacını karşılarlarken hem de Rusya ile olan ilişkilerinde doğal gaz boru hattı güzergâhı sayesinde elini güçlendirmiştir.

İlişkilerin hareketli olduğu 2014 yılı Türkiye için aynı zamanda ekonomik bir kazanç yılı da olmuştur. Rusya'nın doğal gaza yapmış olduğu %6 oranındaki indirim neticesinde Türkiye'den bir miktar döviz çıkışı azalmıştır ve enerji fiyatlarında ucuzlama yaşanmıştır. Ancak bu dönemde Türkiye'nin Rus gazına olan bağımlılığı da daha fazla artmıştır. Özellikle doğal gazdan elektrik enerjisi üretimi yükselmiştir. Marmara bölgesi enerji bakımından Rus gazına daha bağımlı hale bu dönemde gelmiştir. Rusya'nın olası bir gaz kesintisinden kısa bir süre sonra Türk ekonomisinin lokomotif olan Marmara bölgesinin elektrik enerjisinde sıkıntı yaşayacağı bir zemin oluşmuştur. Tüm bunlar Türkiye'nin Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığından kaynaklanmaktadır. Türkiye ile Rusya arasında Türkiye için enerji alımı ve bağımlılığı yükselirken, Rusya cephesinde ise Türk tarım ürünlerine olan bağımlılık bu dönemde artmıştır. Rusya Türkiye'den yaş sebze ve meyve alımında öncü ülkelerden olmuştur. Ayrıca Rusya araç yedek parça ithalatına da yönelmiştir. Bu olumlu gelişmeler iki ülke arasındaki ticaret hacminin büyümesinde artı rol oynamıştır.

Tüm bu olumlu havaya rağmen Suriye krizinin her geçen gün derinleşmesi ve Rusya'nın bölgedeki politikalarından vazgeçmemesi iki ülke arasında gelecekte yaşanacak kırılmanın gizli habercisi gibi devam etmektedir. Ticaret, enerji, bölgesel birliktelik ve stratejik ortaklık alanındaki gelişmelere rağmen bu dönem tam anlamıyla da müttefiklik dönemi değildir. İnşili çıkışlı Türkiye-Rusya ilişkilerinde iki binli yılların olağan bir dönemidir. Gelişen ilişkiler bu dönemlerde de devam ederken Türkiye Rusya'ya göre hala Amerika etkisinde ve NATO üyesi bir ülkedir. Türkiye'ye göre ise Rusya önemli bir turizm ve enerji kaynağıdır. Ancak Türkiye'nin hayal ettiği bir batı devleti değil rekabet içerisine girilecek bir Avrasya devletidir.

İlişkilerin bu dönemiyle ilgili son olarak şunu söyleyebiliriz: Enerji günümüzde uluslararası ilişkilerin en kuvvetli silahlarından bir tanesidir. Enerji alanındaki ilişkiler olağan dönemlerde karşılıklı bağımlılık esasına bağlıdır. Günümüzde enerji kaynakları yönünden ikili veya daha fazla ülkenin ilişkileri geliştikçe birbirlerine olan bağımlılıkları da aynı oranda kuvvetlenmektedir. Bu kuvvet ülkeler arasında yaşanan veya yaşanabilecek olası krizlerde belirleyici bir rol üstlenebilir. Bu dönemde Türkiye-Rusya ilişkileri enerji alanında karşılıklı bağımlılığın artmış olmasının getirmiş olduğu pozitif havayı yaşamıştır.

4.4. 2015 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerindeki Krizler

4.4.1. SU-24 Uçak Krizi

2011 yılında cereyan eden ve Orta Doğu coğrafyasında büyük etkisi olan Arap Baharı, Suriye’de bir iç savaşa dönüşmüştür. Bu karışıklık büyük devletlerin, özellikle ABD ve Rusya’nın, bu coğrafyada tekrardan “harita çizmeye” geldiğinin de bir göstergesi olmuştur. ABD ile güç yarışında olan Rusya, Orta Doğu’da kendisinin olmadığı bir düzenin olmayacağını her platformda “üstü kapalı” olarak ifade etmiştir. Rusya’nın coğrafyada etkin olma çabaları, Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir evreye geçilmesine neden olmuştur. Rusya’nın bu eylemleri ve sınır komşusu Suriye’den gelen tehditler üzerine Türkiye, askeri anlamda tatbikatlar düzenlemekteydi. Bu tatbikatlardan birisi de 2012 yılında Türkiye’nin RF-4 uçağını test ve eğitim görevi için havalandırmasıdır. Uçak havalandıktan sonra, saat 12.00 sularında, Suriye’de Rusya’nın yerleştirmiş olduğu savunma sistemleri tarafından herhangi bir ikaz yapılmadan düşürülmüştür. Bu olay sonrası dönemin Başbakanı Erdoğan, angajman kurallarının değiştiğini ve sınırda yer alan kuvvetlerin tehdit olarak algılandığını belirtmiştir. Türk Fantom uçağının düşürülmesinden 4 ay sonra Ekim 2012’de, Moskova’dan kalkan ve Şam’a giden bir Suriye uçağı, Türkiye tarafından uçakta yer alan askeri mühimmatlar nedeniyle Ankara Esenboğa havalimanına indirilmiştir (Yeltin ve Işık, 2017:46).

Türk uçağının düşürülmesi sonrası Türkiye bölgeye askeri sevkiyat yapmış, sınır güvenliği açısından bölgede bulunan asker sayısını artırmıştır. Türkiye sınırında güvenliği sağlamak için NATO ve BM ile çeşitli görüşmeler yapmış ve yapmış olduğu görüşmeler sonrasında Suriye ile sınırına Patriot sistemlerini yerleştirmiştir. Patriot sistemlerinin yerleştirilmesi ve değişen angajman kuralları nedeniyle, 2014 yılının mart ayında Suriye’ye ait MIG-23 savaş uçağı ve 2015 yılında ise Suriye’ye ait bir helikopter düşürülmüştür. İlişkilerdeki bu gerginliğe bir yenisi de Putin’in Ermenistan’da katılmış olduğu Ermeni olaylarının 100. yılında yaptığı konuşmada “soykırım” ifadesini kullanmasıdır (Gök, 2019:95).

Rusya, yaşanan olaylar sonrası “çıkarmı ve güvenliğini” koruma bahanesiyle Suriye’deki Türkmenlere ve muhaliflere, “terörist gruplara” yönelik olduğu iddiası ile bombardımanlar düzenlemiştir. Bu bombardımanlara yönelik Türkiye, Rusya tarafından sınır komşusu olmayan bir ülkeye yönelik yapılan bu eylemlerin anlamsız olduğu

yönündedir. 24 Kasım 2015 tarihinde bir Rus SU-24 savaş uçağı, Hatay ilinde Türk hava sahasını 17 saniye boyunca ihlal ederek iki ülke arasında bir krize sebep olmuştur. Türkiye, Rus jetini toplamda on kez uyarmasına rağmen Rus uçağı ihlale devam etmiştir. Bunun üzerinde Türkiye, F-16 savaş uçakları vasıtasıyla saat 09.24'te Rus uçağını düşürmüştür. Bu operasyon esnasında her iki Rus pilot kendilerini uçaktan fırlatmış ve uçak sınırın Suriye tarafına düşmüştür. Pilotlardan Oleg Peşkov'un muhalifler tarafından öldürüldüğü bildirilmektedir. Diğer pilot ise Suriye ve Rus Özel Kuvvetleri tarafından kurtarılmıştır. Türkiye hava sahasını korumak ve güvence altına alınmasını sağlamak için müdahalede bulunmuş olsa da Rusya, uçağın hiç uyarı almadığını söylemiş ve asla Türk hava sahasına girilmediği konusunda ısrar etmiştir (İnce ve Koçak, 2018:1977).

1952 yılından bu yana NATO üyesi ülke olarak Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesi bir ilk olmuştur. Uçağın düşürülmesi sonrası 25 Kasım'da Rusya bir dizi yaptırım kararı almış, Suriye'de yer alan ve Türkiye'nin desteklediği muhalif gruplara karşı bombardımanda bulunmuştur. Ayrıca Suriye'ye belki de hiç yerleştiremeyeceği S400 sistemlerini yerleştirme imkânı bulmuştur. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bu kriz sonrası vize muafiyetini askıya aldıklarını açıklamış ve çeşitli platformlarda Rus vatandaşların Türkiye'ye tatile gitmemesi için "Türkiye'ye gitmiyoruz" açıklamasında bulunmuştur. Türkiye'den meyve ve sebze ithalatına ambargo uygulanmış, Türk Akımı doğal gaz boru hattı görüşmeleri sonlandırılmıştır. Yaşanan bu olaylar ve yaptırımlar çerçevesinde ikili ekonomik ilişkiler durma noktasına kadar gelmiştir. Ürdün Kralı İkinci Abdullah ile görüşen Putin, uçak krizi ile ilgili konuda yapmış olduğu açıklamada Rus uçağının düşürülmesini "sırtımızdan bıçaklandık" şeklinde değerlendirmiştir (Can vd., 2019:2).

Türkiye, Rus uçağını düşürdükten sonra olayın tüm boyutlarını ele alan gerekli dokümanları BM ve NATO'ya göndermiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, öncelikle DAES'e karşı iş birliğini görüşmek üzere 26 Kasım'da Rusya Devlet Başkanı Putin ile bir araya gelmiş ve Türkiye ile Rusya arasındaki gerginliğin azaltılması gerektiğini de dile getirmiştir. 30 Kasım'da Paris iklim zirvesinde, ABD Başkanı Obama ve Almanya Cumhurbaşkanı Merkel, yaşanan bu olayla birlikte, Suriye ve Irak'ta devam etmekte olan diğer operasyonları tartışmak için Putin ile bir araya gelmişlerdir. Dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron ile Putin 9 Aralık'ta

görüşmüş ve bu görüşme sonrası Cameron, SU-24 uçağının kara kutusunun incelenmesinde yardım etmek istediğini söylemiştir. Uçağın düşürülmesine yönelik Çin'in yaklaşımı Türkiye-Çin ilişkilerinin aksamasına neden olmuştur. Çin Dışişleri Bakanı Hong Lei, BM Genel Kurulu'nda yapmış olduğu açıklamada Türkiye'nin Rus uçağını düşürmesinin, Rusya'nın Suriye'de terörizme karşı verdiği mücadelede olumlu bir gelişme olmadığını belirtmiştir (Ataçay, 2016:40).

NATO, 30 Kasım'da başlayan ve üç gün süren önemli bir Dışişleri Bakanları toplantısı düzenlemiştir. Toplantı sonrası Türkiye'nin deniz ve hava savunmasının güçlendirilmesine karar verilmiştir. Almanya ve Danimarka, Doğu Akdeniz'e birer gemi yerleştirmeyi taahhüt etmiştir. Danimarka'nın bölgeye yerleştireceği savaş gemisi Türkiye'yi Rus S-400 sistemine karşı koymak ve Rusya'nın elektronik istihbarat toplanmasından korumak için tasarlanmıştır. Ayrıca İtalya ek hava savunma füzesi sistemleri sağlamayı kabul etmiş, İspanya ise daha önce yapılan anlaşmanın bir parçası olarak Türkiye'de bulunan Patriot füze sistemlerinin varlığını genişletmeyi kabul etmiştir.

13 Aralık'ta Rusya, Rus uçağının düşürülmesine misilleme olarak Ege Denizi'ndeki bir Türk gemisine bir uyarı ateşi açmıştır. Buna cevaben Türkiye, sabrının sınırlı olduğunu, Rusya'nın aşırı tepki verdiğini belirtmiştir. Ayrıca Türkiye, Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesini de eleştirmiştir. Aralık ayında Türk web sitelerine erişimi geçici olarak durduran bir siber saldırı düzenlenmiştir. Bu siber saldırıların Rusya tarafından yapıldığı belirtilse de bu iddialar kanıtlanamamıştır. 18 Aralık'ta, SU-24 uçağının kara kutusunun olaya ilişkin veri sağlayamayacak kadar zarar görmüş olduğu tespit edilmiştir. Aynı gün yapılan toplantıda NATO, Türk hava sahasının izlenmesine yardımcı olmak için Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemlerini sağlamayı kabul ederek Türkiye'nin savunma yeteneklerini daha da güçlendirmeye karar vermiştir. Bu sistemlerin sağlanması yalnızca Türkiye'yi güvenceye almakla kalmayacak aynı zamanda hem Türkiye'yi hem de Rusya'yı sınırlandıracaktır.

2016 yılının şubat ayında gerginlikler daha da artmış ve şubat ayının ilk haftasında, Rusya en yeni ve en gelişmiş uçağı olan SU-35'i (Flanker E) Suriye'deki üssüne yerleştirmiştir. Karşılıklı hamlelerden dolayı Türk-Rus gergin ilişkileri yine inişli çıkışlı seyrini sürdürmüştür. 27 Haziran'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, mevkidaşı Putin'e düşürülen uçak vakasından sonra "kusura bakmasınlar" ifadesinin yer aldığı bir mektup

göndermiştir. Pilotların ölümünden sorumlu tutulan Alparslan Çelik’le ilgili yargılama sürecinin de başlatılması Rusya’nın Türkiye’ye yaklaşımında olumlu katkı sağlamıştır. 29 Haziran tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan, Putin’den İstanbul’da meydana gelen patlamadan dolayı taziye telefonu almıştır. Liderler uçak krizinden bu yana ilk kez telefonda konuşmuşlardır. Ayrıca liderler bu konuşmada terörizmle ortak olarak mücadele etme kararlılıklarını dile getirmişler ve şahsen görüşmeyi kabul etmişlerdir. Konuşmanın ardından Rusya, Türkiye’nin turizm endüstrisini hedefleyen yaptırımlarını kaldırmış ve her iki taraf da ticari ilişkileri normalleştirmeyi planlamışlardır (Ulutaş ve Duran, 2017:18).

4.4.2. 15 Temmuz Darbe Girişimi ve İkili İlişkiler

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde Fethullahçı Terör Örgütü mensubu “Yurtta Sulh Konseyi” adlı bir grup asker darbe girişimine bulunulmuştur. FETÖ mensuplarının darbe girişimi başarısız olmuştu ancak o gece yaşanan saldırı/çatışma sonrasında yaklaşık 240 kişi şehit olmuş, bunların 173’ü sivil, 5’i asker ve 62’side polis memuruydu. Ayrıca 2.000’den fazla insan yaralanmıştır. Darbenin erken saatlerinde FETÖ mensupları Türkiye Radyo Televizyon Kurumu’nu (TRT) ele geçirmiş ve zorla darbe bildirisi okutmuştur. Sonrasında yayın yapılmasını engellemek için birçok basın kuruluşuna baskınlar düzenlemişlerdir. O gece darbeciler TBMM, Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT), Genelkurmay Başkanlığı, Özel Kuvvetler Komutanlığı, Polis Özel Harekât, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi gibi stratejik ve hayati kurumları bombalamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan bir televizyon kanalına görüntülü bağlantı gerçekleştirmiş ve darbe girişiminin bertaraf edilmesi için halkı sokağa davet etmiştir. 48 saatlik bir zaman diliminde ise 248 vatandaş şehit olmuş ve 2196 vatandaş ise yaralanmıştır. Bu vahim tabloya rağmen, Türkiye genelindeki il ve ilçe merkezlerinde toplanan milyonlar darbe girişimini püskürtmüştür (Alkan, 2016:262).

Rusya 15 Temmuz’u, Türkiye’yi Batı’ya karşı müttefik olarak kazanmak için büyük bir fırsat olarak değerlendirmiştir (Kemaloğlu, 2015:1). Rus hükümeti, Orta Doğu’da muazzam bir jeo-stratejik avantajı olan Türkiye’ye, özellikle bölgedeki en büyük Rus müttefikleri olan Suriye ve İran’a komşu bir ülke olarak, bu şansı kullanmaktan

çekinmemiştir. Türkiye ABD yönetimini “üst akıl” olarak değerlendirmiş ve darbe girişiminin beyni Gülen’i iade etme konusundaki isteksizliklerinden dolayı mesafeli ilişki kurmuştur. Bu bağlamda Putin, darbe girişimini kınamış, bunun sonucunda ise Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın darbe girişimi sonrası ilk yurtdışı ziyaretine ev sahipliği yapan lider olmuştur. Türkiye açısından da Putin’in yaklaşımı, darbe sonrası siyasi atmosferde ABD’ye karşı bir güç dengesi oluşturmak için bir tür politika olarak memnuniyetle karşılanmıştır. ABD ile Gülen’in iadesi konusundaki sorunlar nedeniyle Türk-Rus ilişkileri daha da yakınlaşmıştır. Bunun sonucunda yapımı durdurulmuş Türk Akım projesinin devam etmesine karar verilmiş, Türk gıda ürünlerindeki ithalat engeli kaldırılmış ve Akkuyu Nükleer Santralinin inşasının hızlanacağını belirtilmiştir. Aynı şekilde Putin, 30 Haziran 2016’da uçak krizi sırasında başlatılan ve Türkiye’ye Rus charter uçuşları yasağını kaldıran bir kararname imzalamıştır. Hatta Rus büyükelçisi Andrey Karlov’un 19 Aralık 2016’da bir resim sergisinde öldürülmesi Türkiye ile Rusya arasındaki bu normalleşme sürecini bozmamıştır. Darbe girişimi esnasında Türkiye’nin yaşamış olduğu bu talihsizliğe Batı medyası olumsuz bir tutumla yaklaşmış ve bu mücadelede Türkiye’yi yalnız bırakmıştır. 15 Temmuz sonrası ABD ise Türkiye’nin yanında olmamış ve FETÖ mensubu olan asker ve kişilerin tutuklanmasını eleştirmiştir. Örneğin, ABD Merkez Komutanlığı Komutanı Joseph Votel, darbe girişimi sonrası tutuklanan kişilere sahip çıkmış, tutuklu kişilerin ABD’nin müttefiki olduğunu belirtmiştir. 15 Temmuz öncesi Türkiye’ye böyle bir kalkışmanın olabileceği istihbaratını veren Rusya ile ilişkiler ise yeniden pozitif bir çizgide ilerlemeye başlamış olup Erdoğan ve Putin telefonla beş kez, yüz yüze ise üç kez görüşmüşlerdir. ABD’nin FETÖ gibi terör örgütlerinin elebaşları ve militanlarının, özellikle de hain darbe girişimi sonrası kaçan asker-sivil örgüt mensuplarının iadesine sıcak bakmamasına rağmen 2002 yılında FETÖ’nün Rusya tarafından “aşırı örgüt” olarak tanımlanmış olması Türk-Rus ilişkilerini yakınlaştırmıştır (Kemaloğlu, 2015:2).

4.4.3. Fırat Kalkanı Harekatı

2011 Arap Baharı sonrası Suriye’de Esad’ın geleceği konusunda Türkiye, Esad karşıtı bir pozisyonda yer almıştı. Türkiye, bu olayların başladığı günden beri, Esad eğer ktidarda kalırsa Suriye’deki sorunların çözölemeyeceğini defalarca dile getirmişti. Ancak, Rusya’nın Esad yanlısı tutum sergilemesi Türkiye ile ilişkilerde sorun teşkil

etmesine neden olmuştur. 2015-2016 yıllarında PKK ve Suriye uzantıları PKK'nin "başına buyruk" hareketleri nedeniyle Türkiye'nin güvenlik masasında "askeri operasyon" seçeneğini gündeme gelmiştir. Özellikle Suriye'nin kuzeyinde özerk bir PKK bölgesinin oluşturulma çabası Türkiye'nin askeri operasyonların fiiliyata dökülmesindeki neden olmuştur. Ayrıca ABD ile terör örgütlerinin yakın ilişkisi ve Ayn el-Arab, Afrin ve Jazira kentlerinin birleştirilip bahsedilen terör bölgesinin kurulmaya çalışılması 29 Mart 2017 itibarıyla artık imkânsız olmuştur. TSK ve ÖSO tarafından düzenlenen askeri operasyondur. Operasyon 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayıp 29 Mart 2017 tarihinde sonlanmıştır. Operasyonun amacı Türkiye'nin tehdit algıladığı DAESH terör örgütlerini bölgeden uzaklaştırmak, PKK'nin otonom bir yapıya bürünme amacını yok etmek ve sınır hattında güvenli bölge oluşturmak olarak açıklanmıştır. Operasyon başladığında ilk olarak Cerablus kentinin DAESH'ten kurtarılması hedeflenmiştir. Türkiye açısından bu harekât BM Genel Kurulu'nun DAESH hakkında almış olduğu kararlar, BM'nin 51. maddesi ve davete icabetle "meşru" bir harekâttir (Özalp, 2018:170).

FKH'yi Suriye Dışişleri Bakanlığı, "Türk tanklarının Suriye'ye girmesi egemenliğimizin ihlali", İran Dışişleri Bakanlığı ise "Suriye topraklarındaki terörist gruplarla mücadele, uluslararası hukukun temel ilkelerinden biri olan o ülkenin toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına saygı gösterilerek merkezi yönetimle koordineli şekilde yapılmalı" şeklinde değerlendirmiştir. FKH ile bölgenin terör örgütlerinden temizlenmesi ve Suriye'nin toprak bütünlüğü korunmak istenmiştir. FKH kapsamında Azez, Cerablus, El-Bab ve Menbiç (Münbiç) kentleri terörden arındırılarak güvenli bölge oluşturulması kararına varılmıştı. Bu bağlamda terör örgütlerinden arındırılmış bölgede bahsedilen kantonların birleştirilerek kurulması planlanan terör koridorunun önüne geçilmiştir. Bu harekât Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Türkiye'nin sınır ötesi düzenlediği ikinci operasyon olup Türkiye'ye uluslararası alanda büyük prestij kazandırmıştır.

4.4.4. Rus Büyükelçisine Suikast

Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov, 19 Aralık 2016 tarihinde katılmış olduğu "Kalingrad'dan Kamçatka'ya" adlı sergide Ankara Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'nde görevli Mevlüt Mert Altıntaş tarafından öldürülmüştür. Karlov, vurulduğu sırada konuşmaya başlayalı birkaç dakika olmuştu. Saldırının görüntüleri de

incelendiğinde görüleceği üzere takım elbise giymiş ve sakin şekilde büyükelçinin arkasında duran Altıntaş sekiz el ateş ederek büyükelçiyi öldürmüştür. Yaşanan suikastın ardından Türk-Rus yetkililer ceza soruşturmasının ortaklaşa yürütülmesi kararına varmışlardır. Bunun üzerine Rusya'dan gelen kişiler olay yerinde ve Karlov'un cenazesinde incelemelerde bulunmuşlardır. Tüm bu incelemeler sonrası suikastın arkasında FETÖ'nün olduğuna kanaat getirilmiştir. Ayrıca 19 Aralık tarihinde gerçekleşen suikast uçak krizi sonrası düzelme aşamasına giren ilişkilerin daha da iyi bir seviyeye ilerlemesine olanak sağlamıştır. Suikast gerçekleşirken Türk Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Türkiye, İran ve Rusya arasında düzenlenen üçlü zirveye katılmak için yoldaydı. Her iki ülke liderleri cereyan eden bu olayın bir suikast olduğuna kanaat getirmiş ve canlanan ikili ilişkileri baltalamak adına gerçekleştirilmiş bir sabotaj olarak yorumlamışlardır (Tüfekçi, 2017:383).

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu açıklama suikastın bir "kışkırtma" olduğu yönünde olmuştur. Rusya Devlet Başkanı Putin, yaşanan bu olayı Moskova ile Ankara arasındaki yakınlaşmayı sabote etmeyi amaçlayan ve Suriye'deki çatışmayı çözme çabalarına yönelik bir "provokasyon" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca uzmanlar, işlenen suç şüphesiz ki, Türkiye-Rusya ilişkilerinin normalleşmesini bozmayı ve Suriye'de Türkiye, Rusya ve İran tarafından aktif olarak ilerlemekte olan barış sürecini bozmayı amaçlayan bir provokasyon olarak değerlendirmiştir. Yapılan açıklamalarda da görüldüğü üzere Rus Büyükelçisine yapılan suikastın gelişmekte olan Türk-Rus ilişkilerine önemli bir zarar vermediği gözlenmiştir (Tüfekçi, 2017:384).

4.4.5. 2015-2017 Arası Kriz Dönemi ve Enerji Boyutu

Türkiye-Rusya ilişkilerinde bu dönem önemli bir eşiği ifade etmektedir. Yaşanan krizler ve bağımlılıklar daha somut olarak bu dönemde ortaya çıkmıştır. Özellikle iki ülkenin Suriye'de karşı karşıya geldiği çıkmaz, ülkelerin dış politikalarını hayati derecede etkilemiştir.

Bu döneme gelinceye kadar özellikle petrol fiyatlarındaki artışın da etkisiyle ekonomik alanda gelişmeler elde eden Rusya 2008 krizi başta olmak üzere tüm ekonomik krizleri enerji kaynaklarıyla telafi etmenin yöntemlerini geliştirmiştir. Özellikle hantal Sovyet enerji sistemi, bankacılık sistemi ve küresel piyasadaki hantallık tamir edilmeye

alışılarak ekonomiye artı katkı sağlanmıştır. Bu dönemde Rusya enerji kaynakları sayesinde cari fazla elde etmiştir. Özellikle Gazprom şirketinin büyük hisseleri devlet elinde tutularak doğal gaz satış politikası izlenmiştir. Gazprom şirketinin sadece %10'luk kısmı yabancı sermayeye açılmıştır. Bu da Rusya'nın kamu denetiminde doğal gaz politikası izlediğini göstermektedir. Yine petrol satışında da Dünyanın en büyük petrol boru hattı şirketi olan Transneft şirketinin de hisseleri ağırlıklı olarak kamuya aittir. Rusya Federasyonu'nun enerji kaynakları üzerinden tüm bu planlamaları aslında enerjiyi dış politikada kullanma amacına hizmet etmektedir. 2015 yılı enerji stratejisinde Rusya bu alana özellikle önem vermiştir. Bu sebeple bu dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji kaynakları daha etkili bir aktör olarak rol oynamıştır. Bu dönem de Ukrayna krizine kadar petrol fiyatlarındaki fiyat artışlarıyla da gelişme kat eden Rusya, Suriye krizinin geldiği nokta ve Ukrayna krizinde yaptırımlara maruz kalmasıyla kayıplara uğramaya başlamıştır. Türkiye için enerji masasında bu gelişmeler Rusya aleyhine kullanılabilecek etkenler olarak görülmektedir (omak vd., 2015:197).

2015 yılına gelindiğinde ilişkiler zıtlıklar ve bağımlılıklarla dolu bir hal almıştır. Türkiye Suriye krizi sebebiyle Rusya'ya karşı tutum alırken, Rusya Suriye'de daha aktif rol üstlenmeye başlamıştır. Rusya ise Ukrayna krizi ile yaşadığı fiyat düşüşleri ve Ukrayna'nın Avrupa'ya gaz kesintileri karşısında yeni arayışlara girmiştir. Ancak Rusya bu dönemde jeopolitik çıkarlarını enerji satışının üzerinde tutmuştur. Ekonomik kayıplara uğrayan Rusya kendi içerisinde bir kriz yaşarken Kırımı ilhak etmiştir. Karadeniz ve bölgesel jeopolitiği için hayati bir önemde olan alanı kendi cephesine almıştır. Ukrayna üzerinde ise Amerika'ya net mesajlar vermiştir. Bu dönemden uçak krizine kadar yaptırımlara katılmayan Türkiye Rusya için nefes alabileceği bir kapı olmuştur. En önemlisi de Avrupa Rusya'ya yaptırımlar da uygulasa unutulmamalıdır ki Avrupa'nın büyük bir bölümü Rus gazına bu dönemde daha bağımlıdır. İki binlere doğru gelişme ivmesi yakalayan ve Suriye krizine rağmen ikili ilişkilerde tarihsel olarak altın çağlardan biri yaşanırken Türkiye'nin 24 Kasım 2015'de Suriye sınırında sınır ihlali gerekçesiyle Rusya'nın Su-24 tipi savaş uçağını düşürmesi büyük bir krizi tetiklemiştir. İki lkenin Suriye politikalarındaki farklı yaklaşımlarının getirmiş olduğu dip dalgası yüzeye çıkmıştır. Bu kriz sadece iki devleti değil bölge devletleri başta olmak üzere uluslararası sistemi etkilemiştir. Türkiye'nin NATO yesi olması bu krizi boyutlandırmıştır. Yaşanan kriz ilk olarak kendisini ekonomi alanında hissettirmiştir. 2014 yılı sonu itibarıyla iki ülke arasında gerekleşin yaklaşık 31 milyar dolar

seviyesindeki ticaret hacmi yarı yarıya düşmüştür. İki ülke arasındaki ticaret kalemlerinin ağırlıklı olarak enerji, gıda ve turizm olduğunu düşünürsek etkinin sektörde geniş bir alanı ifade ettiğini görmekteyiz. Örneğin uçak krizinin yaşandığı ilk günlerde Rusya'nın doğal gaz akışını kesebileceği en çok konuşulan konuların başında gelmektedir. (Abdullah ve Babaç, 2016:2141).

Türkiye'nin yıllık ortalama %6 gibi bir oranda ekonomik büyüme yaşadığı ve buna paralel olarak % 7'ye yaklaşan yıllık enerji ihtiyacı artışının olduğu böyle bir dönemde Rusya ile yaşanan kriz Türk dış politikası açısından talihsizliktir. Çünkü Türkiye ekonomik büyüme hızını devam ettirebilmek için ucuz, sürdürülebilir ve güvenli enerjiye ihtiyaç duymaktadır. Türkiye bu krizde Rus doğal gazının müşterisi konumunda olmasına rağmen enerji alanında büyük kayıplar yaşamıştır. Rusya ile başlatılan bugünün en büyük enerji ve silah gücü olan nükleer enerji çalışmaları sektöre uğramıştır. Bununla birlikte Rusya'dan Türkiye'ye satılan doğal gaz 2016 yılında %7,5 oranında düşmüştür. Önceki dönemlerde doğal gaz satışında fiyat düşüşlerini öngören Rus Gazprom şirketiyle Türkiye'ye gaz ithal eden özel şirketlerin fiyat görüşmeleri 2016 için olumsuz sonuçlanmıştır. Türkiye'nin en çok dış harcama yaptığı kalemlerin başında gelen enerjide en ufak bir fiyat artışının veya fiyat düşüşünün ekonomiye etkileri çok fazladır. Doğal olarak Türkiye enerjide bu olumsuzluğu da yaşamıştır. Uçak krizi sebebiyle Türkiye enerji kaynaklarını yüksek fiyattan almaya devam etmiştir. Enerji fiyatlarındaki yüksek fiyat dolaylı olarak üretimi ve üretilen ürünlerin fiyatlarını etkilemiştir. Sadece bu değerlendirmeye görülmektedir ki Rusya doğal gaz satışını tamamen sıfırlamadan azaltma ve fiyat politikalarıyla Türkiye'ye yaptırımlar uygulamıştır.

Rusya'ya karşı Türkiye'nin elindeki kozlara baktığımızda Rusya'nın tarımsal ürünlere duyduğu başlığı ilk sırada görmekteyiz. Ancak bu tarımsal kaynaklar etkili aktörler olamamıştır. Tam tersi Türkiye'nin zararına yol açmıştır. Çünkü tarımsal bu kaynaklar zengin ve çeşitliliği bol kaynaklar olarak görülmektedir. Rusya bu kaynakları başka ülkelerden de temin edebilme imkânına sahiptir. Ancak Türkiye doğal gaz da LNG alanında gelişmediği sürece Rusya'ya bağımlı bir ülkedir.

Uçak krizinin devamında Rusya ilk olarak Türkiye'nin özür dilemesini ve zararlarını karşılamasını isterken esas silahı olan ekonomik yaptırımları hızla devreye sokmuştur. Türkiye için önemli bir kaynak olan turizm gelirlerini düşürmek için Rusya

vatandaşlarını Türkiye'ye gitmemeleri konusunda uyarmıştır. Bunlarla birlikte Rusya'nın askeri yaptırımları da olmuştur. Özellikle Türkiye'nin terörle mücadelede en önemli adımı olan sınır ötesi hava hareketlerinde sınır ihlallerinde Rusya'nın gereken cevabı vereceği bildirilmiştir. Karadeniz'de ve en önemlisi de yeni enerji kaynaklarının keşfedilmeye başlandığı Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin hareket sahası daraltılarak Türkiye-Rusya ilişkileri dönemin en kötü koşullarına indirilmiştir. Ayrıca Türk vatandaşları için uygulanan vize muafiyeti kaldırılmış ve Rusya'da yatırım yapmış sermaye gruplarına zorluklar çıkartılarak baskılar yapılmıştır (Demir, 2016:146).

Türk ekonomisi Rusya'nın uygulamış olduğu yaptırımlarla da bu dönemde durağan bir hal almıştır. Bir de Türkiye'de 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişiminde bulunulması ekonomiyi sarsarken Türkiye'nin dış politikasında da değişikliklere fırsat penceresi açmıştır. Atlantikçi çizgi ile Rusya'nın Suriye'de olmasını istemeyen ve Suriye'nin mevcut hükümetinin değişmesini isteyen Türkiye hükümeti darbe girişimini Amerikancı bir rota olarak yorumlamış ve kendisine yeni bir konum belirleme çabasına girmiştir. Özellikle Rusya ile bozulan ilişkilerin oluşturduğu zararı gören ve Suriye politikasının getirmiş olduğu ekonomik ve toplumsal yükün farkına varmaya başlayarak Suriye politikasında Rusya'nın çözümlerine yaklaşan Türkiye Temmuz 2016'dan sonra Rusya ile ilişkileri düzeltmenin yol ve yöntemlerini aramıştır (Topsakal, 2016:49).

Uçak krizinin açmış olduğu en önemli başlık kuşkusuz enerjidir. Çünkü iki ülkenin ticaret ilişkilerinde ağırlık enerji alanındadır. Doğal gaz devi olan Rusya en çok doğal gaz ihracatını Almanya'ya yaparken ikinci sırada Türkiye gelmektedir. Türkiye'de bu dönemde yaklaşık olarak 27 milyar metreküp ithalatıyla en fazla doğal gaz aldığı ülke Rusya'dır. Ayrıca en önemli petrol ihracatçısı üç ülkeden biri olan Rusya Türkiye'nin petrol ithal ettiği üçüncü ülkedir.

Enerjiden Türkiye'nin ulusal güvenliğine kadar birçok alanda etkilere sebep olan Türkiye-Rusya krizi Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Rusya Devlet Başkanı V. Putin'e 27.06.2016 tarihinde Rus uçağının düşürülmesi ve Rus pilotun öldürülmesi sebebiyle özür mektubu göndermesiyle ilişkilerin olumluya dönmesi için ilk adım atılmıştır. Bu adım Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemi bir dönemeç olmuştur. Hızla normalleşen ilişkilerde 09.08.2016 tarihinde Rusya'da iki ülkenin devlet başkanları bir araya gelmiştir ve doğal gaz alanında Türk Akım doğal gaz

boru hattı, Akkuyu Nükleer Güç Santrali ve bölgesel gelişmeler ele alınmıştır. Hemen hemen her alanda normalleşmeye başlayan ilişkiler kendini askeri alanda da göstermiştir. İki ülke arasındaki krizin merkezi olan Suriye konusunda dahi karşılıklı görüş alışverişinde bulunulmuştur ve en önemlisi de Türkiye'nin bölgede kendi güvenliği için tehdit olarak gördüğü terör örgütlerine karşı Fırat Kalkanı harekâtı hakkında bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca 10 Ekim 2016 tarihinde iki ülke için bir kazanım olacak olan Türk Akım doğal gaz boru anlaşması imzalanmıştır. Bir kaç ay içerisinde ilişkilerin düzeldiği hatta önceki dönemlerden daha yakın işbirliğinin başladığı bir dönemde, 19.12.2016 tarihinde Rusya Federasyonu Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu dönem sonuç olarak krizlerin ağırlıkta olduğu ve yakın işbirliğinin temellerinin yeniden atıldığı bir dönem olmuştur. Dönemin en önemli belirleyicisi kuşkusuz enerji başlığı olmuştur. Çünkü iki ülkeyi birbirine bağlayan en büyük aktör enerjidir. Bu dönemin enerji alanında en önemli sonucu Rusya'nın enerji akışını tamamen kesmeden dış politikada enerjiyi etkili bir aktör olarak kullanma imkânının anlaşılmış olmasıdır. Rusya doğal gazı tamamen kesecek ve Türkiye ısınma başta olmak üzere birçok alanda sıkıntı yaşayacak anlayışının yerini, Rusya doğal gaz üzerinden geliştirdiği hareket kabiliyetiyle ekonomi başta olmak üzere birçok başlıkta Türkiye'ye yaptırım uygulayabilecek kapasitededir anlayışı almıştır. Ayrıca Türkiye-Rusya kriz döneminde olumsuz havayı tecrübe etme imkânı yakalamıştır. Bu dönem Türkiye'nin enerjide özellikle de doğal gazda Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını da gün yüzüne çıkarmıştır. Enerjinin dış politikada etkili bir modern silah olduğu ortaya çıkmıştır. Uçak krizinden daha ağır krizlerde Rusya'nın Türkiye'ye enerji ihracatında kesintiye gitme ihtimalinin açacağı yıkımın izleri bu dönemde görülmüştür. Rusya Türkiye'nin en zayıf yanlarından birinin enerji olduğunu daha somut bir şekilde görmüştür (Çulha, 2016:295-296).

4.5. Türkiye-Rusya Arasında Yeni Bir Enerji İşbirliği: Nükleer Enerji

Türkiye ile Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin bir diğer versiyonunu nükleer enerji alanındaki iş birliği oluşturmaktadır. Boru hattı projeleri dışında farklı bir alandaki enerji serüvenini ortaya çıkaran nükleer enerji, iki ülke açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Tıpkı boru hattı projelerinde olduğu gibi nükleer alandaki gelişmelerin serüveni de 1997 yılına kadar götürülebilir. 1997 yılında Türkiye'nin iç

piyasaya yönelik doğal gazın talebi iki bölgesel güç arasında güçlü bir iş birliğine yol açmıştır. 1997'deki Mavi Akım projesinden sonra Türkiye ve Rusya arasında 7 Kasım 1997 tarihinde gerçekleştirilen Türk-Rus Ekonomi Komisyonu toplantısının ardından tarafların ilk kez nükleer enerji iş birliğinden bahsettiği görülmüştür. Özellikle tarafların enerji piyasasında iş birliğine ilişkin bir hükümetler arası anlaşma imzalamaları nükleer enerji alanında da bir iş birliği yapılabileceğine dair istekliliklerini göstermiştir. Bu noktadan bakılıp Türkiye'nin enerji ihtiyacını ithalat yolu ile sağlaması yıl bazında incelendiğinde enerji hususunda özellikle RF'ye olan bağımlılığını arttırdığını net bir şekilde görülmüştür. Yaşanan bu artış Türkiye'yi enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye yöneltmiştir. Bu açıdan Türkiye, doğal gaz ve petrol gibi hidrokarbon enerji kaynakları dışında nükleer enerji konusuna da yönelmeye başlamıştır ancak Türkiye'nin nükleer enerji alanına yönelmesi yeni bir gelişme olmayıp bu konu hakkında Türkiye'nin geçmişe dayalı bir serüveni bulunmaktadır. Türkiye'nin nükleer enerjiye yönelik çalışmaları NATO üyeliği ile birlikte 1955 yılında "Barış için Atom" proje çerçevesinde ABD ile imzaladığı anlaşmayla başlamıştır. Türkiye, 1956 yılında Atom Enerji Komisyonu'na ve 1957 yılında Uluslararası Atom Enerji Kurumu'na üye olmuştur. Nükleer Enerji Ajansı'na üye olan otuz ülke içerisinde Türkiye de bulunmaktadır. 1959 yılında nükleer enerjinin hayata geçirilmesi için de ilk mevzuat hazırlanmıştır (Arıboğan vd., 2010:249). Türkiye'nin uzun yıllardır nükleer enerji alanındaki girişimler sonuçsuz kalmış, bu girişimlerin yeniden tezahür etmesinde Rusya ile yapılan enerji ortaklığının bu alana ilişkin muhtemel bir iş birliğinin önünü açması etkili olmuştur. Türkiye kaynak çeşitlendirmek amacıyla başvurduğu nükleer enerjiye ilişkin projeyi de doğal gaz konusunda iş birliği halinde olduğu ülke Rusya ile birlikte hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu durumun olumsuz tarafları olmakla birlikte bir takım olumlu tarafları da bulunmaktadır. SSCB döneminden kalma nükleer santraller konusunda Rusya'nın sahip olduğu tecrübe, söz konusu durumun olumlu yanıtıdır. Rusya hidrokarbon kaynakları açısından stratejik gücünün önemini nükleer enerji alanında da göstermektedir. Rusya'da ilk nükleer santral 1954 yılında SSCB zamanında Obninsk'de kurulmuştur (Çelik vd., 2015:59).

Rus büyükelçiye gerçekleştirilen suikast Türkiye ile Rusya'nın arasını açmayı hedeflerken iki ülkede kriz döneminden çıkardığı dersle daha da yakınlaşmayı tercih etmiştir. Türkiye ve Rusya ilişkilerin geliştirilmesinde olumlu adımlarla ilerlemeye devam etmiştir.

Türkiye bu dönemde enerji alanında ithalatçı bir politika izlerken enerji koridoru olma hedefini de devam ettirmiştir. Türkiye'nin enerji politikaları özellikle doğal gaz alanında Avrupa ile Rusya arasında geçiş merkezlerinden bir tanesi olmaya odaklıdır. Bu sebeple Rusya ile yaşanan krizi aşan Türkiye, Ukrayna ile Rusya arasındaki çekişmeyi fırsata çevirerek enerji kaynaklarının Türkiye'den geçmesini istemektedir. Bu sayede Rusya'nın Türkiye'ye olan bağımlılığının artacağı, doğal gazın daha düşük fiyata alınacağı ve Avrupa'ya Türkiye üzerinden doğal gaz ihracatı yapılacağı hesapları yapılmaktadır. Enerji politikaları da bu şekilde geliştirilmektedir. Gelişen ilişkilerin de etkisiyle Azeri gazına verilmesi gereken önem dikkate alınmadan daha çok Rus gazına yönelmiştir. Bu dönem de yenilenebilir enerji kaynakları ise yeterince önemsenmemiştir. Esas enerji politikası Rusya'nın doğal gaz ağını Türkiye üzerinden kurulmasına odaklıdır. Türkiye'nin bu dönem enerji politikaları ile ilgili son olarak nükleer enerji başlığı önem kazanmıştır. Nükleer enerjinin az kaynakla sağlamış olduğu yüksek üretim ve ulusal güvenlikte yaratmış olduğu caydırıcı gücü hesaplanarak projenin hızlanması bu dönemde gerçekleşmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde enerji ile başlayan normalleşme ve gelişme 2017 yılında ve devamında özellikle Suriye konusunda askeri işbirliği başta olmak üzere birçok alana yayılmıştır. Suriye'de terör örgütlerine karşı ortak hareket edilmesi ve Suriye'de ateşkesin sağlanması konusunda mutabakat imzalanmıştır. Türkiye'nin bölgede yürüttüğü askeri faaliyetlerde istihbarat paylaşımında bulunulmuştur. Ayrıca ulusal güvenlik için enerjinin rolünü unutmamak gereklidir.

Altın çağlarından bir tanesini bu dönemde yaşayan Türkiye ve Rusya ÜDİK toplantısının altıncısını da 10.03.2017 tarihinde Rusya'da gerçekleştirmişlerdir. Bu toplantıda çok önemli kararlar alınmıştır. Bunlardan bazıları: 2017-2020 yıllarını kapsayan ticari, ekonomik, bilimsel, kültürel ve teknik işbirliği, iki ülkenin dışişleri bakanlığı arasında diplomatik personel yetiştirilmesi, 2019 yılının karşılıklı kültür ve turizm yılı ilan edilmesi gibi daha birçok konuda anlaşmaya varılmıştır. Bu konularda her ne kadar önemli ve ikili ilişkileri geliştirici düzeyde olsa da Türkiye-Rusya ilişkilerinin ana dinamiği enerjidir. Bu dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinde siyasi yaklaşmanın da yoğun olduğu bir dönemdir. Ön önemli başlık Suriye'dir. Suriye'de çözüm üretmek için iki ülkenin önderliğinde 23-24 Ocak 2017 tarihinde Kazakistan'ın

başkenti Astana’da yeni bir süreç başlatılmıştır. Bu süreç Suriye için çözüm niteliği taşıırken Türkiye ile Rusya’yı daha da yakınlaştırmıştır.

Bu dönemde Rusya için enerji konusunda tehlike çanları daha fazla duyulmaya başlanmıştır. ABD’nin baskıları Avrupa’yı bir yandan ABD’nin sıvılaştırılmış doğal gazına yönlendirirken bir yandan da AB ülkelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimdeki payı arttırılmıştır. Bu durum özellikle Avrupa’nın Rus gazına olan bağımlılığını azaltmıştır. Ayrıca ABD’nin kaya gazını kullanması ve kaya gazından petrol elde etmesi Rusya için büyük bir risk haline gelmiştir. Böyle bir eksenle Rusya için Türkiye’nin konumu güzergâh çeşitliliği ve kuzey-güney enerji hâkimiyeti açısından önem arz etmektedir. Öyle ki Rusya’nın enerji hâkimiyetini kırmak için ABD Türkiye’ye de kendisinden sıvılaştırılmış doğal gaz alması için baskı uygulamaktadır.

İlişkilerde 2018 yılına gelindiğinde nükleer enerji alanında yaşanan gelişmeler yer almaktadır. Rusya’nın yapımını ve işletmesini üstlendiği Akkuyu Nükleer Güç Santralinin temeli 03.04.2018 tarihinde atılmıştır. Bu ortaklık bir açıdan ilişkilerin gelişme yönünü gösterirken bir yandan da Türkiye’nin enerjide Rusya’ya olan bağımlılığının artmış olduğunu göstermektedir. İlk reaktörün 2023 yılında faaliyete geçmesi planlanan Akkuyu santralinde elde edilecek enerji ile Türkiye’nin elektrik ihtiyacının yaklaşık olarak %10’nun karşılanması planlanmaktadır. Bu santral sadece elektrik üretimi için bir fırsat olarak görülmemekte nükleer güç kaynaklı savunma sanayisiyle de tanışma konusunda bir temel olacağı düşünülmektedir.

Bu dönemin uluslararası sistemi de etkileyen en önemli politikası Türk Akım doğal gaz projesidir. Çünkü Rusya’nın enerji ile elde ettiği kazanımları zarara çevirmeyi planlayan ABD sıvılaştırılmış doğal gaz dayatmasının dışında başka yöntemlere de başvurmuştur. Bunlardan en önemlisi ve Avrupa’nın da desteklediği doğu-batı gaz projesidir. Burada temel hedef Azeri gazını Avrupa’ya Türkiye üzerinden taşımaktır. Ancak Rusya Türk Akım projesiyle şimdilik bunun önüne geçmiştir. Türkiye’nin ve Rusya’nın enerji politikaları açısından önemli bir adım da enerji alımında kullanılacak para biriminde atılmıştır. Türkiye döviz rezervlerini düşünerek, Rusya ise enerji piyasasındaki Amerikan Doları hükümdarlığını sarsmak ve ileride yıkmak için bu yöntemi geliştirmiştir. Bu tercihin her iki ülke ekonomisine de katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

2018 yılı, enerji alanında gelişmelerin yaşanmasıyla stratejik ortaklığa giden yolun kapısını aralamıştır. 2019 yılı da bu eksenle ilerlemiş ve ikili ilişkiler gelişmiştir. Türkiye başta S-400 olmak üzere ABD'nin enerji dayatmalarına karşılık dış politikada kısmen Rusya yanlısı bir çizgide durmuştur, dış politik tercih olarak da kendi çıkarlarını gözeterek adımlar atmıştır.

Bu dönem sonuç olarak krizden hızla bölgesel ortaklığa gidilen yol olarak tanımlanabilir. İki ülke arasında başta enerji başlığı olmak üzere birçok konuda yakınlaşma olmuştur. Rusya tarafının Türkiye'ye uygulamış olduğu yaptırımların birçoğu kaldırılmıştır. Enerjide ortaklık düzeyine gelinmiştir. Enerji fiyatlarının düşürülmesi yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye'nin enerji koridoru olma planlarına Türk Akım projesiyle bir adım daha yaklaşmıştır. Türkiye özellikle Rus turistlerin akınına uğrayarak ekonomisine artı değer oluşturmuştur. Suriye'de ortak çözümde yakınlaşma ve İran ile yakınlaşma bu dönemlerde bölgesel bir ortaklığı göstermiştir. ABD'nin İran'a uygulamış olduğu ambargolardan en çok etkilenecek ülke konumunda olan Türkiye Rusya ile bu sorunu aşabilecek potansiyele sahip olmuştur. Türkiye ile Rusya arasındaki enerji ilişkilerinin sadece bu iki ülkeyi etkilemediği birçok devleti etkilediği bu dönemde daha net anlaşılmıştır. Bölgede ABD'nin izlemiş olduğu enerji jeopolitiği ve politikaları zayıflamıştır. Suriye'nin bölünmesi ve bir koridorla enerji kaynaklarının ABD kontrolünde Akdeniz'e açılmasının ve Türkiye'yi bölünme tehlikesi ile karşı karşıya bırakmanın önüne set çekilmiştir. Ancak Rus gazının Avrupa'daki gücü zayıflamaya devam etmiştir. Türkiye jeopolitiğinin farkına vararak enerji kaynaklarına sahip olmasa da bir enerji ithalatçısı ülke olma potansiyeline sahiptir. Tüm bunlara rağmen Türkiye'nin tek kaynağa bağımlı olmasının getirmiş olduğu sorunlar unutulmadan önlemler alması gerektiği görülmüştür. Türkiye-Rusya ilişkileri altın çağını yaşarken bu dönemde Türkiye'nin hem enerjisinin hem de ulusal güvenliğinin bir bölümünü Rusya'ya emanet ettiği bir dönem olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesi ve stratejik ortaklığa dönüşmesinin oluşturmuş olduğu pozitif enerji fosil kaynaklar sayesinde ilişkileri daha da geliştirmektedir.

Rus gazına olan bağımlılığın yüksek olduğu bir evrede Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılama noktasında Rusya'ya olan bağımlılığını arttırması, önerilmeyen bir konudur ancak Türkiye nükleer enerji konusunda da RF ile iş birliği yapmıştır. Nükleer enerji konusunda kimi araştırmacılar tarafından verilen bilgiler nükleer enerjinin iki ülke

arasındaki iş birliğini arttıracak ve Moskova'nın Türkiye'nin enerji kaynakları üzerindeki kontrolüne yönelik bir adım olacağı ve daha güçlü bir etki getireceği öngörülmüştür.

4.6. Akdeniz'deki Yükselen Rekabetin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi

Siyasi ve coğrafi tanım olarak Akdeniz, Batı ve Doğu Akdeniz olarak ikiye bölünmektedir. Malta Adası ve Tunus'un kesiştiği yerden sol tarafta kalan hisse Batı Akdeniz, sağ tarafta kalan hisse ise Doğu Akdeniz olarak tanımlanmıştır (Kedikli ve Çalağal, 2017:122).

Akdeniz birçok medeniyete sahip olmuştur. Akdeniz'in konumuna bakacak olursak dünyanın en değerli ticaret yollarının buradan geçtiğine şahit oluruz. Akdeniz'de stratejik öneme sahip olan Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı yerleşmektedir. NATO'nun önemli olarak tanımladığı Türk boğazları, Sicilya Kanalı'nda burada yerleşmektedir (Kedikli ve Çalağal, 2017:122).

Jeopolitik öneme sahip olan Akdeniz için Mackinder ve Mahan önemli fikirlerde bulunmuşlardır. Mackinder'in kara hakimiyet teorisinde Akdeniz Kalpgah'a (Heartland) giden deniz ticaretinin önemli noktasıdır. Mahan'ın deniz hakimiyet teorisinde ise Akdeniz Karadeniz ülkelerinin dünyaya açılması için yüksek önem arz eden bir bölgedir.

Petrol ve doğal gaz devletler için hayati önem taşımaya başladıktan sonra Akdeniz'in önemi daha da artmaya başlamıştır. Akdeniz havzası da petrol ve doğal gaz güzergahlarından birisi olarak dünya devletleri için oldukça önemlidir. Soğuk Savaş döneminde bu bölge SSCB ve ABD arasında mücadelelere tanıklık etmiştir. Bu dönemde ABD ve SSCB'nin birbirine karşı keskin tutumu bölge ülkelerinde olan istikrarsızlıkları daha da arttırmıştır. Soğuk Savaş bittikten sonra da bu bölge daima savaş tehditlerine tanıklık etmiştir. ABD Ortadoğu'da oluşan bu tür risklere karşılık vermek için Akdeniz üzerinden operasyonel faaliyetlerde bulunmuştur.

21. yüzyılda Doğu Akdeniz'i jeopolitik açıdan daha da değerli kılan bu bölgenin enerji kaynakları bakımından zengin olmasıdır. 2000'li yıllarda Kıbrıs açıklarında yeni enerji sahalarının bulunmasıyla büyük devletlerin buraya ilgisi daha da artmıştır. Keşfedilen

yeni hidrokarbon kaynaklar Kıbrıs'ın güneyinde, Kıbrıs'la İsrail arasında, Kıbrıs'la Mısır arasında, Kıbrıs'la Girit Adası'nın güneydoğusunda yerleşmektedir. Akdeniz'de Kıbrıs'ın bu kadar önemli olması kendisiyle beraber sorunlar getirmektedir. Bu açıdan Kıbrıs sorununa değinmemiz gerekmektedir. 16. yüzyılda Kıbrıs'ı Venedikler idare etmekteydi. Akdeniz'de bu üstünlüğü önlemeye çalışan Osmanlı Devleti 1571 yılında Kıbrıs'ı ele geçirerek kendi topraklarına katmıştır (Açıkses ve Cankut, 2014: 1243).

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar Kıbrıs Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. Savaşın sonra Bulgaristan'da artan Rus etkisinden korkan İngilizler diplomatik faaliyetlere geçmişlerdir. Bunun asıl nedeni Rusların Akdeniz'e inmelerinin karşısının alınmasıydı. Bu dönem Osmanlı Rusya'ya karşı İngilizler'den destek talep etmiştir. 1878 yılında Osmanlı İngilizlere Kıbrıs'ı geçici olarak vermiştir. Kıbrıs Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da İngilizler'in yönetimi altında kalmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki etkisi 1950'lere kadar zayıf olmuştur. Kıbrıs'ta 1958 yılında sorunlar yeniden alevlenmeye başlamıştır. Rum-Türk çatışmasının artması üzerine Yunanistan ve Türkiye Başbakanları Zürih'te görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. 1959 yılında yapılan anlaşmada Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs'ın milletlerarası statüsünü vurgulamışlardır. 19 Şubat 1959 tarihinde de Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında anlaşma imzalanmıştır. Yapılan görüşmelerin sonunda Kıbrıs'ta Türkler'in ve Rumlar'ın eşit statüde olacağına dair anlaşmışlardır. Fakat bu anlaşmalar da sorunu çözmemiştir. 1963 yılında Rum kesimi Türkler'i imha etmek için silahlarla saldırmışlardır. 1963 yılında yapılan bu saldırı "Kanlı Noel Olayları" olarak tarihe geçmiştir. Kıbrıs Türkleri 11 yıl boyunca ağır şartlar altında yaşamaya çalışmışlardır. 1974 yılında Türkiye milliyetçi bir tutum gösteren Rum kesimine cevabı vermiştir. 14 Ağustos 1974 tarihinde Türkiye Kıbrıs'taki Türkler'e yardım ederek şimdiki sınırları çizmeyi başarmıştır. Kıbrıs'ın ele geçirilmesi ile beraber Türkiye bir bakımdan kendisini jeopolitik güvenlik altına almayı başarmıştır. Kıbrıs'ta Türkiye'nin olması onun güney sınırlarına karşı oluşabilecek tehditleri yok etmektedir. Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleriyle yaptığı ticaret yollarının korunması için de Kıbrıs'a ihtiyaç vardır. Diğer önemi ise Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de politik manevralarını arttırmaktadır (Açıkses ve Cankut, 2014: 1250-1252).

Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) karasularını 12 mil ilan etmiştir. Mısır ile GKRY arasında 2003 yılında imzalanmış sınırlandırma anlaşması Türkiye tarafından tanınmamıştır. GKRY ise cevabında 1974'te kıta sahanlığını

gösteren bir yasa çıkardıklarını bildirmiştir. 1993 Yılında ise bunu BM'ye bildirdiklerini açıklamıştır. GKRY bununla beraber 2003'te Mısır'la, 2007 yılında Lübnan'la, 2010 yılında ise İsrail'le Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlandırma antlaşmaları imzalamıştır. Sınırlandırma antlaşmaları ile GKRY 13 adet petrol ve doğal gaz arama ruhsat sahası ilan ettiğini açıklamıştır. Bu sahalardan 5'inde GKRY tarafından Türkiye'nin kıta sahanlığı ihlal edilmiştir. Diğer 8'inde ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin kıta sahanlığı bozulmuştur.

Yunanistan ise Girit, Kaşot, Rodos ve Meis hattını esas alarak deniz yetki alanı yapmayı hedeflemektedir. Yunanistan buna ilişkin olarak Mısır ve Libya ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Fakat Türkiye'nin girişimleri sonucu bu görüşmeler neticeye ulaşmamıştır. Yunanistan'ın bu istekleri uluslararası hukuk ile bağdaşmamaktadır. Yunanistan bu girişimleriyle Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den uzaklaştırmak istemektedir. Yunanistan ve GKRY'nin istekleri gerçekleşecek olursa Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye sadece 41.000 km² alan bırakılacaktır. Bu durumda Türkiye 104.000 km² deniz yetki alanını kaybedecektir (Yaycı, 2012: 19).

Bölgede diğer devlet olan İsrail ise 2010 yılında MEB antlaşması imzalamış ve sınırların olduğu koordinat listesini BM'ye göndermiştir. İsrail Tamar ve Leviathan bölgelerinin enerji kaynaklarını çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. İsrail'in isteği bu kaynakların Yunanistan ve GKRY üzerinden Avrupa'ya pazarlanmasıdır. Akdeniz'e kıyısı olmasa da büyük güç olarak bilinen ABD'nin de bu bölgede kendi çıkarları doğrultusunda izlediği politikalar vardır. ABD'nin şirketleri Nobel Enerji ve Exxonmobile İsrail ve GKRY ile anlaşarak bölgede varlığını korumaktadır. Bununla beraber ABD'nin buradaki isteklerinden birisi de Rusya'nın Avrupa üzerindeki doğal gaz baskısını azaltmaktır. Buna ilişkin olarak ABD İsrail'den ve bu bölgeden çıkarılan doğal gazın Avrupa'ya ulaştırılması konusunda kararlıdır (Duman, 2019:220).

ABD bölge enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırdığı zaman Rusya'nın Avrupa üzerindeki doğal gaz hegemonyası sorgulanmaya başlayacaktır. Diğer taraftan ABD Türkiye'ye karşı tutum da sergilemektedir. Örneğin, emekli Amiral Robert P. Girrier'in ve P. Huges'in yazmış olduğu kitapta Türkiye karşıtlığı yazılar bulunmaktadır. Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan'ın karşı karşıya gelmesi durumunda ABD ikincinin yanında yer alması gerektiği söylenmektedir. Diğer önemli ülke olan Rusya I. Petro döneminden itibaren Doğu Akdeniz'e yerleşmek istemektedir. Boğazlar üzerinden

arzularını gerçekleştirmeyi başaramayan Rusya Suriye üzerinden Akdeniz’de önemli güce sahip olmuştur. Rusya’nın burada Akdeniz’de 1971 yılından itibaren askeri üssü vardır. 2006 yılından itibaren bu bölgede gücünü daha da arttırmayı başarmıştır. 2009 yılından itibaren de Tarsus Limanı’na yüksek tonajlı savaş gemileri konuşlandırmaya başlamıştır. Bununla beraber Rusya 2017 yılında itibaren bu deniz limanına nükleer füze taşıma gücüne sahip olan savaş gemileri konuşlandırmıştır. Rusya’nın Suriye’de askeri varlığının olduğu diğer liman ise Lazkiye’dir. Rusya Doğu Akdeniz’de daha da güçlü olmak için Mısır’la da ikili ilişkilerini arttırmıştır. Bunun sonucunda 2016 yılında Mısır’la beraber Rusya ortak tatbikat düzenlemeyi başarmıştır (Özdemir, 2018:11).

Rusya Doğu Akdeniz kıyısında bulunan Libya ile de ilişkilerini arttırmaktadır. Libya İç Savaşı’nda Rusya Fransa ile beraber Hafter güçlerini desteklemektedir. Petrol ve ekonomik çıkarları dışında Doğu Akdeniz’de de gücünü arttırmak istemektedir. Mısır, Suriye ve Libya gibi ülkelerle ilişkilerini yüksek seviyeye getirerek Avrupa’yı güneyden kuşatmaya çalışmaktadır.

Doğu Akdeniz’de boru hatlarının olması da Rusya’nın dikkatini çekmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) hattının devreye girmesinden sonra Akdeniz Hazar’ın doğusundaki ülkeler için önemli bir ithalat ve ihracat yerine çevrilmiştir. Sadece Türkiye üzerinden Akdeniz’e çıkan petrol miktarı 170 milyon ton olarak bilinmektedir. Bu ise 2010 yılında dünya petrol tüketiminin %7’sine denk gelmektedir. Doğu Akdeniz Ortadoğu ve Hazar bölgesinden çıkarılan petrolün Avrupa’ya taşınmasında büyük rol oynamaktadır. Rusya bu bölgede politik gücünü arttırdığı takdirde Avrupa’ya karşı önemli bir kazanımlar elde etmiş olacaktır.

Türkiye bu jeopolitik rekabet içerisinde Libya ile anlaşma yaparak önemli gelişme sağlamıştır. 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye’nin Libya ile yaptığı anlaşma bu açıdan çok önemli olmuştur. Türkiye’nin imzaladığı bu anlaşmayla deniz yetki alanları Libya’ya kadar uzanmıştır. Bu anlaşmanın diğer önemi ise Türkiye’nin resmi olarak kendi deniz yetki alanlarını ifade etmesidir. Libya ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmadan sonra Rusya, ABD ve AB ülkeleri olumsuz tepkiler verdiği açıklamıştır. Bu anlaşmayla beraber Doğu Akdeniz’den Avrupa’ya gelecek olan boru hattı en kısa yolla Türkiye üzerinden geçmektedir. BM’de tanınan Libya hükümeti ile Türkiye’nin bu anlaşmayı imzalamış olması büyük önem taşımaktadır. Rusya bu durumda Türkiye için önemli devletlerden birisidir. BM Güvenlik Konseyi olarak Rusya’nın gelecekte

Türkiye ile beraber Doğu Akdeniz’de hareket etmesi çözülebilecek diğer sorunlarla doğrudan bağlıdır. Jeopolitik mücadele alanlarında (Suriye, Libya) iki devlet anlaşabileceği takdirde Doğu Akdeniz’de de birlikte hareket edebilirler. AB ve Amerika’nın Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de dışladığı açıkça görülmektedir. Türkiye buna karşı olarak Rusya ve Çin’e yaklaşabilir. Fakat bunun Türkiye’ye karşı olumsuz etkileri de önceden iyi değerlendirilmelidir (Özekin, 2020:43).

4.7. Rusya’nın Suriye Politikasının Türkiye’ye Etkisi

Suriye’nin Akdeniz’deki varlığı Rusya için çok önemlidir. 1971 yılından itibaren Rusya Suriye’nin deniz limanlarında üslere sahip olmuştur. 2020 yılında da bu üsler Rusya’nın eski Sovyet ülkelerinden başka üslere sahip olduğu yegane bölgedir. Rusya’nın Suriye’ye müdahale etmesinin sebeplerinden birisi de budur. Rusya Suriye üzerinden “Sıcak Denizlere İnme” politikasını başarıyla uygulamıştır.

Ekonomik ilişkiler bakımından Suriye Rusya açısından önemli ülkelerdendir. 2012 yılında Rusya ve Suriye arasında dış ticaret 655,9 milyon dolara kadar yükselmiştir. Fakat Suriye’de iç savaşın başlamasından sonra ekonomik ilişkiler %42,6 oranında gerilemiştir. Bununla beraber Suriye Rusya açısından önemli bir silah pazarı olarak düşünülmektedir. Rusya Suriye’ye 2005-2010 yıllar arasında 2,5-3 milyar dolar değerinde silah satmıştır. Bununla beraber Amerika ve İsrail’in baskılarına rağmen, Rusya Suriye’ye S-300’leri de satmayı başarmıştır. Arap Baharı’nın etkisinin yeni olduğu dönemlerde Rusya Suriye’ye 1 milyar dolarlık ağır teknolojileri satmıştır (Kemaloğlu, 2013:62).

ABD ve AB tarafından yaptırımların uygulanmasından sonra Suriye ile ilişkilerini yükselten devletlerden birisi Rusya’dır. Rusya’nın Suriye ile ilişkilerinin olmasının diğer bir sebebi ise ABD’nin liderliği ile yönetilen tek kutuplu dünya sistemine karşı olmasıdır. Rusya Suriye’deki varlığını kullanarak Ortadoğu’da ve uluslararası arenada SSCB’nin kaybettiği prestije yeniden sahip olmak istemektedir. Rusya, Suriye İç Savaşı zamanı terörizme karşı koalisyon oluşturarak yeni bir eksen yaratmayı başarmıştır. İran, Irak ve Rusya Suriye’de ve Irak’ta DAESH’e karşı birlikte hareket etmişlerdir. İlk defa olarak terörizme karşı ABD’nin liderlik etmediği bir koalisyonun olması Rusya’nın bölgedeki diplomatik ve askeri olarak aktifliğini kanıtlamaktadır.

Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na doğrudan katılmasından sonra Esad'ın iktidarı güçlenmiştir. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na katılmasından sonra Moskova ve Ankara arasında ciddi sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Rus SU-30 uçağının Türk hava sahasını ihlal etmesinden sonra Türkiye Rusya'yı sert biçimde uyardığını açıklamıştır. Bunun üzerine Rusya'ya NATO'ya başvurarak ciddiyetini göstermiştir (Erşen, 2016:157).

24 Kasım 2015 Tarihinde ise Türkiye kendi sınırını ihlal eden Rus savaş uçağını düşürdüğünü açıklamıştır. Türkiye uçağı düşürmeden önce 10 kez Rus savaş uçağını uyardığını ifade etmiş, delillerini NATO'ya sunmuş ve destek aldığını açıklamıştır. Fakat Rusya tarafı bunu reddederek Türkiye'den tazminat ve özür talep ettiğini açıklamıştır. Uçak Krizi'nden sonra Türkiye ve Rusya ilişkilerinde keskin düşüş yaşanmıştır. İlişkilerin kopması ekonomik, siyasi, turizm ve diğer alanları da etkilemiştir. Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde önemli başlıklardan birisi de turizmdir. Türkiye'yi 2010 yılından itibaren 3 milyondan fazla Rus turist ziyaret etmiştir. 2012 Yılında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 3,5 milyondan daha fazla olmuş, 2014 yılında ise bu rakam 4,5 milyona ulaşmıştır. Rusya'nın ekonomik durumları nedeniyle 2015 yılında %20 düşüş yaşanmıştır. Uçak Krizi'nden sonra Rusya Türkiye'ye yaptırım uygulamış ve turistlerin sayısında önemli düşüşler yaşanmıştır. Rus şirketlerinin hukuki düzenlemelerinden sonra 2016 yılında 1 milyondan az Rus turist Türkiye'yi ziyaret etmiştir. İlişkilerin normalleşmeye doğru ivme kazanmasının ardından 2017, 2018 yıllarında Rus turistler yeniden Türkiye'yi ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu yıllarda Türkiye'ye gelen en fazla turist yine Rusya'dan gelmiştir. 2019 Yılında ise ilk defa olarak Rusya'dan Türkiye'ye 7 milyondan fazla turist gelmiştir.

İki ülke arasındaki diplomatik krizin etkisi enerji sektörüne de yansımıştır. Türkiye ile Rusya arasında enerji projeleri krizin etkisiyle askıya alınmıştır. Türk Akımı projesi de durdurulmuştur. Bunun üzerine Rusya Türkiye'ye ettiği %10.25 indirimi de askıya alacağını açıklamıştır. Türkiye Rusya'nın doğal gaz akımını durduracağını düşünerek yeni yollar aramaya başlamıştır. Fakat Rusya Ukrayna Krizi'nde olduğu gibi doğal gaz akımını kesmemiştir. Rusya'nın doğal gaz akımını kesmemesinin sebeplerinden birisi bütçesinin buradan önemli kazançlar elde etmesidir. Rusya bu dönemde daha çok Türkiye'yi cezalandıracak adımlar atmıştır (Kakışım, 2019:83).

Krizin sona ermesinden sonra ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye ile Batı ülkelerinin ilişkilerinde düşüş yaşanırken, Türkiye-Rusya arasındaki ikili ilişkiler artmaya devam etmiştir. Özellikle darbeden sonra ilk arayan liderin Rusya Devlet Başkanı Putin olması ilişkilere ivme kazandırmıştır. Enerji sektöründe ilişkilerin artmasına ilk örnek Türk Akımı olmuştur. Türk Akımı Türkiye'nin doğal gaz konusunda Rusya'ya bağımlılığını arttırmıştır. Türkiye bu projede geçiş ülkesi olmuştur.

Enerji sektöründe diğer adım ise Akkuyu nükleer enerji santrali projesi olmuştur. İkili ilişkilerin artmasının ardından Türkiye tarafı projeyi gerçekleştiren firmalara birçok avantaj sağlamıştır. Akkuyu nükleer enerji santrali sayesinde Türkiye'nin %10 elektrik ihtiyacı karşılanacağı söylenmiştir (Kakışım, 2019:85).

Rusya'nın Suriye'de askeri ve diplomatik varlığı güçlendikçe bölge ülkeleri daha çok onunla anlaşmalar yapmaya başlamışlardır. Türkiye de bu devletlerden birisidir. Başlangıçta Suriye Krizi'nin çözülmesi için Cenevre'de devletler toplanmaktaydı. Rusya'nın artan etkisinden sonra Suriye Krizi'nin Rusya ile stratejik müttefik olan devletlerin arazilerinde çözülmek istendiğini görmekteyiz. 2017 yılında Astana görüşmeleri bu anlamda büyük adımlardan birisidir. Astana görüşmelerinde İran, Türkiye ve Rusya'nın bölgedeki çatışmanın durdurulması için gerekenleri yapması ve ateşkesi yeniden sağlaması önemli adımlardan birisidir. Bununla beraber üç devlet Suriye'de oluşan radikal gruplara karşı birlikte mücadele edeceğini bildirmiştir. Üç devletin girişimleri sayesinde ülkeye insani yardımlar gönderilmiştir.

Rusya'nın bölgedeki gücünün artması İdlip'te gerginliğin artmasına neden olmuştur. Rusya bu bölgedekileri terörist olarak adlandırarak onların imha edilmesi gerektiğini vurgulamış ve Suriye'nin toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştır. İdlip'te artan gerginlik Türkiye ve Rusya'yı yeniden diplomasi alanında karşılaştırmıştır. Rusya'nın Soçi kentinde iki ülke başkanı bir araya gelmişlerdir. 2018'in Eylül ayında imzalanan anlaşmayla beraber İdlip'te gerginliğin azaltılması gerektiği vurgulanmıştır. Rusya tarafı saldırmayacağını ve statüko taraftarı olduğunu söylemiştir. Rusya 15 Ekim 2018'e kadar bölgeden terörist gruplaşmaların çıkarılması gerektiğini de söylemiştir. Önemli olan M4-M5 otoyolunun güvenliği korunacak ve trafiğe açık tutulacaktır. Güvenli bölgelerde Türk ve Rus askerler birlikte görev yapacaklardır.

İlerleyen zamanlarda Soçi’de yapılan anlaşma Suriye devlet başkanı Esad’ın saldırılarıyla geçersiz olmaya başlamıştır. Esad önemli bölgeleri ele geçirmiştir. M5 yolunu kontrolü altına almıştır. Türkiye ise Esad’a Soçi anlaşması zamanı yapılan sınırlara dönmesi gerektiğini söylemiştir. Fakat Esad bunu uygulamamıştır. Şubat’ın sonunda İdlib’de 33 Türk askerinin şehid edilmesinin ardında Türkiye rejime cevap vermiştir. Bundan sonra Türkiye ve Rusya yeniden diplomatik yollarla sorunu çözmeye başlamıştır. Soçi kentinde yapılan yeni anlaşmayla beraber bölgede ateşkes yeniden oluşmuştur.

SONUÇ

Türkiye, ekonomik büyümesi, nüfus artışı ve teknolojik gelişmeleriyle enerjiye daha fazla gereksinim duymaktadır. Ancak fosil yakıtlar bakımından fakir bir ülke olan Türkiye, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmada ilerleme kaydedememiştir. Enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların oranı çok düşüktür. Geçmişten gelen birikimi ile hidroelektrik üretiminde belirli bir noktaya gelmesine rağmen bu kaynağın yağmurlarla ve su rezervleriyle bağlantılı olduğu unutulmamalıdır. Türkiye'nin su açısından da fakir bir kuşakta olduğunu göz önüne aldığımızda bu yöntemin de ihtiyaçlara tam anlamıyla karşılık vermediğini görmekteyiz.

Dünya'daki fosil enerji kaynakları hızla tükenmektedir. Bu durumun farkında olan özellikle gelişmiş ülkeler ve bazı gelişmekte olan ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarına ve nükleer enerjiye yönelmektedir. Türkiye, yenilenebilir kaynaklar açısından Dünya'nın en zengin kaynaklarına sahip bir konumda yer almaktadır. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarında üretebileceği potansiyel yüksektir. Ancak bu kaynakların üretimi için teşvikler ve kamu politikaları yeterli değildir. Ayrıca Türkiye yenilenebilir enerji kaynaklarının enerjiye dönüştürülmesinde kullanılan araç gereç bakımından da yerli sanayide gelişmemiştir.

Nükleer enerji tüm risklerine rağmen bu çağın en ucuz ve en verimli enerji kaynağıdır. Fransa enerji ihtiyacının yaklaşık olarak %72'sini nükleer enerjiden karşılamaktadır. Yine Dünya'da enerji ihtiyacı en hızlı artan ülke olan Çin de ihtiyaçlarını karşılamak için nükleer enerjiye yönelmektedir. Türkiye nükleer enerji ve nükleer silahta gelişmemiştir. 2010 yılında Rusya ile yapılan anlaşma çerçevesinde ilk adımları atılan nükleer enerji Türkiye'ye katkı sağlayacaktır. Ancak kurulacak olan nükleer santralin kurulum ve işletme hakkının tamamen Rusya'ya verilmesi büyük bir risktir. Türkiye'nin nükleer enerji hafızasının gelişmesine katkısının az olacağı bu yöntem dahilinde Rusya'nın santrali söküp Türkiye'den çıkarma yükümlülükleri bulunmaktadır. Yani her ne kadar Japonya ile de bir santralin kurulması üzerinde anlaşmaya varılsa da şimdilik görünen Türkiye'deki nükleer gücün Rusya'ya teslim edildiği gerçeğidir. Ayrıca nükleer enerjinin Türkiye gibi bir ülke tarafından tercih edilmesinin gereklilikleri de topluma tam olarak anlatılamamıştır. Toplumsal olarak nükleer enerji alanında sürekli kazalar ve riskler değerlendirilerek olumsuz bir hava oluşturulmuştur. Nükleer enerjinin pozitif yönleri çok anlatılamamıştır. Geldiğimiz süreçte Türkiye bu koşullar karşısında

enerji kaynaklarına ulaşma yolunda büyük oranda ithalatı tercih etmiştir. Kuşkusuz bu yöntem de bir çözüm politikasıdır. Ancak bu politikada dikkat edilmesi gereken birçok değişken bulunmaktadır. Özellikle ithalatta kaynak çeşitliliği ve sürekliliği dikkate alınmalıdır.

Enerji ithalatında yöntemler çoğunlukla kaynakların çeşitlerine göre değişmektedir. Ham petrol ithalatında her ne kadar boru hatları kullanılsa da büyük çoğunlukla ithalat deniz ve kara araçlarıyla yapılmaktadır. Ancak doğal gaz bu duruma pek müsait değildir. Sıvılaştırılmış doğal gaz tesisleri yeni yeni gelişmeye başlasa da, Dünya genelinde boru hatlarıyla taşımacılık tercih edilmektedir. Şuan için doğal gaz, boru hatlarıyla taşımacılığa bağlı bir enerji kaynağıdır. Bu sebeplerle Türkiye için özellikle enerji ihtiyacını karşılamada en fazla başvurduğu kaynak olan doğal gazda çevre ülkelerin rezervleri oldukça önemlidir. Bununla birlikte Türkiye'nin doğal gaz devi olan komşu ülkeleri Rusya, İran ve Azerbaycan'la olan siyasi ilişkileri de belirleyicidir.

Bugün Türkiye en fazla doğal gaz ithalatını Rusya'dan gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte en fazla doğal gaz boru ağı bağlantısı da Rusya ile bulunmaktadır. Rus gazının Almanya'dan sonra en büyük alıcısı olan Türkiye Rusya'ya yüksek miktarda dövizle ödeme yapmaktadır. Petrolde ise ABD'nin İran'a uyguladığı ambargo öncesi verilere göre ilk iki sırada İran ve Irak yer alırken Rusya Türkiye'nin en çok petrol ithal ettiği üçüncü ülke konumundadır. İran'a uygulanan yaptırımların uzun soluklu sonuçlarında ise Türkiye'nin Rusya ve Irak'tan alacağı ham petrol miktarının artacağı sonucuna ulaşmak gayet doğaldır. Bu kaynaklara Rusya'nın Türkiye'de yapacağı nükleer güç santralini de eklediğimizde Türkiye'nin enerjide Rusya'ya olağan koşullardan daha fazla bağımlılığın olduğu sonucuna ulaşmaktayız.

Türkiye-Rusya ilişkileri enerji merkezli ilişkiler ağına sahiptir. Türkiye kıt kaynakları karşısında fosil kaynak ihtiyacını ithalat yolu ile karşılamaktadır. Bu da doğal olarak enerjinin maliyetli bir şekilde temin edilmesi başta olmak üzere birçok olumsuzluğa neden olmaktadır. Dünya'nın bir numaralı doğal gaz devi ve petrol ihracatında Dünya'da üçüncü sırada gelen Rusya için ise bu kaynakları başta Avrupa olmak üzere çeşitli ülkelere satmak için güzergâha ihtiyacı vardır.

Özellikle son yıllarda ortaya çıkan Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının varlığı uluslararası sistemin aktörlerinin ve çevre ülkelerinin dikkatini bu bölgeye çekmelerine

sebepe olmuştur. Türkiye kuşkusuz bu kaynakların bir bölümünün sahibi olabilme konumundadır. Ancak başta ABD olmak üzere Yunanistan, İsrail ve Mısır Türkiye'nin buradaki çalışmalarını kırma yönünde birlikte çabalar harcamaktadır. Bu noktada Türkiye'nin kendisine bir cephe oluşturması her geçen gün bir gereklilik haline gelmektedir. Rusya bu kaynakları çıkartma tecrübesiyle ve Suriye'de askeri üsleri bulunması itibarıyla ortaklığa en yakın ülkedir. Yine bu ittifaka Azerbaycan'ın, İran'ın, Irak'ın ve Çin'in de katılımı ile bir cephe oluşturulması gereklidir.

Bu ittifakın temel amacı başta Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak ve ittifak içerisindeki ülkelerin enerji ihtiyaçlarına karşı birlikte çözüm üretmektir. İkinci amaç ise uluslararası enerji piyasasında birlikte hareket ederek sektöre hâkim olmaktır. Üçüncü amaç fosil yakıtların bitecek olması karşısında ortak araştırma ve geliştirme grupları kurularak yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde çalışmalar yürütmektir. Dördüncü amaç ise nükleer enerji tecrübesi olan ülkelerin bu tecrübelerini ittifak cephesinde yaymak ve geliştirmektir.

Son yüzyıllarda yaşanan gelişmeler ışığında enerji dış politikada güçlü ve caydırıcı bir aktör olarak uluslararası sistemin merkezine yerleşmiştir. Enerji kaynaklarına sahip egemen ülkeler bu gücü diğer ülkelere karşı aktif olarak kullanmaktadır. Türkiye-Rusya ilişkilerinde de enerji başlığı masa başında Rusya'nın elini güçlendiren en önemli aktördür. Çünkü bugün Türkiye-Rusya ilişkileri karşılıklı enerji ilişkileri temeline oturmuştur. Karşılıklı ticarete en büyük kalemi enerji oluşturmaktadır. Rusya'nın enerji fiyat politikaları Türkiye'nin ekonomisi üzerinde etkiye sahiptir. Ulusal güvenlikten toplumsal hayatın her alanına kadar enerji bağımlılığı Rus kaynakları üzerinde toplanmaktadır. Türkiye'nin elindeki en önemli avantaj ise Rus gazının ikinci en büyük müşterisi olmak ve Rus gazının Avrupa'ya açılmasını sağlayan kapılardan biri olmasıdır.

Yukarıdaki değerlendirmelerin ve Türkiye'nin 2013 sonrası izlediği ithalat tercihli enerji politikası ışığında enerjinin Türkiye-Rusya ilişkilerine olan etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- İki ülke arasındaki kriz dönemlerinde politikalar Rusya'nın lehine olmuştur. Türkiye'nin aşırı bağımlılığını fırsata çeviren Rusya gaz akışını tamamen kesmeden azaltma ve fiyat artırma politikalarıyla yaptırım uygulamıştır.

- Kriz döneminde Türkiye'nin enerji alanındaki kamu politikalarının yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır. Böylece Rusya ile olan enerji ağına ek ağların kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır.
- Kriz döneminde enerji alanında karşılıklı bağımlılığın çok yüksek olması ilişkilerin tamamen kopmasının önüne geçmiştir.
- Türkiye'nin izlemiş olduğu enerji politikalarının kriz döneminde çaresiz kaldığı ortaya çıkmıştır.
- İki ülke arasındaki ilişkilerin olağan seyrettiği ve stratejik ortaklık noktasına geldiği dönemlerde enerji politikaları işbirliğinin simgesi olmuştur.
- Türkiye'nin izlemiş olduğu enerji politikaları ortaklık döneminde Rusya için enerji alanında bir saha oluşturmuştur.
- Rusya Türkiye'de nükleer güç inşa etme fırsatı yakalamıştır.
- Rus gazının Avrupa'ya iletilmesinde daha güvenli bir hat olan Türkiye Rusya'nın kaygılarını gidermiştir.
- Enerji ilişkileri bölgesel sorunların aşılmasında ve ortak çözümde hareket edilmesine zemin hazırlamıştır.
- Türkiye'nin özellikle son yıllarda tercih ettiği kamu politikaları ile yenilenebilir enerji kaynaklarının yerini Rus gazı almıştır.
- Türkiye'nin izlemiş olduğu enerji politikaları ve siyasi yakınlaşma Rusya'nın da tercihleriyle Türkiye'nin enerji geçiş merkezi olma politikasına katkı sağlamıştır.
- Türkiye'nin uygulamış olduğu enerji politikaları karşısında Türkiye ile ilişkilerin gelişmesi Rus turistlerin Türkiye'yi tercih etmesine zemin hazırlamıştır.

Yukarıda Türkiye'nin enerji alanındaki uyguladığı kamu politikalarını etkilerinden bazılarını sıraladık. Bu sıralamada da daha net görülmüştür ki Türkiye enerjide Rusya'nın iki dudağının arasına bağımlı haldedir. Egemen bir ülke için bu bağımlılık çok yüksektir. Mutlaka Türkiye Rusya'dan enerji ithal edecektir. Fakat bu politikaların sürdürülebilir olmadığı görülmelidir.

Türkiye enerji ilişkilerindeki tüm bu eksileri ve artıları gözlemleyerek enerji politikasında iki başlık altında değişikliklere gitmelidir. Bu iki başlık ulusal ve uluslararası politikada izleyeceği yöntemleri kapsayacaktır. İç politikada enerji alanındaki kamu politikalarında devrim niteliğinde değişikliklere gitmelidir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının özellikle rüzgâr ve güneş enerjisinin, 2030 yılına kadar enerji tüketimindeki payını hızla katlamalıdır. Enerji ithalatı azaltılmalı ve toplumun topyekûn yenilenebilir enerji üretmesi teşvik edilmelidir. Ekonomiye artı değer sağlanmalıdır. İletim hatları hızla yenilenmeli ve alt yapı geliştirilmelidir.

Enerji politikaları ile ilgili en önemli değişiklik ise kamunun sektördeki payında yapılmalıdır. Enerji en başta ulusal güvenlik meselesidir. İletim yükü ancak kamunun yüklenebileceği bir hizmettir. Enerjiye ulaşmak insanın temel haklarından bir tanesidir. Enerji fiyatlarının kontrolü ekonomik büyüme ile doğrudan ilişkilidir. Tüm bu sebeplerle enerji piyasasında kamunun payı şimdilik %60'ta tutulmalıdır. Çünkü enerji özellikleri itibarıyla tamamı ile kamusal bir maldır. %40'lık oran yabancı sermayenin ve yerli sermayenin yatırımları için yeterlidir. Unutulmamalıdır ki özel yatırımcı elektrik enerjisinde kâr elde etmediği zaman bu sektörü terk edecektir. Ancak devlet ve toplum enerjiiyi kullanmaya devam edecektir. Enerji temel bir ihtiyaçtır ve kamu bu ihtiyacı karşılamakla yükümlüdür.

Türkiye'nin iç politikada yapmasını önerdiğimiz bu değişiklikler kuşkusuz ekonomisinin büyük bir bölümünü enerji kaynaklarını satarak oluşturun Rusya için olumsuzluk oluşturacaktır. Türkiye-Rusya ilişkileri olumsuz etkilenecektir. Buna karşılık hala Dünya'nın en önemli enerji kaynakları olan fosil yakıtlarda söz sahibi olabilmek önemlidir. Rusya gibi bir enerji devi ile birlikte uluslararası bir yapılanma tüm tarafların faydasına olacaktır. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları üzerinde Türkiye'ye karşı kurulan cepheye karşı daha güçlü bir cephe kurulmuş olacaktır.

Sonuç olarak Türkiye-Rusya ilişkilerinde 2013 sonrası dönemde ilişkiler ağı enerji üzerinedir. Enerji kaynakları dış politikada önemli bir silahtır. Kuşkusuz bu silah ilişkilerin en belirleyici aktörüdür. Türkiye-Rusya ilişkileri enerji ilişkilerinin gelişmesi veya gerilmesi ilişkisidir. Ancak mevcut enerji politikalarının getirmiş olduğu dezavantajları Türkiye yaşamaktadır. Bu durumun Türkiye lehine düzenlemelere gidilmesi ikili ilişkilerin faydasına olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abbasigil, S. Ö. (2016). Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 50-83.
- Abdullah, A. ve E. Babaç. (2016). Ekonomik Açıdan Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Türkiye İle Yaşanan Uçak Krizinin Etkileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2134-2143.
- Açıkses, E. ve A. Cankut. (2014). Kıbrıs Meselesinin Tarihesel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri. *Turkish Studies*, 9(4), 1241-1259.
- Akçakaya, M. ve A. Özdemir. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 53(3), 922-944.
- Akçay, E. Y. (2016). Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 47, 45-58.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar. *Bilig*, 79, 253-272.
- Arıboğan, D. Ü. ve M. Bilgin. (2009). New Energy Order Politics (Neopolitics): From Geopolitics to Energeopolitics. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(20), 109-132.
- Arıboğan, D. Ü., G. Ayman ve B. Dedeoğlu. (2010). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ataçay, M. N. (2016). Türk-Çin İlişkileri: Türkiye-Rusya Krizinin Etkileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 37-56.
- Ateş, D. ve G. S. Gökmen. (2013). Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 45-71.
- Ayhan, V. (2006). *İmparatorluk Yolu/Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Balaam, D. N. ve B. Dillman. (2015). *Uluslararası Ekonomi Politika Giriş*. (Çev.) Nasuh Uslu, Ankara: Adres Yayınları.

- Batı, O. (2014). Küresel Isınma Konusunda Karbon Vergisi Etkisi'nin Değerlendirilmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 267-278.
- Bayar, Y. (2008). *Rusya'nın Enerji Politikaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraç, N. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 130-144.
- Baysoy, E. (2009). Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(10), 59-82.
- Budak, T. (2013). Orta Asya'da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 5(9), 125-142.
- Can, E., S. Y. Özmutlu ve C. Aykaç. (2019). Politik İklim Değişikliklerinin Ülkelerarası Ticaretle İlişkisi: Türkiye Rusya Uçak Krizi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *Journal of Political Sciences*, 28(1), 1-18.
- Cankara, P. Ö. ve Y. Cankara. (2007). Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Yapılan Değişiklikler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 193-212.
- Caşın, M. H. ve G. S. Derman. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları.
- Civelekoğlu, İ. (2008). *Rusya'nın Enerji Politikaları ve Türkiye'ye Etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, B. B. (2010). "İran-İsrail Ekseninde, Türk Dış Politikasının Analizi". (Ed.) C. Yenigün ve Efegil E. *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çakmak, N. (2018). *İdare Hukuku Açısından Yenilenebilir Enerji*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Çelik, İ., A. Çeker, ve R. Belge. (2015). Nükleer Enerji: Türkiye ve Dünya Ölçeğinde Bir Değerlendirme. *Yeni Fikir*, 6(15), 52-64.

- Çelikpala, M. (2007). 1990’lardan Günümüze Türk Rus İlişkileri. *Avrasya Dosyası*, 13(1), 267-298.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında ABD: Rızaya Dayalı Hegemonyadan İmparatorluk Düzenine. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 203-219.
- Çomak, H., C. Sancaktar ve Z. Yıldırım. (2015). *Enerji Diplomasisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Çulha, E. (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Kronolojisi (1991-2017). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 287-298.
- Demir, A. F. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 139-151.
- Doster, B. (2017). *Türkiye Kime Kalacak*. İstanbul. Asi Kitap.
- Dugin, A. (2017). *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*, (Çev.) Ayşe Yıldız, Ankara: Kaynak Yayınları.
- Dugin, A. (2018). *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*. (Çev.) Ayşe Yıldız, İstanbul, Küre Yayınları.
- Duman, S. (2019). Doğu Akdeniz’de Emperyal Girişimler ve Türkiye. *Karadeniz Araştırmaları*, 16(62), 213-230.
- Erdoğan, S. (2016). *Arz Güvenliği Bakışı ile Türkiye’de Enerji Politikaları*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Ergün, O. ve V. Kurban. (2020). *Jeopolitik Şekillendirme ve Türk-Rus İlişkileri: Postmodern Jeopolitik, Infosfer Kirliliği ve Güç Siyaseti*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Erhan, Ç. ve E. Embel. (2015). Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler. *Bilig*, 72, 145-170.
- Erşen, E. (2016). Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 153-171.
- Gautier, C. (2014). *Petrol, Su ve İklim*. (Çev.) Sevgi Genç, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Gazel, F. (2004). *Mavi Akım Avrasya’da Çözumsuzlüğün Öyküsü*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Gök, N. (2019). Suriye Krizi'nin Türkiye'ye Yansımaları (2011-2017). *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 77-11.
- Gözen, R. (2006). Türkiye-AB Yakınlaşması: 1999 AB Helsinki Zirvesinden 2003 Irak Savaşına Stratejik Algılamalarda Dönüşüm Süreci. *Uluslararası İlişkiler*, 3(10), 115-146.
- Gözen, R. (2018). "1990'larda Türkiye Siyaseti: Uluslararası Türbülانsta Pozisyon Arayışı". (Ed.) A. Çaylak ve S. A. Avcu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Güneş, A. M. (2014). Çevre ve Hukuk Perspektifinden Hidroelektrik Santrallere İlişkin Bazı Tespitler. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 18(5), s.32.
- Gürkaynak, M. ve S. Yalçın. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler*, 6(23), 73-92.
- Gürün, K. (2010). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Haas, M. (2005). Putin's External and Internal Security Policy. *Conflict Studies Research Center*, 5(5), 1-29.
- Hekimoğlu, A. N. (2017). *Rusya'nın Dış Politikası*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Hudson, V. M. (2005). Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations. *Foreign Policy Analysis*, 1(1), 1-30.
- İnce, M. ve M. C. Koçak. (2018). Rus Savaş Uçağının Düşürülmesi ile İlgili Yayınlanan Haberlerde Söylem ve İdeoloji. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 1969-1999.
- İnsel, A. ve A. Bayramoğlu. (2013). *Bir Zümre, Bir Parti: Türkiye'de Ordu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İsmayıl, E. ve B. Aliyev. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(17), 187-201.
- İşyar, Ö. G. (2014). *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*. Bursa: Alfa Yayınları.

İşyar, Ö. G. (2019). *Devletler ve Davranışları: Dış Politika*, Bursa: Dora Yayınları.

Kakışım, C. (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji ilişkilerinin Analizi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 67-89.

Kapluhan, E. (2014). Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Güneş Enerjisinin Dünya'daki ve Türkiye'deki Kullanım Durumu. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, 29, 70-98.

Karasar, H. A. (2019). "Türkiye-Rusya İlişkilerine Genel Bir Bakış", (Ed.) H. Sakal, *Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerji*. Nevşehir: Kapadokya Üniversitesi Yayınları.

Karslı, S. (2015). Enerji Sektöründe Kaya Gazının Rolü. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 5(3), 17-23.

Kartoğlu, C. (2010). *Hazar Denizi Bölgesi Petrol-Doğal Gaz İhraç Boru Hatlarının Hazar Denizi Kıyısı Ülkeleri ve Türkiye Açısından Önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Kedikli, U. ve Ö. Çalağal. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 120-138.

Kemaloğlu, İ. (2013). Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(55), 57-64.

Kemaloğlu, İ. (2015). *Rusların Gözüyle Türkler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kesgin, S. (2009). *NATO-Rusya İlişkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Keskin, M. H. ve K. M. Güleren. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Rüzgâr Enerjisi Üretiminin Güncel Bir Analizi. *Mühendis ve Makina Dergisi*, 54(639), 57-68.

Kıbaroğlu, M. (2011). Rusya'nın Yeni Ulusal Güvenlik Konsepti Ve Askeri Doktrini. *Avrasya Dosyası*, 6(4), 87-98.

Koç, E. ve M. C. Şenel. (2013). Dünyada ve Türkiye'de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme. *Mühendis ve Makina*, 54(639), 27-41.

- Kodaman, T. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3, 141-150.
- Kurban, V. ve H. Cabbarlı. (2019). Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansımaları. *Ege Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 10(2), 105-118.
- Olson, R. (2005). *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001*. (Çev.) Süleyman Elik, Ankara: Orient Yayınları.
- Oskay, C. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Rüzgâr Enerjisinin Önemi ve Türkiye'de Rüzgâr Enerjisi Yatırımlarına Yönelik Teşvikler. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 76-94.
- Önal, E. ve R. Z. Yarbay. (2010). Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli ve Geleceği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 18(9), 80-97.
- Özalp, M. (2018). Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 169-186.
- Özdemir, Ç. (2018). Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Stratejisi. *SETA Dergisi*, 230, 11-16.
- Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri*, 16(33), 1-51.
- Pamir, N. (2017). *Enerjinin İktidarı*. İstanbul: Hayykitap Yayınları.
- Sağlam, M. (2014). *Gazprom'un Rusyası Rusya'da Devletin Dönüşümü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sarıkaya, Y. (2010). Turuncuya Veda: Ukrayna'nın Kritik Seçimi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (25), 1-10.
- Sevim, C. (2015). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Sezer, D. B. (2012). *Türk-Rus İlişkileri: Düşmanlıktan Fiili Yakınlaşmaya*. İstanbul: Alfa Yayınları.

- Soruş, G. (2015). Ukrayna Krizi Ölçeğinde Doğal Gaz Denklemi ve Türk Akımı. *Eko Avrasya*, 4, 12-19.
- Sönmezoğlu, F. (2016). *Türk Dış Politikası (II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze)*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tayfur, M. F. (2014). "Dış Politika". (Ed.) A. Eralp, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2010). Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(3), 186-236.
- Topsakal, İ. (2016). Tarihi Süreçte Türkiye-Rusya İlişkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 33-53.
- Trenin, D. (2009). Russia's Spheres of Interest, Not Influence. *The Washington Quarterly*, 32(4), 3-22.
- Tüfekçi, Ö. (2017). "Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası". (Ed.) K. İnât, B. Duran ve M. Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Milenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlıcılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm. *Alternatif Politika*, 5(3), 295-323.
- Ulutaş, U. ve B. Duran. (2017). "Türkiye'nin DEAŞ'la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı". (Ed.) K. İnât, B. Duran ve M. Caner, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2016*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Üçok, M. D. (2012). *2000 Sonrası Dönemde ABD ve RF'nin Gürcistan'a Yönelik Enerji Politikalarının Ekonomi-Politik Kuram Çerçevesinde Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilgi Strateji*, 4(6), 19-24.
- Yeltin, H. ve Işık, K. (2017). Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 39-50.

Yıldırım, S. (2014). *Rusya Federasyonu'nun 21'inci Yüzyıl Avrupa-Atlantik Güvenlik Politikaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Yıldız, H. (2006). *Rusya'da Devlet Merkezli Sistem ve Bürokrasi*. İstanbul: Versus Kitap.

Yıldız, H. (2013). Türkiye'de Parlamentarizm Uygulamaları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 183-216.

Yılmaz, M(2010). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus İlişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (13), 27-42.

Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 109-121.

Yüce, Ç. K. (2012). Enerji Güvenliği Açısından Türk Cumhuriyetleri'nin Dünyadaki Yeri ve Önemi. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(15), 39-55.